

UNIWERSYTET GDAŃSKI - WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH

Bożena Kosak Głowczewska

Kierunek studiów: PEDAGOGIKA

Numer albumu: 200697

**MIEJSCE I ROLA JĘZYKA KASZUBSKIEGO
W SYSTEMIE NAUCZANIA
(NA PRZYKŁADZIE GMINY BRUSY)**

Praca magisterska

wykonana

w Zakładzie Pedagogiki Społecznej

pod kierunkiem

dr Małgorzaty Puchowskiej

Gdańsk 2012

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
ROZDZIAŁ I EDUKACJA REGIONALNA NA POJEZIERZU KASZUBSKIM . 5	
1.1 Pojęcie edukacji regionalnej	5
1.2 Edukacja regionalna na Kaszubach	9
1.2.1 Kaszuby i Kaszubi	9
1.2.2 Uczeń żyjący w zbiorowości kaszubskiej.....	18
1.3 Akulturacja – dwukulturowość.....	21
1.4 Programy edukacji regionalnej na Kaszubach.....	23
ROZDZIAŁ II STATUS KASZUBSZCZYZNY: JĘZYK CZY DIALEKT.....	27
2.1 Język i jego rola	27
2.2 Etnolekt i jego znaczenie	32
2.2.1 Kaszubszczyzna – jeden język czy zbiór dialektów	34
2.3 Dwujęzyczność, pojęcie bilingwizmu w świetle literatury	35
2.4 Pozycja społeczna języka kaszubskiego i zakres jego użycia	39
ROZDZIAŁ III METODOLOGICZNE ZAŁOŻENIA BADAŃ WŁASNYCH....	42
3.1 Przedmiot i cel badań.....	42
3.2 Problemy i hipotezy badawcze	44
3.3 Metody, techniki i narzędzia badawcze	46
3.4 Zmienne i wskaźniki	51
3.5 Środowisko badawcze.....	56
3.6 Organizacja i przebieg badań.....	60
ROZDZIAŁ IV ANALIZA BADAŃ WŁASNYCH	62
4.1 Charakterystyka respondentów	62
4.2 Język regionalny jako środek porozumiewania się i podstawa odrębności kulturowej Kaszubów	70
4.3 Miejsce edukacji regionalnej i języka kaszubskiego w systemie nauczania	80
4.4 Język kaszubski jako szansa w dalszej edukacji i karierze zawodowej	91
ZAKOŃCZENIE	98
BIBLIOGRAFIA	102
SPIS RYSUNKÓW	106
SPIS WYKRESÓW	107
ANEKSY	109

WSTĘP

„Tożsamość jest tym, czego jednostka mogłaby
chcieć się pozbyć, ale tożsamość jest też tym, czego
nikt nie może jej zabrać.”¹

Niniejsza praca dotyczy odrębności etnicznej Kaszubów. Współcześnie obserwujemy zjawisko powrotu do regionalizmu, zainteresowania rodzimą kulturą i tradycją. Prowadzone są działania mające na celu wzrost znaczenia oraz ochronę dziedzictwa kulturowego i języka różnych społeczności lokalnych. Propagowana odrębność etniczna przejawia się w specyficznej i odmiennej tożsamości kulturowej, która związana jest z określonym obszarem, kulturą, pochodzeniem, historią, mową jako środkiem porozumiewania się w grupie i wzmacniania więzi między jej członkami. To wszystko stanowi podstawę istnienia i funkcjonowania odrębnych grup etnicznych, do których można zaliczyć społeczność kaszubską. Pomimo własnej różnorodności kulturowej i językowej, Kaszubi w pełni przynależą do narodu polskiego. W związku z tym Kaszubi funkcjonują w sytuacji dwukulturowości i dwujęzyczności. Niniejsza praca to refleksja nad celowością edukacji regionalnej, a w szczególności rolę, jaką odgrywa język kaszubski w całym systemie nauczania, począwszy już od pierwszego bądź drugiego etapu kształcenia, w zależności od danej szkoły.

Przedmiotem omawianych badań było nauczanie języka kaszubskiego w placówkach szkolnych, natomiast celem głównym pracy: poznanie form i metod nauczania języka kaszubskiego oraz walorów i ewentualnych ograniczeń posługiwania się kaszubszczyzną w sytuacjach komunikacji społecznej.

Jakkolwiek istnieje bardzo obszerna i aktualna literatura dotycząca poruszanych zagadnień języka etnicznego i całej edukacji regionalnej, do tej pory, na terenie gminy Brusy nie prowadzono badań empirycznych odnoszących się do podejmowanej problematyki. W związku z tym, prezentowane poniżej opracowanie stara się wypełnić lukę badawczą. Objęcie badaniami szerokiego obszaru gminy Brusy – pięć miejscowości, pozwoliło na całościowe poznanie interesującego zagadnienia w skali gminy. Pod koniec XX wieku w obszarze centralnej i północnej części Kaszub

¹ H. R. Isaacs, *Basic group identity: the idols of the tribes*, [w:] *Ethnicity. Theory and experience*, red. N. Glazer, D. P. Moynihan, Cambridge Mass 1975, s. 35, [za:] B. Synak, *Kaszubska tożsamość ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1998, s. 6.

zrealizowano badania dotyczące zasięgu i społecznej funkcji mowy kaszubskiej, a także obecności języka kaszubskiego w szkole. Badania te szczegółowo opisane zostały przez prof. Brunona Synaka w książce *Kaszubska tożsamość ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*. Badania te niewielkiej części dotyczyły tych samych zagadnień, które zbadano w ramach niniejszego opracowania, jednak bardziej skupiały się na zbadaniu tożsamości kulturowej i postrzeganiu języka regionalnego jako jednego z głównych wyznaczników odrębności etnicznej. Warto zaznaczyć, że od tamtego czasu wiele się zmieniło, nie tylko sytuacja polityczna kraju, ale w szczególności kaszubszczyzna ustawowo uznana została za jedyny w Polsce język regionalny.

Opracowanie składa się z czterech podstawowych rozdziałów. Pierwszy rozdział *Edukacja regionalna na Pojezierzu Kaszubskim*, zawiera m.in. różne ujęcia definicji edukacja regionalna, opis Kaszubów jako odrębnej grupy etniczno – kulturowej, a co za tym idzie powstanie zjawiska dwukulturowości. Następny rozdział *Status kaszubszczyzny: język czy dialekt*, to m.in. zreferowanie dyskusji językoznawców nad pozycją kaszubszczyzny, ukazanie jej wewnętrznego zróżnicowania gwarowego, a także opis dwujęzyczności z punktu widzenia różnych językoznawców. W trzecim rozdziale *Metodologiczne założenia badań własnych*, zawarty został opis procedury badawczej realizowanej na potrzeby niniejszego opracowania. Sformułowano tu problemy badawcze i hipotezy robocze oraz opisano zastosowane metody, techniki i narzędzia badawcze. Biorąc pod uwagę badaną populację oraz wyznaczony problem i cel badań, wybrano synergię metod: ankietę oraz wywiad. W końcowym rozdziale *Analiza badań własnych*, dokonano analizy ilościowej i jakościowej zebranego materiału badawczego. Pracę kończą wnioski, które wysunięto na podstawie interpretacji zebranych danych.

Autorka żywi nadzieję, że prezentowana praca zainicjuje dyskusję nad potrzebą i formami edukacji regionalnej w systemie nauczania.

ROZDZIAŁ I EDUKACJA REGIONALNA NA POJEZIERZU KASZUBSKIM

Celem edukacji regionalnej jest przekazanie następnym pokoleniom treści i wartości ważnych dla danej społeczności lokalnej a stanowiących jej dziedzictwo kulturowe. Edukacja regionalna ma służyć nabywaniu przez człowieka własnej tożsamości oraz kształtowaniu w nim postaw otwartości, tolerancji, akceptacji i pluralizmu wobec innych kultur. Edukacja ta może przebiegać dwojako: jako nauczanie regionalne lub jako regionalizacja nauczania. Oba terminy znacznie różnią się od siebie².

1.1 Pojęcie edukacji regionalnej

Definiując pojęcie edukacji regionalnej, należy odnieść się do jej centralnej kategorii: regionu i regionalności. W tym kontekście nie traktujemy regionu jako terytorium, ale jako społeczną przestrzeń umożliwiającą człowiekowi, grupom lokalnym współtworzenie kultury, wspólnoty lokalnej i regionalnej. Natomiast regionalizm w encyklopedycznym ujęciu definiowany jest m.in. jako ruch społeczno – kulturalny, którego nadrzędnym celem jest zachowanie, propagowanie i rozwój charakterystycznych cech kulturowych regionu, zdobywanie i rozpowszechnianie wiedzy o przedmiotowej kulturze lub jako zbiór cech specyficznych dla kultury danego obszaru³.

Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku podaje, że edukację regionalną możemy rozumieć jako koncepcję edukacyjną, wywodzącą się z dziedziny antropologii kulturowej, teorii wychowania oraz pedagogiki społecznej lub jako zajęć międzyprzedmiotowych skierowanych do uczniów szkół podstawowych, gimnazjum, liceum, a także technikum, występujących w programach nauczania i dokumentach

² K. Kossak-Główczewski, *Regionalizacja nauczania i edukacja regionalna na Kaszubach. Założenia teoretyczne, historia, dylematy postkolonialnej współczesności*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999, s. 109 i n.

³ P. Petrykowski, *Regionalizm*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, pod red. T. Pilcha, t. V., Warszawa 2006, s. 130-137. Autor bardzo szczegółowo opisuje pojęcie regionalizmu, przywołując różne ujęcia tego zjawiska: jako ruchu społecznego, filozofii życia, alternatywnego wyboru dla współczesnego globalizmu, odniesienia do historii i terytorium.

MEN również po nazwą: wychowanie regionalne, wiedza o regionie, dziedzictwo kulturowe w regionie itp.⁴.

Stanisław Ossowski posługuje się terminem „ojczyzny prywatnej”, która Jego zdaniem wywodzi się ze świadomego postrzegania przez społeczeństwo ważności swoistych cech regionu, decydujących o jego odrębności i specyfice. „Cechy Ojczyzny nadają jej członkowie, istnieje ona w subiektywnej rzeczywistości grupy, wyrażając się w emocjonalnym odczuciu, przywiązaniu do ojcowizny i dziedzictwa, więzi nawykowej i emocjonalnej.”⁵

Jerzy Nikitorowicz, traktując regionalizm jako działania społeczne opierające się na zachowaniu i odrodzeniu odmienności kulturowej, utrzymaniu i propagowaniu wśród społeczeństwa wartości składających się na ową odrębność, a także pogłębianiu wiedzy o danym regionie i jego właściwościach⁶, edukacji regionalnej przypisuje takie zadania, jak: „wyposażanie w wiedzę, zapoznavanie, uwrażliwianie, wspieranie, wzmacnianie i chronienie świata wartości rdzennych, wdrażanie do kultywowania, podejmowania celowych działań na rzecz kształtowania postaw umiłowania, przywiązania, świadomego kształtowania więzi z „ojczyzną prywatną”, ze światem pierwotnego zakorzenienia”⁷.

Powyższe zadania edukacji znajdują odzwierciedlenie w celach, jakie autor stawia edukacji regionalnej, a należy do nich: wzmacnianie tożsamości kulturowej, kształtowanie postaw odpowiedzialności za tworzenie i modelowanie własnej kultury, rozwijanie postaw akceptacji względem pluralizmu kulturowego⁸. Nikitorowicz edukacji regionalnej przypisuje bardzo ważną rolę. Uważa, że wzmacniając poczucie więzi ze społecznością regionalną, jednocześnie rozwijamy postawę tolerancji i szacunku do innych wspólnot, a także uczymy obywatelskiej postawy odpowiedzialności nie tylko za swoją wspólnotę lokalną, ale również za cały naród⁹.

⁴ P. Petrykowski, *Edukacja regionalna*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, pod red. T. Pilcha, t. I., Warszawa 2003, s. 968.

⁵ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 219.

⁶ Ibidem, s. 218.

⁷ Ibidem. Zdaniem Nikitorowicza istotą edukacji regionalnej, zwanej również środowiskową, jest uszanowanie i kultywowanie własnego dziedzictwa kulturowego, obyczajów, wyznaczonego systemu wartości, nabywanie umiejętności i wiedzy z zakresu kultury, tradycji i języka własnej grupy, przy jednoczesnym funkcjonowaniu w większej społeczności. Cel ten zostanie osiągnięty, jeżeli edukacja zawierać będzie treści dotyczące architektury i krajobrazu danego regionu, zabytków, wartości materialnych i duchowych ważnych dla tej społeczności lokalnej, języka bądź gwary, którą posługują się mieszkańcy, wszelkiej sztuki ludowej, obyczajów i folkloru.

⁸ J. Nikitorowicz, *Pogranicze tożsamość edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, s. 135.

⁹ Ibidem, s. 135.

Według Kazimierza Kossak-Głowczewskiego „edukacja regionalna posiada sensy ogólnoludzkie, (...) region jest światem ogólnoludzkim, a regionalizm to jeden z podstawowych aktywnych sposobów i elementów rozumienia świata samego, stającego-się-w-rozumieniu. Regionalność natomiast to kategoria umożliwiająca teoretyzację procesów zachodzących w regionie. Edukacja regionalna umożliwia powrót do domu, do źródeł życia każdego człowieka, do źródeł jego etyki i jego języka, a więc do źródeł kultury domowej, lokalnej i regionalnej, narodowej i ogólnoludzkiej.”¹⁰ Pojęcie regionu, zgodnie z ontologią bytu społecznego Ossowskiego, należy tutaj rozumieć jako najbliższe otoczenie, kulturę, które jest sensem człowieczeństwa, globalnym światem, umożliwiającym bycie. To człowiek, poszukując źródeł edukacji regionalnej, tworzy warunki do bycia w niej i tworzenia dziedzictwa kulturowego. Edukacja regionalna jest „nakierowana na światy człowieka”¹¹. Zarówno człowiek jak i każda grupa lokalna funkcjonuje w pograniczach społecznych będących przedmiotem edukacji regionalnej. Owe pogranicza społeczne zdaniem Ossowskiego, to nic innego jak własny świat życia, świat społeczności lokalnej, regionalnej, świat grupy narodowej i ogólnoludzkiej. Zgodnie z koncepcją edukacji regionalnej człowiek w pełni może realizować się jednocześnie we wszystkich wyżej wymienionych pograniczach¹².

Edukacja regionalna – jak pisze językoznawca Jerzy Treder – dotyczy przede wszystkim społeczeństwa, które z pokolenia na pokolenie zajmuje określony obszar. Jako przykład Autor podaje Kaszubów na Kaszubach. Dzięki temu, że tematyka edukacji regionalnej dotyczy różnorodnych problemów regionu, w którym żyją, człowiek jest w stanie w pełni uczestniczyć w życiu swojej społeczności lokalnej, zachowywać i rozwijać wartości, które ją tworzą¹³.

Edukacja regionalna może być realizowana na dwa sposoby. Przytoczone powyżej definicje traktują edukację jako nauczanie regionalne, w którym doboru treści i wartości stanowiących dziedzictwo kulturowe celem przekazania młodszemu pokoleniu dokonują sami zainteresowani. Natomiast regionalizacja nauczania, zdaniem Kossak-Głowczewskiego rozumiana jest jako dodatek do centralnie przyjętych

¹⁰ K. Kossak-Głowczewski, *Edukacja regionalna i alternatywna. W poszukiwaniu źródeł realizacji na przykładzie pedagogiki Freinet*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, op. cit., s. 138.

¹¹ Ibidem, s. 138.

¹² Ibidem, s. 140.

¹³ J. Treder, *Niektóre inicjatywy w dziedzinie edukacji regionalnej na Kaszubach*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, op. cit., s. 26.

programów nauczania, informacji dotyczących regionu i jego kultury. Taka forma edukacji realizowana jest w postaci zajęć dodatkowych, pozalekcyjnych, np. zajęcia z hafciarstwa czy uczestnictwo w zespole artystycznym. Tak naprawdę nie przekazuje ona dziedzictwa kulturowego ważnego dla małej ojczyzny. Program nasycony jest treściami ze świata techniki, nauki, wartościami obcymi dla świata ludzkiej kultury i rozumienia¹⁴.

Mówiąc o regionalizacji nauczania mamy do czynienia z przystosowaniem jednostki i grupy, czyli uznajemy, popieramy obowiązujący system edukacyjny. Treści edukacyjne zawarte w programach nauczania dostosowane są do obowiązującego systemu oświaty, który popiera grupę dominującą, sprawującą władzę. Tak akceptowany stan edukacyjny, zawiera jedynie dodatkowe i specyficzne treści, informacje związane z regionem, które muszą być zgodne z dominującą wizją świata. Owym treściom regionalnym przypisywane są znaczenia komplementarne z obowiązującą strukturą¹⁵.

Podsumowując, edukacja regionalna na poziomie praktycznym może mieć postać emancypacyjno - krytyczną, gdzie najważniejszy jest człowiek, grupa lokalna i świat ogólnoludzki, albo postać adaptacyjną, gdzie najważniejsze jest podporządkowanie i system społeczny tzw. regionalizacja nauczania¹⁶.

Mówiąc o edukacji regionalnej nie można pominąć tak ważnego zagadnienia, jakim jest edukacja wielokulturowa i międzykulturowa. Promowanie kulturowego pluralizmu w instytucjach edukacyjnych, przeciwdziałanie dyskryminacji społecznej to tylko niektóre z zadań edukacji wielokulturowej wymieniane przez Nikitorowicza. Edukacja międzykulturowa zdaniem badacza, pozwala na wzajemne wartościowanie różnych kultur, akceptację odmienności kulturowych, wychodzenie poza własną tradycję i region, współistnienie poprzez kształtowanie poczucia tolerancji wobec

¹⁴ K. Kossak-Główczewski, *Regionalizacja nauczania i edukacja regionalna na Kaszubach. Założenia teoretyczne, historia, dylematy postkolonialnej współczesności*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, op. cit., s. 108 i n. Autor w swoich rozważaniach podkreśla, że regionalizacja nauczania nie prowadzi do rozwoju osobowościowego człowieka, grup regionalnych i kultury. Wynikiem takiej edukacji jest powstanie jednolitej kultury oraz marginalnej wiedzy o regionie, narodzie i świecie. W tym ujęciu pożądanym wzorcem jest człowiek podporządkowany systemowi politycznemu, centralnej władzy, o rozumie instrumentalnym, nastawiony na efektywność, pozbawiony rozważań etycznych i konieczności rozumienia.

¹⁵ K. Kossak-Główczewski, *Regionalizacja nauczania a edukacja regionalna jako odmiany racjonalności edukacyjnej*, [w:] *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz, K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1997, s. 109-110.

¹⁶ Ibidem, s. 117.

innych grup kulturowych¹⁷. Nikitorowicz uważa, że edukacja regionalna jest podstawą istnienia i rozwoju edukacji wielokulturowej i międzykulturowej, poprzez realizację wspólnego celu, jakim jest „wdrożenie i kształtowanie nawyku ciągłego dialogu i negocjacji. Celem systemu edukacyjnego powinno być doprowadzenie do wzajemnie korzystnych kulturowo stosunków, ustawicznie rozwijających się na bazie wspólnych korzeni kulturowych.”¹⁸

1.2 Edukacja regionalna na Kaszubach

Współczesna oświata odgrywa ważną rolę w podtrzymywaniu i rozwijaniu tożsamości etniczno – kulturowej. Niestety nie zawsze tak było. W literaturze można znaleźć wiele przykładów świadczących o tym, że, kultura grup mniejszościowych była blokowana i dyskryminowana przez system edukacyjny. Taką sytuację doskonale odzwierciedlają dawne i bliższe dzieje Kaszub¹⁹.

1.2.1 Kaszuby i Kaszubi

„Kaszuby są tam, gdzie żyją i mieszkają Kaszubi”

Gerard Labuda²⁰

Chcąc opisać zjawisko edukacji regionalnej na Kaszubach, w pierwszej kolejności warto przypomnieć, kim są Kaszubi i jakie zajmują tereny. W takim wypadku należy odwołać się do historii tej grupy etnicznej.

Pochodzenie nazwy „Kaszubi” cały czas jest sprawą dyskusyjną wśród naukowców. Część badaczy uważa, że nazwy „Kaszubi”, „Kaszuby” pochodzą od nazwy terenu np. mokradeł, pozostała część badaczy twierdzi, że jest to nazwa etniczna,

¹⁷ J. Nikitorowicz, *Pogranicze tożsamość...*, *op. cit.*, s. 116-126.

¹⁸ Ibidem, s. 135. Zob. też: J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka: wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005, s. 13-59.

¹⁹ W. Bobrowski, *Polityka oświatowa państwa a mechanizmy blokowania tożsamości etniczno-kulturowej na przykładzie Kaszub*, [w:] *Oświata etniczna w Europie Środkowej*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Opole 2001, s. 201.

²⁰ G. Labuda, *Kaszubi i ich dzieje. Pisma wybrane*, Gdańsk 1996, s. 204. Historyk wymienia trzy zasadnicze kwestie, które należy rozstrzygnąć, chcąc opisać historię kaszubską: znaczenie i miejsce powstania nazwy ludu, zasięg terytorialny ziemi zamieszkałej przez ludność kaszubską oraz czy nazwa ludu wywodzi się od nazwy obszaru, czy może odwrotnie. Odpowiedź na powyższe pytania pozwoli zdecydować, czy chcemy opisać historię Kaszub jako obszaru geograficznego - terytorium, czy może chcemy opisać historię Kaszubów. Niestety, jak podaje sam autor, nie ma jednoznacznej odpowiedzi na stawiane powyżej pytania.

od której pochodzi nazwa terytorium. Pierwsza wzmianka o Kaszubach pojawiła się w 1238 roku, kiedy to papież Grzegorz IX nazwał księcia Bogusława I i jego syna książętami kaszubskimi. Na przełomie X i XI wieku Kaszubi graniczyli ze Słowianami Połabskimi od zachodu, polanami od południa i Prusami ze wschodu²¹.

Od połowy XIII wieku tereny zasiedlone przez Kaszubów uległy zmniejszeniu. Początkowo obszar ten obejmował ziemie Pobrzeża Bałtyckiego i Pojezierza Pomorskiego. Aż do końca XV wieku Kaszuby lokalizowano przede wszystkim na zachód od rzeki Gwdy i Góry Chełm, z głównym centrum osadnictwa w dorzeczu Parsęty i Drawy. Wraz z systematycznym zmniejszaniem terytorium Kaszub rozpoczął się powolny proces utraty tożsamości etnicznej w zachodniej części zajmowanego obszaru. Powodem takiej niekorzystnej sytuacji było osiedlanie się ludności niemieckiej na tym terenie. Ówczesni władcy bardzo cenili możnych narodowości niemieckiej, czego przejawem było obdarowywanie ich ogromnymi majątkami ziemskimi. Z czasem nawet miasta zaczęto przenosić na prawa niemieckie. Kaszubi zaczęli ukrywać swoje pochodzenie, ponieważ traktowano ich w sposób pogardliwy. Zanik utożsamiania się ze wspólnotą ludów słowiańskich sprawił, że obszar Kaszub zaczął się przemieszczać bardziej na wschód. Powodem takiej sytuacji z całą pewnością był wspólny język, jakim posługiwali się mieszkańcy Pomorza. Między XVI a XVII wiekiem Kaszubi zasiedlali takie miejscowości, jak: Bytów, Kościerzyna, Kartusy, Lębork, Puck, Miastko, Słupsk, Sławno i Szczecinek. W tym czasie zachodnią część Pomorza Gdańskiego określano mianem „Kaszubia”, a mieszkańców nazywano Kaszubami. Pod koniec XVIII wieku podjęto działania mające na celu germanizację społeczeństwa, m.in. ograniczono używanie języka narodowego w kościołach, a w szkołach dzieci uczyły się wyłącznie po niemiecku²².

W połowie XIX wieku w walce przeciwko germanizacji swoją działalność rozpoczął Florian Ceynowa – ojciec regionalizmu kaszubskiego, twórca pierwszej gramatyki języka kaszubskiego. Celem jego działań było przywrócenie w ludności kaszubskiej wiary w wartość rodzimej kultury i poczucia przynależności do ludów słowiańskich. Ceynowa wychodził z założenia, że dzięki własnej mowie, kulturze i tradycji Kaszubi mogą skutecznie przeciwstawić się germanizacji. W latach 70. XIX wieku kanclerz Otton von Bismarck zainicjował tzw. Kulturkampf – walki o kulturę, co

²¹ *Nieznane Kaszuby co je nót wiedzec o Kaszëbach*, red. Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie, b. m. r. w., s. 2.

²² J. Mordawski, B. Synak, *Kaszubi*, „Geografia w Szkole” 1995, nr 4, s. 195-202.

przyczyniło się do zmiany dotychczas obojętnej ludności kaszubskiej wobec państwa niemieckiego. Obrona katolicyzmu utożsamiana została z obroną polskości, a Kaszuba utożsamiany był z Polakiem – katolikiem. Początek XX wieku to okres rozwoju działalności mającej na celu pobudzenie Kaszubów, odrodzenie ich tożsamości i statusu społecznego tak, aby ocalić kaszubszczyznę, dziedzictwo kulturowe, które miało stać się częścią kultury ogólnopolskiej. W okresie zaborów Kaszubi, głównie pochodzący z warstwy chłopskiej, musieli walczyć z państwem niemieckim o zachowanie swojego dziedzictwa kulturowego i tożsamości. Po I wojnie światowej, na mocy traktatu wersalskiego większa część terenów zasiedlanych przez Kaszubów została włączona do Polski, wschodnia część została włączona do Wolnego Miasta Gdańska, zaś zachodnią pozostawiono w obszarze państwa niemieckiego. W dwudziestoleciu międzywojennym scalanie Kaszub z odradzającym się państwem polskim nie odbywało się bez problemów. Władze państwowe z dystansem traktowały rodzimą ludność Pomorza, brakowało zrozumienia dla chęci zachowania języka i kultury kaszubskiej. Okres II wojny światowej to najtragiczniejszy moment w historii tej grupy etnicznej. W 1939 roku Kaszuby stały się częścią III Rzeszy. W 1940 roku Niemcy zaczęli wprowadzać niemiecką listę narodowościową. W tym samym roku w Polsce powstała Tajna Organizacja Wojskowa „Gryf Kaszubski” (przemianowana potem na „Gryf Pomorski”). W 1945 roku Armia Czerwona, zdobywając Pomorze, przeważnie nie rozróżniała Kaszubów od Niemców, co najbardziej odczuła ludność cywilna, doświadczając masowych gwałtów, rabunków, nawet mordów. W związku z przemianami i tzw. „wędrówkami ludów”, jakie nastąpiły w wyniku wojny, bardzo mocno zmieniła się sytuacja narodowościowa na Pomorzu. Tereny wcześniej zajmowane przez Niemców zajęła ludność z Kresów Wschodnich i Polski Centralnej.

Po II wojnie światowej stosunek ówczesnych władz komunistycznych do Kaszubów był bardzo nieufny, ponieważ komuniści posądzali Kaszubów o działania proniemieckie. Sytuacja poprawiła się po 1956 roku, gdy utworzono Zrzeszenie Kaszubskie (od 1964 roku stosuje się nazwę Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie). Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie bardzo czynnie uczestniczyło w działaniach mających na celu poprawę życia ludności kaszubskiej oraz zachowanie przez Kaszubów swojej tożsamości. Jednak dopiero po upadku PRL dla Kaszubów nastąpiły lepsze czasy. Po zmianie ustrojowej w 1989 roku Kaszubi uzyskali pełną swobodę w działaniu. Od tego momentu można było mówić o ludności kaszubskiej w kategoriach etniczności.

Współcześnie osadnictwo kaszubskie występuje na terenie województwa pomorskiego, w granicach powiatów bytowskiego, chojnickiego, kartuskiego, kościerskiego, puckiego i wejherowskiego. Poza tym Kaszubi są najliczniejszą grupą etniczną w powiatach: człuchowskim, gdańskim, lęborskim, słupskim oraz w Gdańsku, Sopocie i Gdyni. Kaszubi na mocy odrębnych przepisów mają dzisiaj prawo do nauki własnej mowy w szkołach, wydawania własnych gazet, transmisji programów telewizyjnych i radiowych²³.

Rysunek 1. Obszar współcześnie zajmowany przez Kaszubów

Źródło: Nieznane Kaszuby co je nót wiedzec o Kaszëbach, red. Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie, b. m. r. w.

Kaszubi przez wieki podlegali różnym wpływom, głównie niemieckim i, jak to pokazuje historia, wypierani byli coraz to dalej na wschodnie tereny. Przetrwali jedynie na Pomorzu Gdańskim, dlatego możemy nazywać ich słowiańską ludnością autochtoniczną Pomorza, która pomimo niesprzyjających warunków rozwoju zachowała własny język, tradycję i kulturę.

²³ *Nieznane Kaszuby...*, op. cit., s. 3-11.

Analizując historię Kaszub, możemy zauważyć, że Kaszubi, jak to stwierdza Labuda, nigdy nie utworzyli odrębnego państwa, tym samym ich mowa nigdy nie wzrosła do poziomu języka ponadplemiennego. „Także w XIX wieku, gdy tzw. małe narody w Europie Środkowej weszły w fazę budzenia i rozwoju swej świadomości narodowej, kaszubszczyzna nie miała dostatecznych sił ani nie odczuwała potrzeby (...) rozbudowywania swej wspólnoty etnicznej i językowej do rangi autonomii politycznej i narodowej.”²⁴ Przeciwdziałając germanizacji, Kaszubi brali czynny udział w odrodzeniu państwowości polskiej, przez co w XX wieku stali się pełnoprawnymi członkami niepodległego państwa polskiego, z prawem do dalszego rozwoju własnej grupy, języka i tradycji²⁵.

Zdaniem Zygmunta Szultki, ludność kaszubska wywodzi się ze Słowian i jako pierwsza zasiedliła część Pomorza między dolną Odrą i dolną Wisłą, a Bałtykiem, Wartą i Notecią. Od wieków obszar zamieszkały przez Kaszubów był miejscem ścierania się i wpływu zarówno kultury niemieckiej jak i słowiańskiej. Dzieje Kaszubów związane są głównie z walką o przetrwanie i zachowanie odrębności kulturowej²⁶.

Labuda Kaszubów nazywa „ostatnim ogniwem nadbałtyckich plemion zachodniosłowiańskich, które uniosło ciało i uratowało swoją wspólnotę kulturową oraz etniczną w ścisłej łączności z ogólnopolską wspólnotą polityczną i narodową (jako jej nieodłączna część)”²⁷. Synak uważa, że pomimo niesprzyjających warunków, Kaszubi jako osobliwa grupa kulturowo – etniczna, zachowała własną odrębną mowę, system wartości, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe świadczące o odrębności tej grupy społecznej. Ponadto zaznacza, że współcześnie w Polsce Kaszubi uznawani są za najbardziej ukształtowaną lokalną grupę etniczną ludności autochtonicznej, wyróżniającą się pod względem językowym i kulturowym²⁸.

Z powyższej wypowiedzi wynika, że Kaszubi zdają sobie sprawę z odrębności etnicznej, jaką posiadają, ale jednocześnie czują się Polakami. W związku z tym możemy nadać im status regionalnej grupy etnicznej, której jednostkowość mieści się w polskiej tożsamości narodowej.

²⁴ G. Labuda, *Historia Kaszubów na tle historii Pomorza*, „Pomerania” 1989, nr 2, s. 7.

²⁵ Ibidem, s. 7.

²⁶ Z. Szultka, *Szkic dziejów Kaszubów za szczególnym uwzględnieniem przemian językowych*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Kaszubszczyzna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 11.

²⁷ G. Labuda, *O Kaszubach*, Gdynia 1991, s. 57.

²⁸ B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, *op. cit.*, s. 10.

Grupa etniczna według Nikitorowicza, to „pewna wyodrębniona jednostka społeczna, charakteryzująca się pewnym stopniem zwartości i solidarności oraz świadomością wspólnego pochodzenia, odróżniającą się od innych zbiorowości etnosem – zespołem cech charakteryzujących kulturę grupy, takich jak wartości rdzenne, identyfikacyjne, symboliczne dla grupy i jej poszczególnych członków, dzięki wspólnocie pochodzenia, zajmowanego terytorium, historii, języka, religii, tradycji, obyczajów, obrzędów, norm, zachowań itp.”²⁹.

W literaturze naukowej istnieje wielość definicji pojęcia *grupa etniczna*. Owa wieloznaczność jest skutkiem odmiennych zadań stawianych sobie przez autorów przedmiotowego pojęcia oraz zależy od prób przyporządkowania tej definicji do konkretnych badanych społeczności³⁰. Synak wyróżnia dwa zasadnicze kryteria definiowania tego terminu odnoszące się do: znaczenia oraz istotnych cech, zjawisk stanowiących o jej naturze³¹.

W ramach pierwszego kryterium wyróżniamy szerokie i wąskie rozumienie omawianego pojęcia. Szerokie podejście obejmuje zbiorowości wyróżniające się własnymi cechami kulturowymi i odrębnością terytorialną np. plemię, naród. Taki model reprezentuje m.in. Ewa Nowicka, dla której grupa etniczna, to zbiorowość, której członkowie jak i inne społeczeństwa, ze względu na specyficzną kulturę, genealogię, cechy etniczne, zajmowany i ukształtowany obszar, uważają za odrębną grupę³². Natomiast grupy etniczne charakteryzujące się specyficznym rodzajem więzi w obrębie własnej społeczności, lecz nie posiadające odrębnej organizacji państwowej, jak np. mniejszości narodowe, zaliczamy do wąskiego zakresu znaczeniowego. Można przywołać tutaj definicję Marka Szczepańskiego, odwołującego się do Stanisława Ossowskiego, który przez grupę etniczną rozumie „społeczność, której tożsamość kulturowa związana jest z określonym terytorium (terytorium etniczne), posiadająca świadomość własnej odrębności kulturowej, językowej i historycznej, a czasami nawet

²⁹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna...*, *op. cit.*, s. 77.

³⁰ B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, *op. cit.*, s. 27.

³¹ *Ibidem*, s. 27.

³² *Ibidem*, s. 27 i n. Nowicka swoją definicję opiera na etniczności oraz utożsamia ją z pojęciem *ethnos* (gr. lud), które pojmowane jest jako „ukształtowana grupa ludzka, cechująca się odrębnym językiem (lub tylko gwarą), wykazująca swoiste cechy własnej kultury, mająca własną nazwę oraz poczucie odrębności w stosunku do analogicznych grup innych” (J. Burszta, *Kultura ludowa – kultura narodowa. Szkice i rozprawy*, Warszawa 1974, s. 12). W socjologii *ethnos* uchodzi za synonim etniczności.

ekonomicznej, nie tworząca wszakże odrębnego narodu, choć wyposażona w pewne jego cechy”³³.

W ramach drugiego kryterium odnoszącego się do istotnych cech, zjawisk tzw. atrybutów stanowiących o naturze grupy etnicznej, takich jak m.in. kultura, religia, tradycja, język, więź, pochodzenie, wiele definicji nawiązuje do koncepcji grupy etnicznej Maxa Webera. Socjolog za grupę etniczną uznaje zbiorowość ludzi, którą niekoniecznie łączą więzi rodzinne, a która poprzez wiarę we wspólne pochodzenie kształtuje się jako społeczność³⁴. Ważne znaczenie odgrywa tutaj poczucie wspólnego wywodzenia – wspólnej kultury, rozdzielenie zjawiska etniczności opartego na subiektywnych poglądach, od neutralnych cech wspólnego członkostwa. W tym weberowskim rozumieniu mieści się definicja Richarda Alonzo Schermerhorna, zdaniem którego jest to zbiorowość żyjąca wewnątrz jakiegoś narodu - szerszej społeczności, którą łączą wspólni przodkowie, historia oraz kultura, będąca wyrazem ich tożsamości³⁵. Wobec powyższych definicji, Kaszubom można przypisać miano grupy etnicznej o charakterze regionalnym, posiadającą zarówno tożsamość regionalno - etniczną, jak i narodową ukształtowaną na polskiej tradycji narodowej³⁶. W związku z tym, możemy wyróżnić swoiste cechy kulturowe odróżniające Kaszubów od innych społeczności:

- **stolica** - od bardzo dawna wiele miast w województwie pomorskim rywalizuje o uznanie za stolicę Kaszub. Niewątpliwym faworytem w tej kwestii jest miasto Gdańsk z uwagi na następujące fakty: dawna stolica państwa Świętopełka II Wielkiego, najważniejszy ośrodek gospodarczy na Kaszubach, siedziba władz Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego, stolica województwa pomorskiego, w którego granicach zlokalizowane są Kaszuby
- **hymn** - „Marsz Kaszubski” Hieronima Derdowskiego śpiewany przez tytułowego bohatera poematu „Ò panu Czorlińszim co do Pucka pò secë jachôł”. Ponadto dużym uznaniem wśród społeczności kaszubskiej cieszy się pieśń Jana Trepczyka „Zemia rodnô”
- **herb** – czarny gryf na złotym tle. Zwierzę pochodzące z czasów starożytnych, głową, szyją, skrzydłami i szponami przypominające orła, a tułowiem, łapami

³³ Ibidem, s. 29.

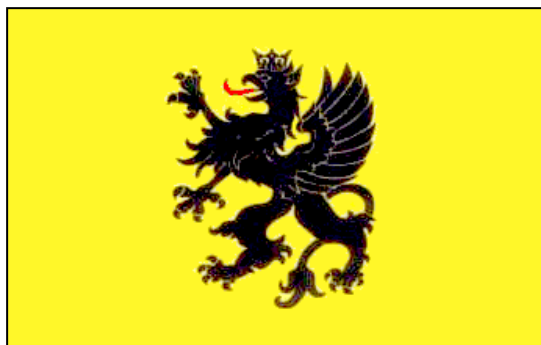
³⁴ Ibidem, s. 31.

³⁵ Ibidem, s. 32.

³⁶ Ibidem, s. 37.

i ogonem lwa. Obecnie gryf występuje w wielu herbach samorządów na terenie całego Pomorza

Rysunek 2. Gryf pomorski

Źródło: <http://szkola.interklasa.pl/f019/strona/pol/gryf.html>

- **flaga** - cechuje się charakterystycznymi odherbowymi barwami. U góry czarny pas, na dole złoty. Niekiedy spotykane są żółte flagi z czarnym gryfem pośrodku

Rysunek 3. Flaga kaszubska

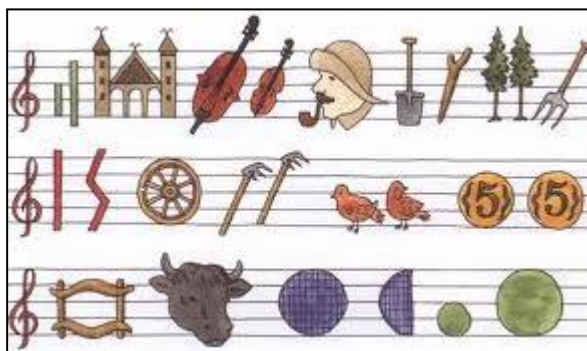
Źródło: <http://naszekaszuby.pl/modules/artykuly/article.php?articleid=47>

- **język** – należy do języków zachodniosłowiańskich. Status mowy kaszubskiej jest bardzo dyskusyjną kwestią, część badaczy uważa tę mowę za jeden z dialektów języka polskiego, natomiast pozostała część naukowców uznaje ją za odrębny język. Zgodnie z ustawą z dnia 06.01.2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym mowa kaszubska uznana została za język regionalny³⁷
- **literatura i twórczość** – za prekursora kaszubskiej literatury uważany jest Florian Ceynowa, który stworzył zarys gramatyki kaszubskiej. Aleksander Majkowski jest autorem najwybitniejszego utworu napisanego w języku kaszubskim „Żęcé

³⁷ http://www.kaszubi.pl/?p=page&page_id=962 18.01.2012 rok.

i przigodě Remusa”. Na uwagę zasługuje Jan Trepczyk, autor Słownika polsko – kaszubskiego z 1994 roku. Zrzeszenie Kaszubsko - Pomorskie od 1963 roku wydaje miesięcznik „Pomerania”. Literatura kaszubska rozwija się od ponad 150 lat cały czas wzbogacając swój dorobek kulturowy angażując takich znanych literatów jak m.in.: Hieronim Derdowski, Jan Karnowski, Aleksander Labuda, Jan Drzeżdżon, Anna Łajming i wielu innych. Twórczość kaszubska przejawia się m.in. w muzyce i tańcu. Koséder, reprezentacyjny taniec kaszubski, zwany również kaszubskim polonezem. Zespoły folklorystyczne, regionalne stroje oraz nietypowe instrumenty muzyczne można podziwiać podczas organizowanych festynów prezentujących tradycję kaszubską. Wszelkie znamiona kultury kaszubskiej możemy znaleźć także w hafciarstwie, garncarstwie, plecionkarstwie, ceramice, malarstwie, obrzędach i zwyczajach zachowanych po dziś dzień. Ważnym i powszechnie znanym elementem kultury kaszubskiej są nuty, które prezentowane są z okazji wielu imprez okolicznościowych.

Rysunek 4. Nuty kaszubskie

Źródło: <http://zmyslykaszub.pl/h,2,pl,.html>

- **instytucje** – najważniejsze z nich to: Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie, Kaszubski Uniwersytet Ludowy, Instytut Kaszubski, Muzeum Zachodnio – Kaszubskie, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko – Pomorskiej, Kaszubskie Muzeum im. Franciszka Tredera, Skansen – Kaszubski Park Etnograficzny³⁸.

³⁸ <http://zmyslykaszub.pl/h,2,pl,.html> 18.01.2012 rok.

1.2.2 Uczeń żyjący w zbiorowości kaszubskiej

Świadomość odrębności kulturowej: posiadanie własnego języka, historii, tradycji, obyczajów, terytorium prowadzi do traktowania siebie jako członka innej, odrębnej grupy społecznej, czyli do poczucia tożsamości kulturowej względem tej grupy³⁹.

Tożsamość kulturowa, jak podaje Nikitorowicz, odnosi się do pytania: *Kim jestem?* i do „potrzeby przynależenia”. Tożsamość zdaniem badacza, to „poczucie bliskości z najbliższymi, bezpieczeństwa i wzajemnych więzi, poczucie zakorzenienia, stabilności i swojskości. Identyfikowanie się jednostki z dziedzictwem grupy, jej dorobkiem i symbolami nadaje sens poczuciu przynależności.”⁴⁰

Synak wskazuje na współzależność między tożsamością kulturową, a stosunkiem do języka etnicznego. Używanie mowy kaszubskiej pogłębia poczucie tożsamości i więzi ze społecznością lokalną, tak jak zakorzenienie we własnej kulturze regionalnej skłania do posługiwania się tą mową. Oczywiście istnieje także druga możliwość, gdzie brak poczucia przynależności do własnej grupy regionalnej blokuje rozwój mowy kaszubskiej⁴¹.

Dziecko używa tego systemu komunikacji – języka, którego nauczyło się w dzieciństwie, czyli języka macierzystego. W zależności od sytuacji, językiem macierzystym może być język narodowy, jak i poszczególne jego odmiany.

Uwzględniając odrębność kulturową Kaszubów, Zdzisław Aleksander, w zależności od społecznego położenia dziecka w wieku szkolnym i poziomu kulturalnego rodziców, definiuje trzy takie sytuacje językowe:

1. dziecko wyłącznie po kaszubsku porozumiewa się z najbliższym środowiskiem, a dopiero później w szkole spotyka się z językiem narodowym,
2. dziecko mówi jednocześnie dwoma językami,
3. dziecko mówi wyłącznie w języku narodowym, dopiero w kontaktach z rówieśnikami spotyka się z mową kaszubską⁴².

³⁹ J. Nikitorowicz, *Pogranicze tożsamość...*, *op. cit.*, s. 70.

⁴⁰ Ibidem, s. 86. Zob. też: B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, *op. cit.*, s. 39-54.

⁴¹ M. Latoszek, *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk 1992, s. 43.

⁴² Z. Aleksander, *Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego w warunkach dwujęzyczności lub dyglosy (rozważania teoretyczne z aneksem empirycznym)*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, *op. cit.*, s. 121.

Sytuacja pierwsza opisuje okoliczności, w których dziecko przed pójściem do szkoły posługuje się jedynie mową kaszubską czyli językiem środowiska domowego, lokalnego i nie zna systemu komunikacyjnego języka narodowego. Dzięki temu, bez problemów porozumiewa się z rodziną i rówieśnikami w obrębie własnej społeczności regionalnej. Posługiwanie się etnojęzykiem⁴³ sprawia, że inaczej niż w przypadku posługiwania się językiem narodowym postrzegamy rzeczywistość, wizję świata, wyrażamy uczucia. W tej sytuacji dziecko, idąc do szkoły, styka się z wieloma problemami, np. ma trudności z porozumiewaniem się z nauczycielami, którzy popierają zachowania językowe zgodne ze standardami języka narodowego. Dzieci zmuszane są do posługiwania się językiem narodowym, przez co ich własny naturalny sposób komunikowania się może wydawać im się gorszy, mniej wartościowy. Dodatkowo, w sytuacji przechodzenia z posługiwania się mową kaszubską na język narodowy zachodzą zmiany elementów językowych: składniowych, leksykalnych, fleksyjnych i fonetycznych. Jeżeli dziecko w sposób dostateczny nie opanowało języka standardowego, wówczas mamy do czynienia z nieprawidłowymi formami wypowiedzi. Brak ciągłości kulturowej i propagowania etnojęzyka w szkole prowadzi do zmian tożsamości społecznej dziecka. Takie działania nazywamy „symbolicznym gwałtem”⁴⁴, co prowadzi do zahamowania rozwoju ucznia. Aleksander podkreśla, że jednostka, odrzucając swój język macierzysty, traci system wartości wyrażany za jego pośrednictwem oraz rezygnuje z możliwości osobistego przeżywania otaczającej rzeczywistości⁴⁵.

Sytuację, kiedy dziecko jednocześnie posługuje się dwoma językami (etnojęzyk i język narodowy) i potrafi funkcjonować w dwóch kulturach, nazywamy dwujęzycznością współrzedną. Bilingwizm zmniejsza trudności, które dotyczą odrzucenia ze strony państwowych placówek oświatowych kultury propagowanej przez uczniów posługujących się językiem swojej grupy etnicznej. Ten stan rzeczy ma swoich zwolenników i przeciwników. Zwolennicy twierdzą, że uczeń w sytuacji bilingwizmu charakteryzuje się wysoką „plastycznością aparatu neurofizjologicznego”, dzięki czemu sprawnie i łatwo opanowuje oba języki, dając bardziej rozwiniętą osobowość. „Dzieci

⁴³ Tak mowę kaszubską nazywa Z. Aleksander, *Socjolingwistyczna analiza problemów językowych i edukacyjnych w zbiorowościach regionalnych (na przykładzie Kaszubów)*, Rocznik Gdański 1993, t. LIII, s. 117.

⁴⁴ Z. Aleksander, *Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego w warunkach dwujęzyczności lub dyglosy (rozważania teoretyczne z aneksem empirycznym)*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, *op. cit.*, s. 123.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 121-123.

bilingwialne” rozumieją, że na świecie istnieją odmienne formy postrzegania rzeczywistości, zasady zachowania językowego, wyrażania własnych myśli i przeżyć, rezultatem czego jest ich tolerancyjny, otwarty i życzliwy stosunek do innych kultur⁴⁶. Przeciwnicy bilingwizmu stoją na stanowisku, że prowadzić może on do zahamowania rozwoju, kłopotów z opanowaniem języka narodowego. Taki stan rzeczy określamy terminem „blance effect - skutek równoważący, (...) może doprowadzić u jednostek słabych psychicznie do swoistego rodzaju zaburzeń emocjonalnych, określonych mianem lingwistycznej lub kulturowej schizofrenii, powstałej na skutek przemieszania się różnych punktów widzenia i norm zachowania charakterystycznych dla ludzi posługujących się różnymi odmianami języka”⁴⁷.

W ostatniej z trzech wymienionych sytuacji mamy do czynienia z „ochroną” dziecka przed językiem środowiska lokalnego. Etnojęzyk traktowany jest jako gorszy, zagrażający rozwojowi intelektualnemu, będący źródłem niepowodzeń szkolnych. Negatywny stosunek szkoły do mowy kaszubskiej sprawia, że część rodziców świadomie izoluje swoje dzieci od mowy kaszubskiej i całej kultury regionalnej tylko dlatego, żeby na etapie edukacji oszczędzić im nieprzyjemnych przeżyć. Powodem takich zachowań rodziców na Kaszubach jest także troska o dobro i rozwój swoich dzieci⁴⁸.

W ślad za Zdzisławem Aleksander Marek Latoszek w swoich rozmyślaniach opisuje postawy i zachowania rodziców, które wpływają na sytuację dziecka w zbiorowości kaszubskiej. Wyróżnia on:

1. wzór „karierowy” – rodzice komunikują się ze swoimi dziećmi za pomocą języka narodowego, świadomie ograniczając, a nawet odrzucając mowę kaszubską, uznawaną przez nich za przeszkodę w rozwoju i przyszłej karierze ich dzieci. Model ten aprobejuje działania szkoły dyskryminujące mowę regionalną, opierając się na założeniach występowania zbyt dużych różnic pomiędzy kulturą narodową a regionalną;
2. wzór „tradycyjalny” – język etniczny służy jako główne narzędzie porozumiewania się w najbliższym środowisku, utrzymywania więzi społecznych oraz kultywowania rodzimej tradycji. Rodzice świadomie wybierają mowę

⁴⁶ Z. Aleksander, *O sytuacji językowej dzieci kaszubskich (aspekty socjolingwistyczne problemu)*, [w:] *Pedagogika Celestyna Freineta...*, op. cit., s. 77-79.

⁴⁷ Ibidem, s. 77-79.

⁴⁸ Z. Aleksander, *Problemy językowe i edukacyjne na Kaszubach w świetle socjolingwistyki*, [w:] *Problem statusu...*, op. cit., s. 60-61.

kaszubską, przeciwstawiając się tym samym założeniom placówek oświatowych, które krytycznie podchodzą do kultury kaszubskiej;

3. wzór „consensusowy” – język narodowy i etniczny traktowane są na równi. Wykorzystywanie obu języków zapewnia człowiekowi zachowanie własnej tożsamości kulturowej oraz dalszy awans społeczny⁴⁹.

Uwzględniając powyższe ustalenia, wydaje się, że szkoła na Kaszubach powinna podejmować elastyczne działania edukacyjne zarówno w nauczaniu języka narodowego jak i mowy kaszubskiej. W razie konieczności nauczyciele powinni porozumiewać się z uczniami etnojęzykiem. Również program edukacji regionalnej powinien być rzeczywiście realizowany, a nie być jedynie wymagowanym konstruktem. Koniecznym jest również zmiana myślenia o kulturze regionalnej jako zaściankowej⁵⁰.

1.3 Akulturacja – dwukulturowość

Uwzględniając odrębność kulturową i etniczną Kaszubów, na którą składa się przede wszystkim mowa kaszubska, literatura piękna, przeróżna twórczość artystyczna: hafciarstwo, rzeźbiarstwo, ceramika, plecionkarstwo, taniec, można stwierdzić, że dziecko na Kaszubach znajduje się w sytuacji akulturacji, czyli dwukulturowości.

Encyklopedia Powszechna definiuje akulturację jako proces wielowymiarowych zmian spowodowany ciągłym i bezpośrednim kontaktem różnych systemów kulturowych, prowadzący do ich przekształceń w obrębie danych kultur. „Polegają one na przystosowaniu obcych treści do rodzimej kultury, na eliminacji niektórych treści rodzimych, na modyfikacji i restrukturyzacji elementów pozostałych oraz na tworzeniu treści synkretycznych.”⁵¹

Zdaniem Wincentego Okonia akulturacja to „proces przyswajania obcej kultury przez przedstawicieli innego, mniej dynamicznego kręgu kultury, bądź jako proces asymilacji lub stopienia się różnych kultur. Procesy akulturacji rzadko mają przebieg bezkonfliktowy; na ogół dochodzą w nich do głosu liczne trudności, związane ze sprawami języka, religii, obyczajów i kultury życia codziennego.”⁵²

⁴⁹ M. Latoszek, *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu...*, op. cit., s. 43-44.

⁵⁰ Z. Aleksander, *Socjolingwistyczna analiza problemów...*, op. cit., s. 115-123.

⁵¹ *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 2001, s. 293.

⁵² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 16.

Według Nikitorowicza proces akulturacji prowadzi do upodabniania stykających się i oddziałujących wzajemnie kultur. Działania te mogą występować z różnych przyczyn: w celu ochrony macierzystego systemu kulturowego powielane są niektóre treści pochodzące z obcej kultury, świadomego przejmowania wybranych elementów obcego pochodzenia celem ulepszenia własnej kultury, niekontrolowanego i wzajemnego przenikania treści kulturowych z uwagi na stałe funkcjonowanie w sąsiedztwie wielu grup kulturowych. Zdaniem socjologa - proces akulturacji przechodzi przez kilka kluczowych etapów: całościowe poznanie przenikających się kultur łącznie z ich niekorzystnymi elementami, wzajemna i wyselekcjonowana akceptacja, wybór tylko przydatnych treści obcej kultury i włączenie ich do własnego systemu kulturowego. Poprzez zapożyczenie niektórych elementów i eliminację innych następuje zmiana systemów kulturowych. W ostatnim etapie występują reakcje akulturacyjne, które z jednej strony dotyczą postaw zachowania wierności względem własnej kultury i odrzucenia obcej, a z drugiej postaw popierania zmian, co prowadzić może do ujednoczenia się kultur⁵³.

Aleksander, rozpatrując zagadnienie dwukulturowości, nawiązuje do procesu akulturacji, który definiuje jako zespół zjawisk powstałych na skutek ciągłych i bezpośrednich kontaktów występujących pomiędzy jednostkami bądź grupami jednostek pochodzących z odrębnych systemów kulturowych oraz obejmujących rozwój poszczególnych zbiorowości⁵⁴. Zjawisko to może przyjmować dwie różne postacie:

1. kultura jednej grupy dominuje nad kulturą drugiej grupy np. kultura kaszubska jest zdominowana przez kulturę ogólnonarodową,
2. obie kultury wzajemnie wymieniają się swoimi elementami.

W stosunku do drugiej kultury jednostki mogą przejawiać następujące zachowania:

- separacji, czyli odizolowania się od drugiej kultury, jej odrzucenia,
- asymilacji, czyli pełnej akceptacji drugiej kultury⁵⁵.

Badacz wskazuje na cztery rodzaje dwukulturowości:

1. „Dwukulturowy dwujęzyczny” – jednostka poprzez funkcjonowanie w sytuacji dwujęzyczności, utożsamia się zarówno z grupą mówiącą w języku macierzystym, jak i również z grupą posługującą się językiem ogólnonarodowym.

⁵³ J. Nikitorowicz, *Kreowanie tożsamości dziecka: wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk, 2005, s. 225-226.

⁵⁴ Z. Aleksander, *Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego w warunkach dwujęzyczności lub dyglosy (rozważania teoretyczne z aneksem empirycznym)*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, *op. cit.*, s. 119.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 119 i n.

2. „Monokulturowy dwujęzyczny” – jednostka porozumiewa się za pomocą etnojęzyka i języka ogólnonarodowego, ale funkcjonuje w obrębie jednej kultury.
3. „Zasymilowany dwujęzyczny” – jednostka rezygnuje z kultury i języka macierzystego na rzecz kultury i języka ogólnonarodowego.
4. „Jednostka w stanie depriwacji kulturowej” – jednostka nie potrafi dokonać wyboru, w której kulturze i języku chce funkcjonować⁵⁶.

W związku z powyższymi sytuacjami, w których może znaleźć się jednostka, Edward Sapir uważa, że ludzie, którzy mówią dwoma różnymi językami, żyją w dwóch różnych światach⁵⁷. Dzieje się tak dlatego, że język którym się posługują jest odpowiedzialny za percepcję zmysłową, formy postrzegania otaczającego świata i sposoby myślenia. Dobrym przykładem dwukulturowości jest tutaj sytuacja dziecka w zbiorowości kaszubskiej⁵⁸.

1.4 Programy edukacji regionalnej na Kaszubach

Dopiero od niedawna Kaszubi mają prawo do nauki własnego języka, poznawania historii, tradycji i kultury swojego regionu w szkole. Zdaniem Lucyny Sorn kaszubszczyzna charakteryzuje się bogatym zapleczem kulturowym, który w odpowiednich warunkach edukacji szkolnej, sprzyja stabilnemu rozwojowi tożsamości kulturowej⁵⁹. Wzrost poczucia tożsamości kulturowej wśród Kaszubów upatruje w edukacji regionalnej, która systematycznie rozwija się od lat 90. XX wieku. Jednak autorka wskazuje na wiele trudności związanych z nauczaniem edukacji regionalnej: brak standaryzacji języka kaszubskiego prowadzi do licznych wątpliwości w zapisach, różne stopnie znajomości języka kaszubskiego wśród uczniów, niedostateczna ilość podręczników i programów nauczania⁶⁰.

Nikitorowicz uważa, że edukacja regionalna przyczynia się do podtrzymania rodzimej kultury, ukształtowania lokalnych społeczności, szanowania odmiennych zbiorowości, a także wskazuje na istnienie różnych kultur i odrębności, które

⁵⁶ Ibidem, s. 120.

⁵⁷ E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978 [za:] Z. Aleksander, *O sytuacji językowej dzieci kaszubskich (aspekty socjolingwistyczne problemu)*, [w:] *Pedagogika Celestyna Freineta...*, op. cit., s. 76.

⁵⁸ Ibidem, s. 76.

⁵⁹ Lucyna Sorn, *Uczyć się na nowo*, „Pomerania” 2010, nr 1, s. 12.

⁶⁰ Ibidem, s. 12 i n.

w rezultacie składają się na wspólne dziedzictwo naszej cywilizacji⁶¹. Pedagog przypisuje jej następujące funkcje:

1. „zakorzenienie i kształtowanie poczucia grupowej przynależności,
2. przygotowanie do lepszego rozumienia innych jednostek i społeczności, uczenie tolerancji,
3. integracja, poprzez dowartościowywanie społeczności lokalnych i regionalnych bogactwem kulturowo – etnicznym wynikającym z zakorzenionych tradycji w grupach ludności pochodzących z różnych regionów,
4. przygotowanie do życia w ojczyźnie narodowej, w Europie i świecie, pomoc w rozumieniu tego, co narodowe, uniwersalne, uczenie patriotyzmu lokalnego i regionalnego,
5. kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i ładu demokratycznego, wyzwalanie samorządnych, twórczych działań na rzecz własnego środowiska, poczucia odpowiedzialności za małą i wielką ojczyznę,
6. kształtowanie współodpowiedzialności za innych, za szersze zbiorowości i państwo.”⁶²

Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 06 stycznia 2005 roku *o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, kaszubszczyzna uznana została za język regionalny – jedyny w Polsce, dzięki czemu placówki oświatowe otrzymały dodatkowe środki finansowe na nauczanie języka kaszubskiego. *Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych*, którą Polska podpisała w maju 2003 roku, a ratyfikowała w sierpniu 2008 roku oraz przedmiotowa ustawa dają możliwości nieograniczonego posługiwania się kaszubszczyzną w życiu publicznym, mediach oraz nauki w placówkach oświatowych⁶³.

Szczegółowe informacje na temat organizowania edukacji regionalnej znajdziemy w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 roku *w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym*. Przedmiotowy dokument wskazuje, że nauczanie języka regionalnego realizowane jest na podstawie

⁶¹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna...*, op. cit., s. 188.

⁶² Ibidem, s. 222.

⁶³ E. Szczesiak, *Nie lada wyzwania*, „Pomerania” 2010, nr 1, s. 11.

zatwierdzonych przez MIEN programów nauczania i podręczników, które dopuszczone zostały do użytku szkolnego⁶⁴.

W większości placówek edukacyjnych funkcjonujących na terenie gminy Brusy nauczyciele realizujący edukację regionalną posługują się programem nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach *Z kaszëbsczim w szkòle* autorstwa Teresy Czerwińskiej, Aleksandry Pająk i Lucyny Sorn. Niniejszy dokument powstał w oparciu o podstawę programową *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*. Zawarte w nim treści podzielono na następujące bloki tematyczne:

1. Mieszkamy na Kaszubach
2. Dom i rodzina
3. Szkoła i klasa
4. Zainteresowania i zabawy
5. Przyroda
6. Zwyczaje i obrzędy

Przedmiotowy program nauczania zakłada realizację następujących celów edukacyjnych:

1. „Wzbogacanie wiedzy ucznia o człowieku, życiu i świecie w oparciu o otaczającą rzeczywistość.
2. Podnoszenie sprawności mówienia, słuchania, czytania i pisanie w języku kaszubskim w różnorodnych sytuacjach komunikacyjnych.
3. Poznawanie regionu kaszubskiego, jego historii, przyrody, tradycji i kultury.
4. Dążenie do uczestnictwa w kulturze kaszubskiej i budzenie szacunku do niej.
5. Motywowanie do czytania dzieł literackich i tekstów w języku kaszubskim oraz rozwijanie umiejętności ich odbioru.
6. Rozpoznawanie cech świadczących o odrębności tradycji i kultury kaszubskiej.”⁶⁵

Edukacja regionalna realizowana jest w wymiarze 3 godzin tygodniowo przy wykorzystaniu takich metod jak doświadczenia, wycieczki, lekcje terenowe, spotkania z ważnymi osobami, udział w konkursach, zabawach itp. Uczeń kończący drugi etap nauczania tj. klasy IV – VI po zrealizowaniu programu powinien m.in.: mówić

⁶⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz. U. 2007, Nr 214, poz. 1579 z późn. zm.).

⁶⁵ T. Czerwińska, A. Pająk, L. Sorn, *Program nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach. Z kaszëbsczim w szkòle*, Gdańsk 2007, s. 5 i n.

w języku kaszubskim w sposób zrozumiały i swobodny, tworzyć dłuższe wypowiedzi dotyczące omawianego tekstu literackiego, czytać dłuższe wypowiedzi i teksty, rozumieć usłyszane bądź przeczytane treści, umieć wyjaśnić istotę, kontekst przeczytanego lub usłyszanego tekstu, pisać własne teksty zgodnie z poznanymi zasadami językowymi⁶⁶.

Alternatywnym programem nauczania wykorzystywanym w edukacji regionalnej jest program autorstwa Danuty Pioch *Gódóm i pizã pò kaszëbskù*. Niniejszy program skierowany jest do uczniów od klasy II do VI szkoły podstawowej. Zawiera zbliżone obszary tematyczne, jakie znajdują się w programie nauczania *Z kaszëbsczim w szkòle*. Program w szczególności zwraca uwagę na:

- dziecko – ucznia znajdujacego się w sytuacji dwujęzyczności,
- rozwój kompetencji komunikacyjnych, czytania i pisania,
- kształtowanie tożsamości kulturowej,
- poszerzanie informacji o środowisku lokalnym, regionie, kulturze kaszubskiej i tradycji
- pluralizm kulturowy⁶⁷.

⁶⁶ Ibidem, s. 44-45.

⁶⁷ D. Pioch, *Gódóm i pizã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2001, s. 5.

ROZDZIAŁ II STATUS KASZUBSZCZYZNY: JĘZYK CZY DIALEKT

Na tożsamość etniczną składa się szeroko rozumiana kultura, w której bardzo ważne miejsce zajmuje znajomość i posługiwanie się własnym językiem. Kaszubszczyzna w tym rozumieniu, stanowi „wartość i symbol kultury etnicznej. (...) W wielu koncepcjach i definicjach grup etnicznych odmienność językowa jest traktowana jako główne kryterium etniczności i podstawowy element tzw. syndromu etnicznego, jako warunek trwania i rozwoju tych społeczności.”⁶⁸ Od początku XIX wieku wśród językoznawców, nie tylko polskich, toczy się dyskusja nad statusem kaszubszczyzny. Można wyróżnić trzy różne grupy poglądów na ten temat: pierwsza grupa badaczy, dla których kaszubszczyzna to odrębny język, ściśle spokrewniony z językiem polskim, druga grupa uważająca, że jest to jeden z dialektów języka polskiego oraz trzecia grupa stojąca na stanowisku, że mowa kaszubska to jedna z części języków lechickich, mająca przejściowy charakter pomiędzy wymarłym językiem połabskim i dialektami z zachodniej części Pomorza, a językiem polskim. Zwolennicy trzeciego stanowiska ostatecznie opowiedzieli się za uznaniem kaszubszczyzny jako dialektu języka narodowego⁶⁹. Chcąc ustalić, czy mowa kaszubska jest odrębnym językiem, czy też dialektem języka narodowego, należy wyjaśnić oba pojęcia.

2.1 Język i jego rola

Według Reginy Pawłowskiej „język naturalny jest potencjalnym systemem znaków, najdoskonalszym i najekonomicznym systemem znaków, wewnątrz zhierarchizowanym. Wszyscy użytkownicy języka, porozumiewając się, tworzą teksty językowe (komunikaty). Na podstawie analizy takich tekstów ustala się system znaków, którymi nosiciele danego języka się posługują.”⁷⁰

⁶⁸ B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, op. cit., s. 176.

⁶⁹ J. Zieniukowa, *Ewolucja poglądów na status kaszubszczyzny*, [w:] *Najnowsze dzieje języków...*, op. cit., s. 62 i n.

⁷⁰ R. Pawłowska, *Dialekt-bogactwo czy przeszkoda w nauce szkolnej*, [w:] *Bliżej regionu i ucznia*, red. E. Mazurkiewicz, Gdańsk 1993, s. 100.

Język służy jako narzędzie komunikacji międzyludzkiej, środek poznawania świata, wyrażania emocji i zachowania. Nikitorowicz, biorąc powyższe pod uwagę, za szczególnie ważny w rozwoju dziecka uznaje język pierwotny – matczyny. Dziecko myśli i poznaje otaczającą rzeczywistość tymi samymi kategoriami językowymi, co członkowie jego rodziny i najbliższego środowiska, w którym żyje. Za pomocą języka, dziecko będące w początkowym okresie socjalizacji, poznaje otaczające środowisko i rzeczywistość społeczną, co skutkuje na późniejszy sposób spostrzegania świata i kreowania własnej tożsamości⁷¹. Badacz ze względu na specyfikę języka matczynego nabywanego od urodzenia, nadaje mu bardzo ważną rolę w procesie rozwoju dziecka: kształtuje zdobyte doświadczenia i wiedzę, zaspokaja potrzeby, pozwala na przekazywanie i odbieranie informacji, wpływa na nasze myślenie i sposób pojmowania świata. Pedagog zwraca uwagę na fakt, że w społeczeństwach wielokulturowych zachowanie języka matczynego, inaczej domowego, jest bardzo ważne, gdyż jest on podstawowym elementem tożsamości kulturowej „język domowy jest (...) wartością samą w sobie, jest pierwszym aktem opiekuńczym kreującym tożsamość osobową, wartością rdzenną, podstawową.”⁷² W związku z tym, edukacja powinna realizować zadania polegające na kształtowaniu tożsamości kulturowej, rozpowszechnianiu światopoglądu językowego wśród młodego pokolenia. Nikitorowicz w swoich rozważaniach na temat języka przywołuje postać Edwarda Sapira, który traktuje język jako swoisty przewodnik po dorobku kulturowym. Uważa, że język jako narzędzie porozumiewania się i system symboli komunikacyjnych pozwala na pełne poznawanie rzeczywistości społecznej⁷³.

Zbliżone stanowisko zajmuje Kossak-Główczewski, który opierając się na teorii Basila Bernsteina, uważa, że „język posiada społeczną naturę i jest symbolicznym sposobem konstruowania wiedzy o rzeczywistości. Język przekazywany w procesie socjalizacji staje się więc sposobem kategoryzowania świata i jego rozumienia. On także definiuje tożsamość społeczną jednostki.”⁷⁴ Zdaniem antropologa Bronisława Malinowskiego język jest częścią kultury kierującą się własnymi zasadami, przejawem

⁷¹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna...*, *op. cit.*, s. 416 i n.

⁷² *Ibidem*, s. 419 i n.

⁷³ *Ibidem*, s. 416. Zob. też: E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978, s. 33-68.

⁷⁴ K. Kossak-Główczewski, *Regionalizacja nauczania i edukacja regionalna na Kaszubach. Założenia teoretyczne, historia, dylematy postkolonialnej współczesności*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, *op. cit.*, s. 103.

ludzkiego zachowania odgrywającym istotną i niezastąpioną rolę w procesie socjalizacji⁷⁵.

Synak uważa, że „język jest też ważną formą odniesienia grupowego (np. jako socjolekt) oraz podstawową wartością kulturową społeczności nim się posługującej. W języku zawarte są wyobrażenia o świecie, przenoszone z pokolenia na pokolenie. Język umożliwia wzajemny przepływ wartości kulturowych, stanowi istotne tworzywo tożsamości jednostkowej i zbiorowej.”⁷⁶ Socjolog nawiązuje do „teorii wartości rdzennych” Jerzego Smolicza, zgodnie z którą język kaszubski jest dla Kaszubów głównym punktem odniesienia do ich kultury i tożsamości etnicznej oraz stanowi o ich odrębności⁷⁷. Tymczasem Marek Latoszek definiuje język jako środek przekazu dziedzictwa kulturowego następnym pokoleniom, narzędzie komunikacji między członkami danej zbiorowości oraz element utożsamiania się jednostki z grupą, który zauważalny jest również w szerszych aspektach narodowo - państwowych⁷⁸.

Florian Ceynowa bardzo szybko, tj. w połowie XIX wieku uznał mowę kaszubską za odrębny język słowiański. Podtrzymanie tego stanowiska wymagało pilnej potrzeby pisania w języku kaszubskim. W związku z tym rozpoczął pracę nad tworzeniem alfabetu i zasad pisowni, opracował gramatykę oraz różnorodne słowniki⁷⁹. Stefan Ramułt, popierając ideę Ceynowy mówiącą o językowej odmienności mowy kaszubskiej, zajął się dalszym rozwojem teoretycznym i praktycznym kaszubszczyzny. Napisał m.in. *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, w którym uzasadnił swoje stanowisko: „Mowa Kaszubów i Słoweńców nie jest bynajmniej narzeczem polskim, ale odrębnym językiem słowiańskim.”⁸⁰

⁷⁵ B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, op. cit., s. 176.

⁷⁶ Ibidem, s. 176.

⁷⁷ Ibidem, s. 177 i n. Teoria wartości rdzennych Jerzego Smolicza, mówi o tym, że każdy system kulturowy skupia się wokół najbardziej znaczącej, rdzennej wartości, która stanowi o istnieniu i rozwoju danej kultury, nadaje jej charakter i swoiste cechy kulturowe. Pozwala na wzajemną identyfikację członków społeczności kulturowej. Elementy rdzenne stanowiące podstawę tożsamości kulturowej i odrębności etnicznej nazywamy „osią” tworzącą centrum i najważniejszy punkt danej kultury. Tymi wartościami rdzennymi oprócz języka jak jest u Kaszubów, może być religia, układ rodzinny itp. Smolicz podaje „jeśli kultury skupione wokół języka utracą swą bazę językową szanse przetrwania tych kultur maleją. Mogą one zachować tylko elementy drugorzędne, łatwe do przekazywania, takie jak sposób odżywiania się czy elementy folkloru” (J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, Warszawa 1990, s. 153.).

⁷⁸ M. Latoszek, *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu...*, op. cit., s. 41.

⁷⁹ J. Treder, *Pod lupą językoznawcy*, „Pomerania” 2003, nr 1-2, s. 13.

⁸⁰ S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Kraków 1893 [za:] Ibidem, s. 13.

Jan Karnowski, podobnie jak Aleksander Majkowski, głosił, że kaszubszczyzna posiada wszystkie cechy, aby móc funkcjonować jako samodzielny język i tym samym nie powinna być traktowana jako gwara⁸¹.

W ślad za Florianem Ceynową, na Kaszubach prężnie działała grupa ideowo – literacka (należeli do niej m.in. Aleksander Labuda, Jan Trepczyk, Jan Rompski, Feliks Marszałkowski), która od lat 30. XX wieku głosiła, że kaszubszczyzna to osobny język⁸².

Gerard Labuda, uważany za jednego z najwybitniejszych historyków zbiorowości kaszubskiej, swój pogląd na temat statusu językowego kaszubszczyzny określił następująco: „Obecnie nie może być już wątpliwości (...) że kaszubszczyzna za przykładem wielu innych tzw. małych narodów lub wspólnot etnicznych, głównie w Europie Środkowej i Europie Wschodniej, (...), wznosi się na szczybel odrębnego języka (słowniki, literatura, świadomość etniczna).”⁸³

Aleksander, tak jak i Labuda, w swoich rozważaniach na temat sytuacji językowej dzieci pochodzących z rodzin kaszubskich, kaszubszczyźnie nadaje status języka. Takie stanowisko wynika z akceptacji istniejącej odrębności kulturowej społeczeństwa kaszubskiego, prężnie rozwijającej się literatury kaszubskiej i twórczości artystycznej⁸⁴. Zdaniem badacza język przekazywany z pokolenia na pokolenie przypisuje nas do danej kultury. Jednostka znajdując się w sytuacji wpływu dwóch lub więcej kultur, poprzez język identyfikuje się z daną grupą, przez co staje się jej wyznacznikiem społeczno – kulturowym. Język traktowany jako wartość rdzenna kształtuje jednostkową i grupową tożsamość etniczną⁸⁵.

Językoznawca Tomasz Wicherkiewicz, mówiąc o języku regionalnym, jako przykład podaje kaszubszczyznę. Wymienia szereg cech różnicujących go wśród innych języków mniejszościowych: genetycznie związany z językiem ogólnonarodowym m.in. wspólna historia; użytkownicy języka regionalnego mają poczucie odrębności etnicznej jednak nadal czują się obywatelami swojego narodu; wewnątrznie zróżnicowany

⁸¹ Ibidem, s. 15.

⁸² S. Janke, *Język u wagi*, „Pomerania” 2003, nr 1-2, s. 7. F. Ceynowa, A. Labuda, J. Trepczyk, J. Rompski, F. Marszałkowski – wybitni członkowie Zrzeszenia kaszubsko – Pomorskiego, działający na rzecz uznania kaszubszczyzny za odrębny język.

⁸³ B. Synak, *Kaszubska tożsamość... op. cit.*, s. 180.

⁸⁴ Z. Aleksander, *O sytuacji językowej dzieci kaszubskich (aspekty socjolingwistyczne problemu)*, [w:] *Pedagogika Celestyna Freineta...*, op. cit., s. 75.

⁸⁵ Z. Aleksander, *Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego w warunkach dwujęzyczności lub dyglosy (rozważania teoretyczne z aneksem empirycznym)*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, op. cit., s. 119.

dialektalnie, niska standaryzacja, silne powiązanie z kulturą i tradycją, niska pozycja społeczna – używany głównie w codziennych sytuacjach⁸⁶.

Ewa Rzetelska – Feleszko wskazuje na podstawowe i swoiste dla kaszubszczyzny cechy, innowacje językowe stanowiące o jej odrębności względem języka polskiego oraz podnoszące ją do rangi samodzielnego języka etnicznego:

- powstanie kaszubskiego „ë” czyli „szwa” zastępującego krótkie *i, y, u*
- stwardnienie głosek w *c, dz, s, z*
- zmiana pierwotnych *k, g* na *c, dz*
- ruchomy akcent dynamiczny w północnej części Kaszub oraz na pierwszej sylabie wyrazu w środkowej i południowej części ziemi kaszubskiej
- utrata samogłoski „e” w sufiksach *-ec, -ek*
- zamiana „a” na kaszubskie „ö”.

Oprócz powyższych przykładów, istnieje jeszcze wiele innych zjawisk wyróżnianych przez badaczkę w zakresie cech fonetycznych, leksykalnych i morfologicznych uznających odrębność kaszubszczyzny, które jej zdaniem stanowią o postrzeganiu jej jako języka⁸⁷. Jerzy Treder pisał, że kaszubszczyznę należy uznać jako język, jeżeli zostaną spełnione następujące warunki: powiązanie z kulturą, świadomość odrębności grupy etnicznej posługującej się tą mową, posiadanie własnej literatury, tradycji, obyczajów, intencjonalny i ciągły rozwój języka, kultury, piśmiennictwa⁸⁸.

Rzeczywiście zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy z dnia 06 stycznia 2005 roku *o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* mowa kaszubska traktowana jest jako jedyny w Polsce język regionalny. Powyższy dokument reguluje czynności związane z zachowaniem i rozwojem języka kaszubskiego oraz zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych definiuje język regionalny jako język odmienny od oficjalnego języka danego państwa i nie będący jego dialektem, używany od pokoleń przez pewną zbiorowość społeczną liczebnie mniejszą od obywateli tego państwa⁸⁹.

⁸⁶ T. Wicherkiewicz, *Mądrze i dalekosiężnie*, „Pomerania” 2001, nr 3, s. 10.

⁸⁷ E. Rzetelska – Feleszko, *Rozwój kaszubszczyzny i jej odrębność*, [w:] *Najnowsze dzieje języków...*, *op. cit.*, s. 104-106.

⁸⁸ J. Treder, *Pod lupą...*, *op. cit.*, s. 15 i n.

⁸⁹ Ustawa z dnia 06 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. 2005 Nr 17, poz. 141, z późn. zm.).

Pogląd o uznaniu kaszubszczyzny jako języka wywodzi się z założenia, że „zależność między postawą wobec etnolektu, a tożsamością ma postać związku wzajemnego: znajomość i używanie języka etnicznego pogłębia poczucie tożsamości kaszubskiej, z drugiej zaś strony silna autoidentyfikacja kaszubska może skłaniać do używania języka”⁹⁰. Utrzymanie odrębności etnicznej Kaszubów w dużej mierze zależy od statusu, jaki posiada mowa kaszubska. W tym celu niezbędny jest rozwój kaszubskiej literatury pięknej, czasopism, słowników, szkolnych podręczników, tak, aby kaszubszczyzna trafiała do wszystkich odbiorców, nie tylko tych niewykształconych mieszkających na wsiach. Jednostki nie powinny wstydzić się rodzinnego języka, a raczej traktować go jako najwyższą wartość własnego dziedzictwa kulturowego⁹¹.

2.2 Etnolekt i jego znaczenie

W *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* Kazimierz Polański podaje hasło „etnolingwistyka”, z którego można wywnioskować znaczenie pojęcia etnolekt jako języka niebędącego jedynie środkiem porozumiewania się między ludźmi, ale zawierającego w sobie określony obraz świata, ponieważ świat myślowy człowieka jest bardzo ściśle powiązany ze strukturą jego języka. Każdy język miejscowy faworyzuje jakiś jeden określony sposób pojmowania świata i tym samym psychika człowieka kształtuje się przez jego język⁹². Tymczasem w *Wielkim słowniku wyrazów obcych i trudnych* odnaleźć można wyjaśnienie pojęcia cząstki „etno-”, oznaczającej lud, plemię. Niniejszy przedrostek dodajemy do rzeczowników lub przymiotników powiązanych z kulturą grupy etnicznej, ludowej lub narodowej np. etnojęzyk⁹³.

W definicji etnolingwistyki podawanej przez Jadwigę Zieniukowa pojawia się pojęcie etnolekt: „dziedzina językoznawstwa badająca związki między strukturą i funkcją języka a innymi sferami kultury społeczności (etosu) mówiącej danym językiem jako swoim. Obserwuje się dwa nurty etnolingwistyki o nieostrych granicach:

⁹⁰ B. Synak, *Tożsamość kaszubska dziś i jutro*, „Pomerania” 1990, nr 9, s. 5.

⁹¹ Ibidem, s. 4-8.

⁹² K. Polański, *Etnolingwistyka*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, pod red. K. Polańskiego, Wrocław 1993, s. 136 i n.

⁹³ A. Markowski, R. Pawelec, *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 2001, s. 221.

(...) 2) nurt, dział socjolingwistyki, związany z pojęciem etniczność (por. też pojęcie etnolekt) .”⁹⁴

Alfred F. Majewicz zaproponował użycie pojęcia etnolekt wobec kaszubszczyzny. Zdaniem poznańskiego językoznawcy jest to termin pośredni między dialektem, a językiem, który ściśle powiązany jest z kulturą danej grupy społecznej. Majewicz uważał, że nie da się jednoznacznie określić, czy mowa kaszubska jest dialektem języka polskiego, czy też osobnym językiem⁹⁵. Hieronim Derdowski, wybitny poeta kaszubski, traktował kaszubszczyznę za dialekt języka polskiego i używał jej jedynie do twórczości literackiej⁹⁶.

Karol Dejna traktuje Kaszubów jako część społeczeństwa polskiego, będącą jedną z wielu podgrup etnicznych występujących w Polsce. Kaszubi charakteryzują się specyficznymi właściwościami kulturowymi i językowymi, które odróżniają ich od innych grup etnicznych. To jednak zdaniem badacza, nie wystarcza, aby mowie kaszubskiej nadać status języka. Czyniąc to, analogicznie trzeba by było utworzyć język góralski, śląski, kurpiowski, łowicki itd. Dla każdego nowopowstałego języka konieczne byłoby zorganizowanie odrębnych norm ortograficznych, gramatycznych, powstanie podręczników szkolnych, tłumaczenie literatury, przemawianie w mediach, instytucjach rządowych. Taka reforma kulturowa, zdaniem Dejn, nie ma racji bytu⁹⁷.

Znana badaczka kaszubszczyzny, Hanna Popowska – Taborska przy określaniu językowego statusu kaszubszczyzny kieruje się dwoma kryteriami: językowym – wspólna historia, proces rozwoju i zasięg geograficzny kaszubszczyzny i języka polskiego, wyznaczają mowę grupy regionalnej jako dialekt języka ogólnonarodowego. Natomiast kryterium społeczno – kulturowe determinuje kaszubszczyznę jako oddzielny język⁹⁸.

Podsumowując, Majewicz uważa, że nieistotne jest to, jakie miejsce zajmuje kaszubszczyzna w klasyfikacji etnolektów świata. Najważniejszy, zdaniem językoznawcy, jest fakt, że rozwój kaszubszczyzny zależy tylko i wyłącznie od samych Kaszubów. „Ich deklaratywizm jest natomiast jednym z czynników dominujących. (...)

⁹⁴ J. Zieniukowa, *Z problemów etnolingwistyki*, [w:] *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*, red. E. Jędrzejko, Katowice 1998, s. 234.

⁹⁵ S. Janke, *op. cit.*, s. 8.

⁹⁶ J. Treder, *Pod lupą...*, *op. cit.*, s. 15.

⁹⁷ K. Dejna, *W sprawie „statusu języka kaszubskiego”*, [w:] *Problem statusu...*, *op. cit.*, s. 33.

⁹⁸ H. Popowska-Taborska, *Język czy dialekt? – raz jeszcze o statusie kaszubszczyzny*, „*Język Polski*” 1988, nr 2-3 [za:] B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, *op. cit.*, s. 180.

językowy status i niewątpliwie związana z nim przyszłość kaszubszczyzny zależeć mogą i będą wyłącznie od samych Kaszubów – jej nosicieli i użytkowników.”⁹⁹

2.2.1 Kaszubszczyzna – jeden język czy zbiór dialektów

W języku ogólnym w wyniku przekazu międzypokoleniowego pewne normy, elementy językowe ulegające przekształceniom w obrębie regionalnej zbiorowości etnicznej nazywamy cechami dialektalnymi. Powstanie i utrzymanie się w grupie etnicznej nowości dialektycznych prowadzi stopniowo do powstania dialektu. „Dialekt zatem jest to odmianka języka etnicznego, wyróżniająca się zespołem jemu właściwych, a obcych pozostałym dialektom, cech dialektalnych”¹⁰⁰. W encyklopedycznym ujęciu dialekt to rodzaj języka ogólnego, charakterystyczny ze względu na specyficzne cechy fonetyczne i leksykalne, funkcjonujący w określonej części danego państwa, używany zazwyczaj przez ludność wiejską¹⁰¹.

Pawłowska, mówiąc o języku, wskazywała na ciągły jego rozwój i zmiany, jakim podlega system znaków. Owe zmiany językowe są powodem powstania dialektów, których użytkownicy posiadają poczucie odrębności językowej względem sąsiednich grup społecznych. Autorka wskazuje, że dialekt bądź gwara ze względu na swą wewnętrzną budowę, ma taką samą wartość jak język narodowy. „Wszystkie są sprawnymi narzędziami porozumiewania się i ekspresji, zaspokajającymi potrzeby językowe społeczności takim językiem się posługującej (...) Dialekt jest takim samym dobrem dla małej ojczyzny, lokalnej, godnym chronienia i pielęgnowania, jak język ogólny dla wielkiej ojczyzny, dla całego narodu”¹⁰². Pawłowska mowę kaszubską traktuje jako dialekt mający różne odmiany, który zachował się przede wszystkim na terenach wiejskich¹⁰³.

Każdy dialekt składa się z mniejszych części językowych, tzw. gwar, które często mogą funkcjonować w obrębie jednej miejscowości. Ościenne gwary

⁹⁹ A. F. Majewicz, *Formy i możliwości promocji kaszubszczyzny (aspekty euro prawne i uwarunkowania socjolingwistyczne)*, [w:] *Problem statusu...*, *op. cit.*, s. 36.

¹⁰⁰ K. Dejna, *W sprawie „statusu języka kaszubskiego”*, [w:] *Problem statusu...*, *op. cit.*, s. 33 i n.

¹⁰¹ K. Polański, *Dialekt*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, pod red. K. Polańskiego, Wrocław 2003, s. 118.

¹⁰² R. Pawłowska, *Dialekt-bogactwo czy przeszkoda w nauce szkolnej*, [w:] *Bliżej regionu...*, *op. cit.*, s. 101 i n.

¹⁰³ *Ibidem*, s. 104 i n.

charakteryzują się wieloma zbieżnymi cechami, przez co tworzą tzw. narzecza. W literaturze potocznej można spotkać zamienne używanie terminów dialekt i gwara. Zdaniem Aleksandra Błachowskiego dialekt kaszubski składający się z wielu gwar, łączy w sobie cechy języków lechickich (pomorskich) i języka polskiego¹⁰⁴.

W związku z rozbieżnościami występującymi w akcencie, fonetyce a nawet słownictwie, możemy zauważyć, że mowa kaszubska różni się wewnątrz. Nieco inaczej mówią Kaszubi mieszkający w południowej części Pomorza, ich mowa jest bardziej spolszczona, a inaczej mówią mieszkańcy północnej części, gdzie spotykamy się z najbardziej archaiczną formą kaszubszczyzny. Róża Ostrowska i Izabela Trojanowska, podążając za Fryderykiem Lorentzem, wskazują, że język kaszubski możemy dzielić na dwie główne grupy: północno- i południowopomorską. Z kolei w ramach powyższych grup możemy wymienić pięć narzeczy: kaszubsko-zaborskie, południowokaszubskie, północnokaszubskie, słowińskie i zaborskie. Każde z tych narzeczy składa się w wielu dialektów, jako przykład wskazano narzecze południowokaszubskie, które posiada aż siedem dialektów. Następnie dialekty możemy podzielić na gwary, np. dialekt środkowokaszubski wchodzący w skład narzecza południowokaszubskiego charakteryzuje się ośmioma gwarami. Łącznie na Kaszubach występuje aż 76 różnych gwar¹⁰⁵.

Jan Mordawski i Brunon Synak uważają, że język kaszubski składa się z różnych dialektów, które odpowiadają takim grupom lokalnym jak: Belacy, Lesacy, Rybacy w północnej części i Krubanie, Gochowie mieszkający na południu. Należy zaznaczyć, że dialekty południowe podobne są do polskiego języka literackiego¹⁰⁶.

2.3 Dwujęzyczność, pojęcie bilingwizmu w świetle literatury

Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku podaje, że bilingwizm jest zjawiskiem niejednoznacznym, które można analizować pod kątem indywidualnym jak i społecznym. W najprostszej definicji „dwujęzyczność (wielojęzyczność) polega na posługiwaniu się przez daną osobę dwoma (lub więcej) językami”¹⁰⁷.

¹⁰⁴ A. Błachowski, *O języku, dialektach i gwarach*, [w:] *Etnografia ścieżka edukacji regionalnej podręcznik dla nauczycieli*, t. I., Lublin 2003, s. 61-67.

¹⁰⁵ R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk 1974, s. 144 i n.

¹⁰⁶ J. Modrawski, B. Synak, *Kaszubi...*, *op. cit.*, s. 198 i n.

¹⁰⁷ E. Wysocka, *Bilingwizm*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, pod red. T. Pilcha, t. I., Warszawa 2003, s. 393.

Ida Kurcz ze względu na stopień znajomości języków, którymi posługuje się jednostka, wyróżnia następujące rodzaje dwujęzyczności:

- zrównoważona, charakteryzuje się jednakowym stopniem znajomości obu języków,
- pełna, jednostka wykazuje się fachową i całościową wiedzą językową i komunikacyjną w obu językach¹⁰⁸.

Kurcz, odwołując się do Uriela Weinreicha, wyróżnia również podział bilingwizmu obejmujący takie kategorie języka, jak słownictwo, składnia czy fonologia:

- współrzędna, słowom pochodzącym z jednego języka odpowiada własny system znaczeń, analogicznie jest w przypadku drugiego języka,
- złożona, występuje gdy słowom z pierwszego języka jak i z drugiego przysługuje ten sam, jednolity system znaczeń,
- podporządkowana, jeden język czerpie znaczenia poprzez wzajemny kontakt z drugim językiem¹⁰⁹.

W literaturze naukowej często dwujęzyczność współrzędną nazywa się czystą, a złożoną określa się mianem mieszanej. Dwujęzyczność czysta występuje wówczas, gdy oba języki funkcjonują niezależnie od siebie, bez jakichkolwiek wzajemnych powiązań, a jednostka uczy się ich w różnych środowiskach społecznych. W przypadku dwujęzyczności mieszanej, człowiek na przemian posługuje się raz jednym raz drugim językiem, co powoduje że oba języki są ze sobą w nieustannym kontakcie¹¹⁰.

Zdaniem Aleksandra, który traktuje kaszubszczyznę jako odrębny język zależny od kultury, dziecko żyjące na Kaszubach znajduje się w sytuacji dwujęzyczności, czyli bilingwizmu. Zjawisko to zachodzi, kiedy dwa języki funkcjonują w ramach danej zbiorowości i wykorzystywane są w zależności od sytuacji, w której dana jednostka się znajduje. W grupie pierwotnej, jaką jest rodzina, „język i sposób komunikacji kształtuje jego umysłowość, nastawienia społeczne i emocjonalne. Wchodząc w świat znaczeń symbolicznych swojej grupy etnicznej (czyli przyswajając także kulturę kaszubską), jednostka nabywa specyficznej językowej i społecznej tożsamości.”¹¹¹ Badacz wskazuje na związek pomiędzy bilingwizmem a dwukulturowością, gdzie etnolekt jest częścią kultury regionalnej odmiennej od ogólnonarodowej.

¹⁰⁸ I. Kurcz, *Język a psychologia, podstawy psycholingwistyki*, Warszawa 1992, s. 180 i n.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 183.

¹¹⁰ Ibidem, s. 183 i n.

¹¹¹ Z. Aleksander, *Sytuacja edukacyjna dziecka kaszubskiego w warunkach dwujęzyczności lub dyglosy (rozważania teoretyczne z aneksem empirycznym)*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych...*, op. cit., s. 116-117.

W literaturze naukowej można spotkać dwa stanowiska na temat bilingwizmu. Pierwsze wskazuje na pozytywne aspekty wzrastania dziecka w sytuacji dwujęzyczności, tzw. immersja. Jednostka często posiada lepiej rozwiniętą osobowość, wykazuje tolerancję i szacunek w kontaktach z członkami innych grup społecznych. „Dziecko jak gdyby traci swoją społeczną zaściankowość.”¹¹² W opozycji do powyższego stanowiska stoi postawa negująca dwujęzyczność, tzw. submersja. Za główne argumenty podaje się opóźnienie rozwoju osobowego dziecka, trudności w opanowaniu języka narodowego. Przeciwnicy bilingwizmu podkreślają, że „omawiana sytuacja może doprowadzić u jednostek słabych psychicznie do swoistego rodzaju zaburzeń emocjonalnych, określanych terminem lingwistycznej lub kulturowej schizofrenii, powstałej na skutek przemieszczania się różnych punktów widzenia i norm zachowania”¹¹³.

Aleksander wskazuje na jeszcze inny przypadek związany z dwujęzycznością - używanie etnolektu kaszubskiego w postaci kodu ograniczonego i rozwiniętego. W przypadku dzieci komunikujących się oboma językami w postaci kodu rozwiniętego, mamy do czynienia z dwujęzycznością pełną. Natomiast jeżeli dzieci nie charakteryzują się pełną kompetencją w języku etnicznym, ani w języku narodowym, wówczas możemy mówić o dwujęzyczności zrównoważonej. W tej sytuacji, zdarza się, że dzieci podczas mówienia w języku polskim używają słów i form językowych specyficznych dla kaszubszczyzny¹¹⁴.

¹¹² Ibidem, s. 124. Potwierdzeniem pozytywnych rezultatów dwujęzyczności są badania przeprowadzone w Montrealu, w Kanadzie przez E. Peal i W. E. Lamberta, które polegały na porównaniu wyników z testów inteligencji pisanych przez jedno- i dwujęzycznych dziesięciolatków. Wyniki badań wypadły z korzyścią dla dzieci dwujęzycznych, u których stwierdzono większą sprawność myślenia, tworzenia pojęć, osiągnięcie bardziej rozwiniętego układu zdolności umysłowych. (A. Jurkowski, *Ontogeneza mowy i myślenia*, Warszawa 1975, s. 119 i n.)

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Ibidem, s. 126-128. Związek między osiągnięciami szkolnymi dziecka a jego systemem językowym najlepiej przedstawia teoria Basila Bernsteina. Teoria mówi o dwóch kodach traktowanych jako dwa odmienne sposoby porozumiewania się, które zależą m.in. od wykształcenia rodziców, a co za tym idzie wykonywanej pracy, stosowanych metod wychowawczych, stosunków istniejących w grupie pierwotnej, uczestnictwa w życiu kulturalnym. Bernstein wyróżnia kod ograniczony i rozwinięty. Kod ograniczony często występuje na terenach wiejskich, w wielodzietnych rodzinach o niskim statusie społecznym, gdzie rodzice przez większość czasu ciężko pracują fizycznie. Kod ten charakteryzujący się m.in. niskim zasobem słownictwa i znaczeń wyrazów, ubogą składnią, tworzeniem krótkich zdań, spontanicznym sposobem mówienia, niewielką dokładnością wypowiedzi, widocznymi odchyleniami od zasad języka ogólnego, używaniem zapożyczeń gwarowych, może prowadzić do osiągnięcia słabych wyników przez uczniów w werbalnych testach inteligencji, niepowodzeń szkolnych w zakresie języka, stosowania pojęć abstrakcyjnych, trudności w opanowaniu programu szkolnego. Natomiast kod rozwinięty spotykany w rodzinach o wyższym statusie społecznym, wyższym wykształceniu członków rodziny, bogatszym życiu kulturowym, cechuje się bogatym zasobem słownictwa, operowaniem licznymi znaczeniami wyrazów, długimi i złożonymi zdaniami, wieloraką składnią, refleksyjnym i mniej spontanicznym sposobem mówienia, wysokim poziomem abstrakcji i

Elżbieta Czykwin i Dorota Misiejuk w swoich rozważaniach na temat dwujęzyczności przywołują wypowiedź Czesława Miłosza, który podkreśla, że wielojęzyczność to umiejętność swobodnego posługiwania się więcej niż jednym językiem, ale kulturową więź jednostka może posiadać jedynie w jednym całościowo opanowanym języku¹¹⁵. Powyższe zdanie sugeruje, aby dwujęzyczność definiować jako sprawne posługiwanie się dwoma lub więcej językami, przy jednoczesnej tymczasowej rezygnacji z własnej kultury na rzecz innej. To stanowisko odwołuje się do czasów z XIX wieku, w związku z tym należy przeanalizować powyższą wypowiedź Miłosza z punktu współczesnej kultury. Zdaniem autorek, w sytuacji wielokulturowości, każdy z języków może pełnić różną funkcję socjalizacyjną, zarówno prywatną jak i publiczną. W środowisku rodzinnym i rówieśniczym, a także w obrębie grupy etnicznej, najczęściej jednostka posługuje się językiem mniejszościowym¹¹⁶. Badaczki wskazują na silne powiązanie języka z kulturą: „Konkretny język, genetycznie, stanowi symboliczny wyraz tradycji i kultury jakiegoś obszaru geograficznego. Język powstawał, kiedy kultury stanowiły jeszcze spójne, oddzielone i nieprzenikające się wzajemnie przestrzenie.”¹¹⁷ Zróznicowanie kulturowe sprzyjało wyodrębnianiu systemów językowych, których specyfikacja opierała się na swoistych i istotnych zasadach. Współcześnie spotykamy się z przemierzaniem się różnych systemów językowych, przy zachowaniu tożsamości języka ogólnonarodowego. Owe przenikanie językowe i kulturowe przyczynia się do powstania wielu dialektów i gwar.

Czykwin i Misiejuk szczegółowo opisały również zagadnienie edukacji dwujęzycznej, która polega na posługiwaniu się drugim językiem jako kodem pozwalającym postrzegać rzeczywistość, definiować trudne pojęcia, rozwiązywać powstające zagadnienia i dylematy. Poprzez nauczanie dwujęzyczne opierające się na odpowiednio dobranym programie nauczania, można lepiej rozwijać kreatywne

wypowiedzi, zgodnością z systemem języka ogólnego. Główną różnicą pomiędzy tymi dwoma kodami jest sprężystość kodu rozwiniętego i niska elastyczność kodu ograniczonego. Pomimo różnic występujących między omawianymi kodami, należy je traktować na równi i w żaden sposób nie powinno się dyskryminować kodu ograniczonego. Kod ograniczony jest dostępny dla wszystkich, bardziej użyteczny w codziennych kontaktach społecznych. (M. Nagajowa, *Kształcenie języka ucznia w szkole podstawowej*, Warszawa 1985, s. 10-15.). Zob. też: B. Bernstein, *Socjolingwistyka a społeczne problemy kształcenia*, [w:] *Język i społeczeństwo*, red. M. Głowiński, Warszawa 1980, s. 83-119.

¹¹⁵ E. Czykwin, D. Misiejuk, *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychologicznej*, Białystok 2002, s. 71.

¹¹⁶ Ibidem, s. 74.

¹¹⁷ Ibidem, s. 75.

myślenie i rozwój poznawczy u dzieci. Badając bilingwizm w kategoriach indywidualnych przejawianych przez uczniów możemy wyróżnić:

- dwujęzyczność zbalansowaną, trudną do osiągnięcia, ponieważ zakłada wysokie kompetencje językowe rozwinięte we wszystkich obszarach życia, identycznie w każdym z języków.
- dwujęzyczność nierówną, jak sama nazwa mówi, kompetencje językowe są nierównomiernie rozwinięte w poszczególnych językach w zależności od poruszanego tematu konwersacji¹¹⁸.

2.4 Pozycja społeczna języka kaszubskiego i zakres jego użycia

Kaszubi to społeczność etniczna, dla której język stanowi najważniejszą wartość silnie warunkującą tożsamość kaszubską. Synak, opierając się na badaniach przeprowadzonych w latach 1988 – 1996 wśród społeczności kaszubskiej, stwierdził, że poziom posługiwania się kaszubszczyzną jest zróżnicowany w zależności od poszczególnych rejonów. Zdecydowana większość mieszkańców wsi położonych w centralnej części ziemi kaszubskiej, mowę kaszubską używa na co dzień. Niestety, w miastach i przygranicznych terenach Kaszub występuje odwrotna sytuacja, posługiwanie się kaszubszczyzną należy do rzadkości. „O stosunku do języka w zasadniczej mierze decyduje jego społeczna funkcja i życiowa użyteczność.”¹¹⁹ Zatem, kaszubszczyzna używana jest w wewnętrznych relacjach członków nieformalnych grup rodzinnych, rówieśniczych i sąsiedzkich stanowiących tę samą społeczność, głównie na terenach wiejskich. W miastach i podczas komunikacji z różnymi instytucjami, również administracją państwową, przebiegających na wyższych poziomach intelektualnych, w tzw. kontaktach oficjalnych spotykamy się przede wszystkim z językiem ogólnym. Kaszubszczyzną posługują się jedynie ludzie starsi, dla których jest ona głównym narzędziem komunikacji. W grupie rodzinnej, w której kaszubszczyzna dominuje, jej zasięg i funkcja zależą od rodzaju wewnętrznych stosunków przez nią przejawianych. Najczęściej podczas rozmów najmłodszych dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym z ich rodzicami czy dziadkami używa się języka ogólnego. Inaczej przedstawia się sytuacja wzajemnych relacji między średnim

¹¹⁸ Ibidem, s. 94-100.

¹¹⁹ B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Najnowsze dzieje języków...*, op. cit., s. 297.

pokoleniem a rodzicami i dziadkami, gdzie bardzo często używa się języka etnicznego, podobnie jest w kontaktach między małżonkami i dorosłym rodzeństwem. Należy zatem wnioskować, że u większości rodzin kaszubskich mamy do czynienia z malejącą rolą języka kaszubskiego w relacjach międzypokoleniowych. „Oznacza to, że rodzina kaszubska przestaje być niekwestionowanym bastionem rodnej mowy i kultury etnicznej, której jest ona głównym nośnikiem – przeciwnie: socjalizacja młodego pokolenia zmierza nierzadko w kierunku eliminacji kaszubszczyzny na rzecz – nie zawsze poprawnej - polszczyzny.”¹²⁰

Socjolog wskazuje na zróżnicowany stosunek poszczególnych pokoleń do języka etnicznego i dziedzictwa kulturowego. Dla osób starszych kaszubski etnolekt ma wartość pragmatyczną (zdolność sprawnego posługiwania się) oraz emocjonalną, „jako do języka ich ziemi, przodków, języka ich życia, będącego dla nich wartością autoteliczną, symboliczną, czy wręcz świętością, potwierdzającą w sposób najbardziej dobitny dochowanie wierności tradycji i poprzednim pokoleniom.”¹²¹ Natomiast dla młodszego pokolenia kaszubszczyzna jest traktowana jako język domowy, nieoficjalny, mało przydatny w życiu.

Przez pewien czas zauważalna była tendencja odchodzenia od kaszubszczyzny, często uważanej za przyczynę trudności edukacyjnych i przeszkodę w prawidłowej nauce języka polskiego. Język etniczny traktowany był jako niepotrzebny w dalszym życiu społecznym i zawodowej przyszłości. Przyczyną takiej postawy był dyskryminujący stosunek szkoły wobec etnolektu. „Wśród rodziców i dzieci kaszubskich utrwałała przekonanie o niższej wartości kultury ludowej i regionalnej, o kaszubskim balaście językowym, o wykluczaniu się kaszubszczyzny i polszczyzny jako elementów kultur nie do pogodzenia.”¹²² Ponadto kaszubszczyzna utożsamiana była z zacofaniem kulturowym, chłopskością, niskim prestiżem, brakiem wykształcenia. Jednak ostatnie lata ponownie wskazują na zainteresowanie językiem etnicznym i rodzimą kulturą. Zmiana systemu politycznego, poprawa społecznej pozycji Kaszubów oraz wzrost znaczenia kultury kaszubskiej, sprawiły, że etnolekt kaszubski ponownie się odradza. Zauważalna moda na rodzimą tradycję i kulturę przyczyniła się do wzrostu użyteczności mowy kaszubskiej, która pojawiła się nie tylko w szkole i kościele, ale również w niektórych miejscowych instytucjach państwowych oraz

¹²⁰ Ibidem, s. 297.

¹²¹ Ibidem, s. 299.

¹²² Ibidem, s. 303.

przekazach medialnych. Etnolekt kaszubski wychodzi poza codzienne ramy i przybiera postać języka „folklorystycznego”. Młode pokolenie zaczyna interesować się zespołem regionalnym, uroczystościami folklorystycznymi, muzyką i literaturą kaszubską. Synak wskazuje, że takie działania mogą normować wzrost społecznej użyteczności kaszubszczyzny oraz podnieść jej rangę społeczną przypisując bardziej okolicznościowy charakter¹²³.

Synak uważa, że istnienie i dalszy rozwój języka kaszubskiego zależą przede wszystkim od jego pozycji społecznej, ekonomicznej i kulturowej. „Jeżeli Kaszubi nie będą chronić i rozwijać tego, co dla nich najbliższe i najważniejsze – języka oraz innych elementów regionalno – etnicznej tożsamości - jednocześnie szeroko włączając się we współtworzenie nowej rzeczywistości gospodarczej i cywilizacyjno – kulturowej, umiejętnie godząc bogactwo tradycji z wyzwaniem współczesności, przywiązanie do rodzinnych wartości z aktywnym uczestnictwem w gremiach decyzyjnych podmiotów życia społeczno – politycznego różnego szczebla i różnego rodzaju, to nowe warunki, stwarzające niemal nieograniczone możliwości działania, mogą okazać się dla Kaszubów nie mniej niebezpieczne, niż koncesjonowanie przez państwo prawa do ochrony własnego dziedzictwa w warunkach poprzedniego systemu.”¹²⁴

¹²³ Ibidem, s. 305-307.

¹²⁴ B. Synak, *Różnić się pięknie*, „Pomerania” 2000, nr 3, s. 8.

ROZDZIAŁ III METODOLOGICZNE ZAŁOŻENIA BADAŃ WŁASNYCH

Przystępując do badań pedagogicznych, badaczowi musi towarzyszyć świadomość ich przydatności dla dorobku naukowego. „Bez spełnienia tego warunku badacz narażony jest na przysłowiowe „wywarzanie otwartych drzwi”, a więc na nikomu niepotrzebne badania.”¹²⁵ Mieczysław Łobocki wskazuje także na kolejne ważne elementy, jakimi powinien wyróżniać się badacz tj. posiadanie gruntownej wiedzy o problemie jako przedmiocie planowanych badań oraz znajomość metodologii badań naukowych, czyli reguł i metod postępowania poznawczego wykorzystywanych w pedagogice¹²⁶.

Władysław Zaczyński badanie naukowe definiuje jako kilkustopniowy proces, na który składają się zróżnicowane czynności zapewniające uzyskanie obiektywnej, precyzyjnej i wyczerpującej wiedzy o danym fragmencie rzeczywistości¹²⁷.

3.1 Przedmiot i cel badań

Wyznaczenie przedmiotu i celu badań to jedne z pierwszych czynności, jakie należy wykonać, przystępując do badań naukowych. Zdaniem Stefana Nowaka przedmiot badań to „obiekt badań lub zjawisk, o jakich w odpowiedzi na sformułowane przez nas pytania chcemy formułować twierdzenia”¹²⁸. Albert Maszke za przedmiot badań uznaje wszystkie rzeczy, jak również procesy i wydarzenia z nimi związane, co do których badacz chce wykonać badania¹²⁹. Podobnie niniejsze pojęcie definiuje Luba Sołoma, nazywając przedmiotem badań wszelkie obiekty, procesy i zjawiska, które są interesujące poznawczo dla danego badacza¹³⁰.

W niniejszej pracy przedmiotem badań jest nauczanie języka kaszubskiego w placówkach szkolnych.

¹²⁵ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2006, s. 12.

¹²⁶ Ibidem, s. 12-14.

¹²⁷ W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995, s. 9.

¹²⁸ S. Nowak, *Studia z metodologii nauk społecznych*, Warszawa 1965, s. 215.

¹²⁹ A. Maszke, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów 2008, s. 91.

¹³⁰ L. Sołoma, *Metody i techniki badań socjologicznych*, Olsztyn 1999, s. 13 i n.

Określając przedmiot badań naukowych, należy postawić podstawowe pytanie: Co badamy? Natomiast w przypadku określenia celu badań: Po co badamy? - wskazanie rezultatów, efektów jakie zostaną osiągnięte w wyniku realizacji badań. Według Zbigniewa Skornego określając cel badań, w pierwszej kolejności badacz powinien uzmysłowić sobie, do czego potrzebne są mu badania oraz do czego posłużą mu otrzymane wyniki¹³¹. Tadeusz Pilch, wyjaśniając pojęcie celu badań, przywołuje definicję Jana Sucha, według którego „zasadniczym celem poznania naukowego jest zdobycie wiedzy maksymalnie ścisłej, maksymalnie pewnej, maksymalnie ogólnej, maksymalnie prostej, o maksymalnej zawartości informacji”¹³². Zdaniem Pilcha celem badań jest zdobycie wiedzy o danym przedmiocie, pozwalające na efektywne działanie¹³³.

Łobocki cel badań traktuje jako identyfikator postępowania badawczego¹³⁴. Badacz podkreśla ich ważną rolę - nadają właściwy kierunek badaniom oraz od ich prawidłowego określenia i sformułowania zależy całe powodzenie i wyniki następnych etapów procesu badawczego¹³⁵. Analogicznie pojęcie to wyjaśnia Zaczyński jako szczegółowe określenie tego co chce osiągnąć badacz i do czego dąży wykonując czynności badawcze¹³⁶. Badacz wskazuje na trzy istotne cechy określające cel badań: jasny, konkretny, realny.

Zdaniem Maszke cel to poszukiwany stan wiedzy, jaką zamierzamy uzyskać w toku prowadzonych badań. Nie można podejmować badań naukowych, nie mając odpowiednio określonych celów. To one regulują sposób postępowania badawczego. „Celem badań naukowych jest dostarczenie dającej się zweryfikować wiedzy umożliwiającej opisanie, zrozumienie i wyjaśnienie interesujących badacza zjawisk i procesów, jak i przewidywanie wynikających z nich następstw.”¹³⁷ Waldemar Dutkiewicz uważa, że celem badań jest zdobycie i poszerzenie wiedzy o jednostkach,

¹³¹ M. Węglińska, *Jak pisać pracę magisterską? Poradnik dla studentów*, Kraków 2008, s. 12 i n.

¹³² T. Bauman, T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 23. Badacz rozróżnia cele **eksploracyjne** – analizowanie problemów badawczych, faktów, tworzenie ogólnych teorii, hipotez, **opisowe**, których zadaniem jest tworzenie precyzyjnych opisów, porównywanie nowych informacji z istniejącymi już teoriami, gromadzenie informacji o procesach, mechanizmach przyczynowych, oraz **wyjaśniające**, czyli sprawdzanie poprawności postawionych teorii, poszerzanie wiedzy naukowej o dodatkowe zagadnienia, problemy.

¹³³ Ibidem, s. 35.

¹³⁴ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, *op. cit.*, s. 24.

¹³⁵ Ibidem, s. 24.

¹³⁶ W. Zaczyński, *op. cit.*, s. 52.

¹³⁷ A. Maszke, *op. cit.*, s. 28.

obiektach i zjawiskach będących przedmiotem owych badań oraz „poznanie naukowe istniejącej realnie, empirycznie rzeczywistości społecznej”¹³⁸.

Głównym celem przedmiotowych badań jest poznanie form i metod nauczania języka kaszubskiego oraz walorów i ewentualnych ograniczeń posługiwania się kaszubszczyzną w sytuacjach komunikacji społecznej.

Ponadto w ramach procedury badawczej można postawić następujący cel użyteczny: Jak zmienić tę edukację, by była bardziej przydatna.

3.2 Problemy i hipotezy badawcze

Problem badawczy jest swoistym uszczegółowieniem celu prowadzonych badań naukowych. Słowo *problem* wywodzi się z języka greckiego i oznacza „przeszkodę, trudność lub zadanie wymagające rozwiązania”¹³⁹. Zdaniem Wincentego Okonia problem badawczy to zadanie polegające na rozwiązaniu teoretycznego lub praktycznego zagadnienia za pomocą aktywności poznawczej jednostki¹⁴⁰. Podobnie uważa Łobocki, dla którego problem badawczy to pytanie szczegółowo określające cel prowadzonych badań oraz wyrażające stan niewiedzy w poruszonym przez badacza temacie¹⁴¹. Polski socjolog, Janusz Sztumski, za problem badawczy uznaje obiekt zainteresowań badawczych, czyli to, co kieruje działaniami empirycznymi¹⁴².

Według Pilcha problem badawczy jest to pytanie o istotę badanego obiektu czy zjawiska, o występujące związki między zdarzeniami bądź procesami, a także o cechy tych przedmiotów i zjawisk, czyli ujęcie w formie pytania problemowego, niewiedzy i trudności na jakie napotyka jednostka podczas wyjaśniania danego fragmentu rzeczywistości¹⁴³. Aby prawidłowo sformułować problemy badawcze należy pamiętać o takich kwestiach jak:

- sprecyzowanie zakresu naszej niewiedzy;
- zawarcie w problemach relacji łączących zmienne;

¹³⁸ W. Dutkiewicz, *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*, Kielce 2000, s. 50.

¹³⁹ A. Maszke, *op. cit.*, s. 92.

¹⁴⁰ W. Okoń, *op. cit.*, s. 227.

¹⁴¹ M. Łobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2003, s. 21.

¹⁴² J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Warszawa 1984, s. 28.

¹⁴³ T. Bauman, T. Pilch, *op. cit.*, s. 43.

- problemy badawcze powinny być logiczne, zrozumiałe oraz posiadać wartość użyteczną poznawczo¹⁴⁴.

Problem główny niniejszych badań: Czy język kaszubski wspiera i umacnia rodzimą tożsamość, kulturę, tradycję oraz sprzyja powodzeniom w nauce szkolnej?

W obrębie powyższego problemu głównego wyróżnić można następujące problemy szczegółowe:

1. Czy język kaszubski nauczany w szkole wspiera i umacnia tożsamość kulturową uczniów?
2. Czy nauczanie języka kaszubskiego w szkole koliduje z opanowaniem języka polskiego?
3. Czy język kaszubski jest przeszkodą w dalszej edukacji i podjęciu pracy zawodowej?
4. Czy język kaszubski sprzyja nawiązywaniu relacji międzyludzkich i podnosi kompetencje komunikacyjne?

Określone problemy badawcze stanowią podstawę formułowania hipotez roboczych, czyli przypuszczalnych odpowiedzi. W przeciwieństwie do problemów badawczych ujmowanych w postaci pytań, hipotezy mają postać stwierdzeń, przypuszczalnych założeń, zdań oznajmujących, które w toku zrealizowanych badań zostaną potwierdzone bądź odrzucone¹⁴⁵. Według Dutkiewicza, w metodologii hipoteza to „przypuszczenie naukowe przyjęte w celu objaśnienia jakiegoś zjawiska. Jest ono poddane sprawdzeniu, a w przypadku wyniku pozytywnego może stać się wiarygodnym prawem nauki”¹⁴⁶.

Okoń podaje, że hipoteza to niepotwierdzona teza, która definiuje lub wyjaśnia związki zachodzące między zjawiskami, a także wskazuje ich cechy i elementy¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 43 i n.

¹⁴⁵ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, *op. cit.*, s. 132-138. Badacz wskazuje na kilka warunków jakie musi spełniać prawidłowo postawiona hipoteza: weryfikowalna poprzez przeprowadzone badania, stanowi odpowiedź na problem badawczy, wyraża powiązania między badanymi zmiennymi: jednostkami, zdarzeniami, procesami itp., oparta o dotychczasową wiedzę i doświadczenia badacza, jednoznaczna i sprecyzowana, o naukowo poznawczym charakterze, ma postać zdania oznajmującego.

¹⁴⁶ W. Dutkiewicz, *op. cit.*, s. 55.

¹⁴⁷ W. Okoń, *op. cit.*, s. 93.

Krzysztof Rubacha mówi, że hipoteza „jest zdaniem wyprowadzonym z teorii, które odnosi się do warunków empirycznych pozwalających na zweryfikowanie teorii”¹⁴⁸.

Kierując się wskazanym celem badań oraz wyznaczonymi problemami badawczymi, założono następującą hipotezę roboczą:

Język kaszubski nie tylko wspiera i umacnia rodzimą tożsamość, kulturę, tradycję, lecz także sprzyja powodzeniom w nauce szkolnej oraz pomaga lepiej zrozumieć innych i samego siebie.

W ramach głównej hipotezy roboczej przyjęto także następujące hipotezy szczegółowe:

1. Język kaszubski nauczany w szkole wspiera i umacnia tożsamość kulturową uczniów.
2. Nauczanie języka kaszubskiego w szkole nie przeszkadza w opanowaniu języka polskiego.
3. Język kaszubski nie stanowi przeszkody w dalszej edukacji i podjęciu pracy zawodowej.
4. Język kaszubski sprzyja nawiązywaniu relacji międzyludzkich i podnosi kompetencje komunikacyjne.

Sformułowanie hipotez roboczych pozwala na uszczegółowienie problemów badawczych, a dzięki temu umożliwia odpowiedni dobór, metod, technik i narzędzi badawczych.

3.3 Metody, techniki i narzędzia badawcze

Rozwiązanie postawionych problemów badawczych oraz realizacja wyznaczonego celu badań, wymaga zastosowania odpowiednich sposobów postępowania badawczego, czyli metod, technik i narzędzi badawczych. Według Łobockiego metoda to ogólnikowe wytyczne bądź reguły kierujące procesem badawczym, istniejące niezależnie od postawionego celu oraz okoliczności, w jakich się

¹⁴⁸ K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008, s. 99.

ją wykorzystuje¹⁴⁹. Aleksander Kamiński za metodę rozumie „zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego”¹⁵⁰. Z kolei Nowak mówi, że metoda badań poznawczych to stały schemat czynności obejmujących obserwację rzeczywistości, które pozwalają uzyskać pożądane informacje oraz wyjaśnić postawione problemy badawcze¹⁵¹.

Posługując się wyżej wymienionymi definicjami można przyjąć, że metoda to określony sposób procedury poznawczej, zmierzający do rozwiązania postawionych problemów badawczych i pogłębienia wiedzy w danej kwestii. Oprócz zastosowania odpowiednich metod, należy wskazać określone techniki badań pedagogicznych, które poprowadzą badania w odpowiednim kierunku i pozwolą na zdobycie wiedzy.

Pilch podaje, że techniki badań są „czynnościami określonymi przez dobór odpowiedniej metody i przez nią uwarunkowanymi. Czynności te w sensie logicznym są pojęciami podrzędnymi w stosunku do metody, a w sensie rzeczowym o znacznie węższym zakresie niż metoda”¹⁵². Sołoma pojęcie techniki badawczej wyjaśnia bardzo krótko i rzeczowo jako procedurę gromadzenia i zdobywania niezbędnych informacji, materiałów do przeprowadzenia kolejnych działań badawczych, polegającą na wykonywaniu czynności zgodnie z przyjętymi normami¹⁵³.

Wszystkie techniki badawcze mają przypisane odpowiednie narzędzia. Między tymi pojęciami występuje zasadnicza różnica: technika oznacza czynność, a narzędzie badawcze ma znaczenie rzeczownikowe, za pomocą którego technicznie możemy przeprowadzić badania. Pilch za narzędzia badawcze uznaje przedmioty, obiekty służące do zastosowania wcześniej wybranej techniki badawczej¹⁵⁴. Podobnie uważa Okoń, który za narzędzia badawcze uznaje materiały lub specjalistyczne urządzenia pozwalające na przeprowadzenie badań oraz uzyskanie pożądanych wyników¹⁵⁵. Do narzędzi badawczych można zaliczyć m.in. kwestionariusze ankiety, wywiadu, aparaty fotograficzne, komputery itp.

¹⁴⁹ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, *op. cit.*, s. 231.

¹⁵⁰ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*, [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. nauk. T. Pilch, R. Wroczyński, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 65.

¹⁵¹ S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970, s. 237.

¹⁵² T. Bauman, T. Pilch, *op. cit.*, s. 71.

¹⁵³ L. Sołoma, *op. cit.*, s. 44.

¹⁵⁴ T. Bauman, T. Pilch, *op. cit.*, s. 71 i n.

¹⁵⁵ W. Okoń, *op. cit.*, s. 182.

Zarówno metoda, technika jak i narzędzie badawcze zazębiają się wzajemnie tworząc zorganizowaną procedurę badawczą. Metoda stanowi pojęcie nadrzędne i ogólne w stosunku do techniki i narzędzia. Natomiast narzędzie badawcze jest najbardziej sprecyzowane.

W przedmiotowych badaniach ilościowych zastosowano **metodę sondażu diagnostycznego**, której zasadniczym zadaniem według Łobockiego jest zbieranie informacji na interesujący badacza temat za pomocą kontaktów z osobami badanymi, czyli tzw. respondentami. Owe relacje opierają się przede wszystkim na zadawaniu pytań przez badacza, na które respondenci mogą odpowiadać pisemnie bądź ustnie, w zależności od wybranej techniki badawczej. Łobocki uważa, że metoda ta jest przydatna, kiedy badacz chce poznać opinie, przekonania respondentów na temat konkretnych zagadnień, a także gdy chce zbadać postawy oraz stopień wiedzy osób badanych¹⁵⁶.

W ujęciu Pilcha, sondaż diagnostyczny „jest sposobem gromadzenia wiedzy o przedmiotach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk, o wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie nie zlokalizowanych - posiadających znaczenie wychowawcze, w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje”¹⁵⁷. Maszke formułuje definicję tej metody jako sposób zdobywania informacji o ciekawych dla badacza zjawiskach, sprawach czy wydarzeniach występujących w środowisku społecznym, uzyskanych na podstawie opinii, myśli i poglądów osób, które zostały odpowiednio dobrane do badań, zgodnie z określonymi kryteriami¹⁵⁸. Badacz wskazuje na przydatność tej metody. Dzięki jej zastosowaniu można otrzymać informacje dotyczące sytuacji społecznej, zawodowej i środowiskowej osób badanych, tj. poznać płeć, wiek, miejsce zamieszkania, sytuację rodzinną i zawodową, a także zdobyć informacje odnoszące się do świadomości, poglądów, opinii, wiedzy respondentów dotyczących sytuacji politycznej i gospodarczej, życia społeczno – kulturalnego, procesów edukacyjnych, przeprowadzonych reform itp.¹⁵⁹.

Metodę sondażu diagnostycznego zrealizowano przy wykorzystaniu takich technik badawczych jak **badanie dokumentów, ankieta i wywiad**.

¹⁵⁶ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, *op. cit.*, s. 243-272.

¹⁵⁷ T. Bauman, T. Pilch, *op. cit.*, s. 80.

¹⁵⁸ A. Maszke, *op. cit.*, s. 172.

¹⁵⁹ Ibidem, s. 172 i n.

Ponownie odwołując się do Pilcha, badanie dokumentów rozumieć można jako „technikę badawczą służącą do gromadzenia wstępnych, opisowych, także ilościowych informacji o badanej instytucji czy zjawisku wychowawczym. Jest także techniką poznawania biografii jednostek i opinii wyrażonych w dokumentach. Samodzielnie rzadko może występować w roli instrumentu naukowego poznania”¹⁶⁰.

Zaczyński przez dokument rozumie każdy obiekt będący źródłem cennych informacji, które pozwalają na formułowanie właściwych opinii o przedmiotach, osobach i zdarzeniach¹⁶¹. Według badacza dokumentem jest wszystko, co prowadzi do otrzymania empirycznie funkcjonalnej informacji w badaniach¹⁶². Wartość poznawcza w tej technice może być różna, z jednej strony gdy przedmiotem badań są zdarzenia, procesy z przeszłości, to jest to jedyne źródło wiedzy. Natomiast z drugiej strony, gdy badacza interesuje aktualnie występujące zjawisko, istniejąca rzeczywistość, to badanie dokumentów jest tylko uzupełnieniem całej procedury badawczej, tak, aby uzyskać rzetelny obraz badanego obszaru¹⁶³.

Wedle Okonia, ankieta to sondowanie zjawisk o szerokim zasięgu, w oparciu o wcześniej przygotowany kwestionariusz, który umożliwia zdobycie opinii i poglądów badanych osób dotyczących konkretnego zjawiska¹⁶⁴. Rubacha podaje, że ankieta służy do gromadzenia danych ilościowych, uzyskanych od osób badanych, którym zadane zostały pytania znajdujące się w kwestionariuszu¹⁶⁵. Natomiast Sołoma za ankietę uważa „standaryzowaną technikę otrzymywania informacji w procesie wzajemnego komunikowania się, w której porozumiewanie odbywa się w formie pisemnej, a więc bez pośrednictwa osoby badającej (tj. ankietera).”¹⁶⁶ Ankieta, to technika oparta na samodzielności respondentów, która pozwala na szybkie zebranie informacji od większej liczby respondentów, chroni przed wszelkimi sugestiami ze strony ankietera, jej anonimowość sprawia, że respondenci odpowiadają chętniej i szczerzej na stawiane pytania, pozwala otrzymać spójny, jednorodny materiał badawczy¹⁶⁷.

¹⁶⁰ T. Bauman, T. Pilch, *op. cit.*, s. 98.

¹⁶¹ W. Zaczyński, *op. cit.*, s. 158.

¹⁶² Ibidem, s. 158 i n. Zaczyński wyróżnia kilka rodzajów dokumentów: ze względu na postać: pisane, cyfrowe, obrazowe; ze względu na przyczynę powstania: istniejące, świadomie wytworzone, aktualnie konstruowane; oraz ze względu na autora dokumentu: urzędowe, własne, konkretnej grupy społecznej.

¹⁶³ Ibidem, s. 159-164.

¹⁶⁴ W. Okoń, *op. cit.*, s. 21.

¹⁶⁵ K. Rubacha, *op. cit.*, s. 173.

¹⁶⁶ L. Sołoma, *op. cit.*, s. 82.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 83.

W ujęciu Okonia, wywiad to „ukierunkowana rozmowa, której celem jest zebranie informacji od dobranych odpowiednio respondentów (...) metoda badań apelująca do subiektywnych doznań i osobistych wypowiedzi osób badanych”¹⁶⁸. Wykorzystując tą technikę, ważne jest, aby między badaczem a respondentem wytworzyła się swobodna, przyjemna dla obu stron konwersacja, w wyniku której przeprowadzający wywiad otrzyma interesujące go informacje¹⁶⁹. Rubacha definiuje wywiad jako ukierunkowaną rozmowę badacza z respondentami¹⁷⁰. Wyróżnia kilka rodzajów wywiadów:

- a) ze względu na stopień aktywności badacza:
 - całkowicie kierowany: badacz posługuje się wcześniej przygotowanym kwestionariuszem pytań,
 - częściowo kierowany: badacz zadaje szczegółowe pytania do usłyszanej wypowiedzi,
 - minimalnie kierowany: po określeniu tematu badań respondent wypowiada się samodzielnie,
- b) ze względu na liczbę respondentów:
 - indywidualny,
 - grupowy¹⁷¹.

W celu prawidłowego zastosowania przedstawionych technik, w przedmiotowym postępowaniu badawczym wykorzystano takie narzędzia jak: notatki, wykresy, opisy oraz odpowiednio kwestionariusz ankiety i wywiadu.

Kwestionariusz ankiety, jak podaje Sołoma, musi zawierać kilka niezbędnych informacji: dane o ankieterze i celu prowadzonych badań, instrukcję odpowiedzi na postawione pytania, informacje o sposobie zwrotu wypełnionej ankiety, tak, aby respondent mógł go samodzielnie wypełnić. Podczas formułowania kwestionariusza należy pamiętać, aby nie był on zbyt obszerny – możliwie jak najmniejsza liczba pytań, oraz aby był zamierzoną, celową i z różnych punktów widzenia przemyślaną

¹⁶⁸ W. Okoń, *op. cit.*, s. 326.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 326.

¹⁷⁰ K. Rubacha, *op. cit.*, s. 133.

¹⁷¹ *Ibidem*, s. 133-151. Ponadto badacz wskazuje na inne typy wywiadów: **narracyjny**- opiera się na swobodnej wypowiedzi respondenta dotyczącej jego życia, przeżyć i doświadczeń, **skoncentrowany na problemie**- rozmowa toczy się na skonkretyzowany temat, badacz zadaje pytania dopełnienia umożliwiające rozzeznanie postawionego problemu, **skoncentrowany na materiale**- rozmowa opiera się o przedstawiony materiał, **skoncentrowany na teoriach**- badacz chce poznać poglądy, teorie, które reprezentuje osoba badana w danym temacie, **skoncentrowany na informacjach, zwany etnograficznym**- dyskusja o ogólnych informacjach, zdarzeniach, obszarze itp.

konstrukcją¹⁷². Przedmiotowy dokument musi być logiczny i spójny, postawione pytania powinny się wzajemnie zazębiać i dotyczyć pośrednio lub bezpośrednio postawionego w badaniach problemu badawczego. Zamieszczone w kwestionariuszu pytania mogą być zarówno zamknięte, półotwarte jak i otwarte, w których respondenci mają swobodę wypowiedzi. W przypadku pytań zamkniętych możemy rozróżnić: alternatywne (odpowieź tak lub nie), koniunktywne (kilka odpowiedzi) i dysjunktywne (wybór jednej odpowiedzi spośród kilku opcji)¹⁷³.

Pilch przy opisywaniu narzędzi badawczych odwołuje się do pewnych reguł m.in. w postępowaniu badawczym należy wykorzystywać przynajmniej dwie techniki, narzędzia badawcze powinny się wzajemnie uzupełniać i weryfikować zdobyta wiedzę¹⁷⁴. Kwestionariusz w przypadku wywiadu skategoryzowanego to zestaw odpowiednio dobranych pytań zadawanych według wcześniej ustalonej kolejności. Pytania mogą być ogólne jak i szczegółowe. Kwestionariusz wywiadu może występować również jako ogólny plan „w postaci dyspozycji do rozmowy nie narzucających ani kolejności, ani ścisłości w zadawaniu poszczególnych pytań”¹⁷⁵.

3.4 Zmienne i wskaźniki

Łobocki wskazuje na istotną rolę zmiennych i wskaźników szczególnie w badaniach ilościowych, które mają być uszczegółowieniem postawionych problemów i hipotez, co przekłada się na wybór odpowiednich metod i technik badawczych. Prawidłowe wskazanie zmiennych i wskaźników w znacznym stopniu pomaga w opracowaniu i interpretacji uzyskanych wyników¹⁷⁶.

Nowak podaje, że „zmienna określa jedynie, pod jakim względem interesują nas analizowane przedmioty i zjawiska, specyfikując ich możliwe własności, stany lub zdarzenia, którym podlegają, a ponadto jakie typy relacji będziemy uwzględniać między

¹⁷² L. Sołoma, *op. cit.*, s. 100 i n.

¹⁷³ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii...*, *op. cit.*, s. 252 i n.

¹⁷⁴ T. Bauman, T. Pilch, *op. cit.*, s. 149. Pozostałe zasady technicznej i empirycznej poprawności tworzenia narzędzi: spójność z celami ogólnymi i problemami badawczymi; struktura pytań musi odróżniać opis od poglądów czy opinii; przestrzeganie właściwej procedury badawczej, dla wszystkich respondentów jednoznaczne definicje używanych pojęć; narzędzia powinny być miarodajne i trafne; zachowanie wewnętrznej struktury zastosowanych narzędzi.

¹⁷⁵ *Ibidem*, s. 92.

¹⁷⁶ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, *op. cit.*, s. 32-37.

przedmiotami rozpatrywanymi pod danym względem”¹⁷⁷. Zdaniem Pilcha „typologia zmiennych – to jakby rozbicie pojęcia na elementy przezeń oznaczone, lub inaczej przełożenie pojęcia na język empiryczny, obserwowalnych, mierzalnych równoważników”¹⁷⁸. Zjawisko, które ma być poddane procedurze badawczej, należy scharakteryzować za pomocą cech – zmiennych, które można zbadać, zmierzyć i opisać. Wytypowanie zmiennych warunkuje obszar oraz kierunek badań konkretnego procesu czy zdarzenia, jakie badacz zamierza przeprowadzić¹⁷⁹. W metodologii najczęściej zmienne dzielone są na:

- a) niezależne – należą do nich m.in. metody nauczania i wychowania, które wywołują konkretne zmiany zarówno w rozwoju intelektualnym, społecznym, etycznym lub fizycznym,
- b) zależne – przewidywane rezultaty zastosowanych zmiennych niezależnych, bądź skutki różnorodnych psychospołecznych zachowań poszukiwanego lub nie chcianego rozwoju osób uczestniczących w badaniach,
- c) pośredniczące – wyróżnić można dwa rodzaje: zmienne kontekstowe, czyli występujące równocześnie ze zmiennymi niezależnymi lub zmienne okazjonalne, występujące jedynie w niektórych sytuacjach¹⁸⁰.

Dutkiewicz zmienną ujmuje jako „dowolną właściwość – cechę, która przybiera różne wartości, a przynajmniej dwie (jest to warunek, by cecha nazwana została zmienną).”¹⁸¹ Profesor wskazuje na trzy rodzaje relacji występujących pomiędzy zmiennymi: zależność pozorna – żadna ze zmiennych nie łączy się z inną, zależność wzajemna – przeciwieństwo pozornej, zmienne wzajemnie na siebie wpływają oraz zależność jednokierunkowa – gdy jedna zmienna oddziałuje na inną¹⁸².

Zmienne wyróżnione w danym badaniu naukowym muszą mieć swoje odpowiedniki w postaci wskaźników, co pozwala na prawidłowe przeprowadzenie badań. Podążając za Nowakiem, wskaźnik to „pewna cecha, zdarzenie lub zjawisko na podstawie zajścia którego wnioskujemy z pewnością, bądź z określonym prawdopodobieństwem, bądź wreszcie z prawdopodobieństwem wyższym od

¹⁷⁷ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985, s. 152, [za:] M. Węglińska, *op. cit.*, s. 20 i n.

¹⁷⁸ T. Bauman, T. Pilch, *op. cit.*, s. 50 i n.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 50 i n.

¹⁸⁰ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, *op. cit.*, s. 33 i n.

¹⁸¹ W. Dutkiewicz, *op. cit.*, s. 62.

¹⁸² Ibidem, s. 62 i n.

przeciętnego, iż zachodzi zjawisko, które nas interesuje”¹⁸³. W ujęciu Łobockiego, w najprostszej definicji, wskaźniki opisują zmienne tak aby były mierzalne i empirycznie obserwacyjne: „Zadaniem ich jest znalezienie empirycznego sensu dla ustalonych zmiennych, czyli poddanie ich tzw. operacjonalizacji.”¹⁸⁴ Dutkiewicz sądzi, że „wskaźnikiem jakiegoś zjawiska **Z** nazywać będziemy takie zjawisko **W**, którego zaobserwowanie pozwoli nam (w sposób bezwyjątkowy lub z określonym, lub choćby z wyższym od przeciętnego prawdopodobieństwem) określić, iż zaszło zjawisko **Z**”¹⁸⁵. Dutkiewicz, odwołując się do Nowaka, wskazuje trzy rodzaje wskaźników:

- a) empiryczne – występują, gdy interesujące badacza zjawisko daje się bezpośrednio zauważyć np. dzięki obserwacji,
- b) definicyjne – występują, gdy wybrany wskaźnik jest równocześnie sprecyzowaniem, wyjaśnieniem pewnego terminu, pojęcia,
- c) inferencyjne – w przeciwieństwie do poprzednich typów, odnoszą się do ukrytych teoretycznych zmiennych, które nie dają się zaobserwować, ale mają zauważalne skutki¹⁸⁶.

¹⁸³ S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970, [za:] T. Bauman, T. Pilch, *op. cit.*, s. 53.

¹⁸⁴ M. Łobocki, *Metody i techniki...*, *op. cit.*, s. 32.

¹⁸⁵ W. Dutkiewicz, *op. cit.*, s. 67.

¹⁸⁶ *Ibidem*, s. 67 i n.

L.p.	Problemy szczegółowe	Hipotezy szczegółowe	Zmienne zależne	Zmienne niezależne	Wskaźniki
1.	Czy język kaszubski nauczany w szkole wspiera i umacnia tożsamość kulturową uczniów?	Język kaszubski nauczany w szkole wspiera i umacnia tożsamość kulturową uczniów.	– identyfikacja z grupą etniczną i kulturą kaszubską – poczucie odrębności etnicznej i kulturowej	– pochodzenie rodziców – miejsce zamieszkania – kontakty ze starszym pokoleniem np. dziadkami	– miejsce zamieszkania – liczba spotkań z dziadkami – zakres, sytuacje używania języka kaszubskiego – stopień deklaratywnej tożsamości kulturowej
2.	Czy nauczanie języka kaszubskiego w szkole koliduje z opanowaniem języka polskiego?	Nauczanie języka kaszubskiego w szkole nie przeszkadza w opanowaniu języka polskiego.	– wystarczające kompetencje językowe w zakresie języka narodowego – język kaszubski jako jeden ze środków porozumiewania się	– metody nauczania wykorzystywane w edukacji regionalnej – metody nauczania wykorzystywane w nauce języka polskiego – nadanie kaszubszczyźnie statusu języka standardowego	– prawidłowe i przyjazne relacje nauczycieli i uczniów – wykształcenie nauczycieli – chęć do nauki języka kaszubskiego
3.	Czy język kaszubski jest przeszkodą w dalszej edukacji i podjęciu pracy zawodowej?	Język kaszubski nie stanowi przeszkody w dalszej edukacji i podjęciu pracy zawodowej.	– większe możliwości w dalszej edukacji i karierze zawodowej – świadomość poprawy awansu społecznego Kaszubów – wzrost poczucia przynależności i odrębności kultury kaszubskiej	– poziom wykształcenia rodziców – plany dalszej edukacji i kariery zawodowej – nadanie kaszubszczyźnie statusu języka standardowego – rozwój etnolektu i kultury etnicznej – język kaszubski jako środek porozumiewania się	– poziom dochodów – pozycja społeczna rodziców – zakres, sytuacje używania języka kaszubskiego – poziom wykształcenia rodziców – plany dalszej nauki - aspiracje edukacyjne i zawodowe uczniów
4.	Czy język kaszubski sprzyja nawiązywaniu relacji międzyludzkich i podnosi kompetencje komunikacyjne?	Język kaszubski sprzyja nawiązywaniu relacji międzyludzkich i podnosi kompetencje komunikacyjne.	– wzrost kompetencji komunikacyjnych i poprawa relacji międzyludzkich – rozpropagowanie języka kaszubskiego: w domu i środowisku lokalnym – zakres, sytuacje używania języka kaszubskiego	– kontakty z grupą rówieśniczą – udział w innych formach edukacji regionalnej – język kaszubski jako środek porozumiewania się – dostateczny i wyższy poziom życia kulturalnego	– zainteresowania kulturalne dzieci – regularne i chętne uczestnictwo w zajęciach z edukacji regionalnej

Weryfikacja hipotezy pierwszej: *Język kaszubski nauczany w szkole wspiera i umacnia tożsamość kulturową uczniów*, polegała na uzyskaniu odpowiedzi na pytania dotyczące miejsca zamieszkania, pochodzenia rodziców, częstotliwości używania języka kaszubskiego oraz kontaktów ze starszym pokoleniem. Przewidywanymi rezultatami uzyskanych w badaniach odpowiedzi jest identyfikacja z grupą etniczną i kulturą kaszubską oraz poczucie odrębności etnicznej i kulturowej zarówno uczniów jak i ich rodziców.

Drugą postawioną hipotezę: *Nauczanie języka kaszubskiego w szkole nie przeszkadza w opanowaniu języka polskiego*, zweryfikowano na podstawie odpowiedzi dotyczących pytań z zakresu metod nauczania wykorzystywanych zarówno w edukacji regionalnej jak i na lekcjach języka polskiego, wykształcenia nauczycieli i ich relacji z uczniami oraz chęci do nauki języka kaszubskiego przez młode pokolenie. W badaniach założono, że przedmiotowe kryteria pozwolą na zaistnienie takich zjawisk jak: wystarczające kompetencje językowe w zakresie języka polskiego i języka regionalnego będącego jednym ze środków porozumiewania się.

Żeby zweryfikować kolejną hipotezę: *Język kaszubski nie stanowi przeszkody w dalszej edukacji i podjęciu pracy zawodowej*, osoby badane zapytane zostały o poziom wykształcenia, plany dalszej edukacji i aspiracji zawodowych, zakres i sytuacje używania języka kaszubskiego. Skutkiem uzyskanych wyników jest świadomość poprawy awansu społecznego Kaszubów, wzrost poczucia przynależności i odrębności kultury kaszubskiej, a także większe możliwości w dalszej edukacji i karierze zawodowej.

Ostatnią z postawionych hipotez szczegółowych: *Język kaszubski sprzyja nawiązywaniu relacji międzyludzkich i podnosi kompetencje komunikacyjne*, zweryfikowano za pomocą grupy pytań odnoszących się do zainteresowań kulturalnych uczniów, uczestnictwa w zajęciach z edukacji regionalnej, kontaktów z grupą rówieśniczą. W badaniach uwzględniono tego typu pytania, mając na względzie, że te kryteria, wpływają na wzrost kompetencji komunikacyjnych i poprawę relacji międzyludzkich, rozpropagowanie języka kaszubskiego w domu i środowisku lokalnym, zwiększoną częstotliwość używania etnolektu.

3.5 Środowisko badawcze

Omówione badania naukowe przeprowadzono na terenie gminy Brusy, powiat chojnicki, województwo pomorskie, w pięciu szkołach podstawowych:

1. Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Brusach, ul. Ogrodowa 2
2. Szkoła Podstawowa im. Bł. Ks. Józefa Jankowskiego w Czyczkowach, ul. Główna 46
3. Szkoła Podstawowa w Kosobudach, ul. Szkolna 30
4. Szkoła Podstawowa w Lubni, u. Szkolna 13
5. Szkoła Podstawowa im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Leśnie, ul. Kard. Stefana Wyszyńskiego 15

Gmina Brusy, to gmina miejsko-wiejska, o powierzchni 40074 ha, będąca częścią Zaborów - podregionu południowych Kaszub i Borów Tucholskich. Stąd też, jej mieszkańcy nazywani są Zaborakami, Krębanami. Przez teren gminy przebiegają dwie drogi wojewódzkie: nr 235 Chojnice – Korne i nr 236 Brusy – Czarne oraz linia kolejowa Chojnice – Kościerzyna. Gmina Brusy sąsiaduje z takimi gminami jak: Lipnica, Studzienice, Dziemiany, Karsin, Chojnice i Czersk. Obecnie liczy 14 056 mieszkańców, w tym 4 923 zamieszkuje w mieście Brusy (stan na 31.12.2011 roku). W 1988 roku Brusy uzyskały prawa miejskie¹⁸⁷.

Gmina Brusy słynie ze swego kaszubskiego charakteru, który przejawia się w funkcjonowaniu, jedyne w Polsce, Kaszubskiego Liceum Ogólnokształcącego założonego w 1991 roku, aktywnej działalności Kaszubskiego Zespołu Folklorystycznego Krębane będącego od lat współorganizatorem m.in. Międzynarodowego Festiwalu Folkloru – Dni Kultury Kaszubskiej, a także ponad 30-letniej działalności Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego Oddział w Brusach, które propaguje mowę i kulturę kaszubską. W Brusach – Jagliach znajduje się muzeum regionalne - Chata Kaszubska, która powstała w latach 80. XX wieku. W sąsiedztwie budynku mieszka i tworzy ludowy artysta Józef Chełmowski.

Ponadto z terenu gminy Brusy wywodzi się znany kaszubski poeta, Jan Karnowski. W 70. rocznicę jego śmierci (02.10.20109 r.), w Czarnowie, przy jego rodzinnym domu, odsłonięto obelisk poświęcony Jego pamięci. W lipcu 2011 roku na

¹⁸⁷ <http://brusy.pl/index.php?a=7&lg=pl&id=1> 14.05.2012r.

terenie całej gminy wprowadzono dwujęzyczne nazwy miejscowości: w języku polskim oraz kaszubskim.

We wszystkich placówkach oświatowych na terenie gminy Brusy, dzieci i młodzież uczą się języka kaszubskiego, poznają historię i kulturę Kaszub. Warto również zaznaczyć, że uczniowie z sukcesami biorą udział w najbardziej znanych na Kaszubach konkursach, takich jak: Rodnô Mòwa i Czytanie Remusa¹⁸⁸.

Rysunek 5. Obszar gminy Brusy

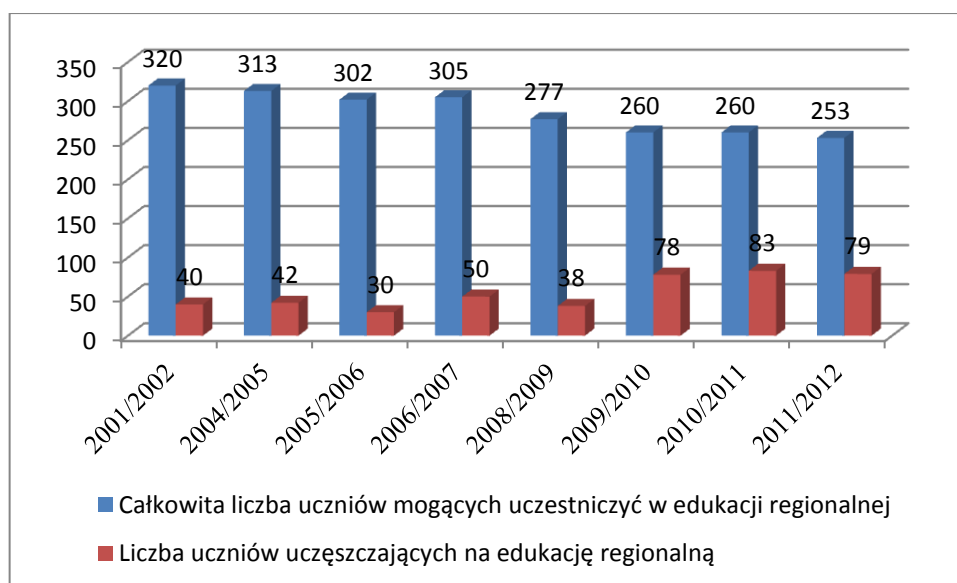
Źródło: Miasto i Gmina Brusy, red. Urząd Miejski w Brusach, Bydgoszcz 2009

Nauczanie języka kaszubskiego we wszystkich szkołach na terenie gminy Brusy odbywa się poprzez złożenie pisemnej deklaracji przez rodziców, w której to zgłaszają chęć uczestnictwa ich dzieci w zajęciach edukacji regionalnej.

¹⁸⁸ <http://brusy.pl/index.php?a=7&lg=pl&id=1> 14.05.2012r.

Szkoły podstawowe w Brusach i Kosobudach nauczanie języka kaszubskiego rozpoczęły jako pierwsze, już od 2001 roku. Warto zauważyć, że na zajęcia z edukacji regionalnej organizowane w szkole w Kosobudach, od początku uczęszczało 100% uczniów. Zajęcia te są dostępne dla wszystkich dzieci od klasy II do VI. Natomiast w szkole podstawowej w Brusach uczestnictwo w zajęciach z edukacji regionalnej przeznaczone dla uczniów od klasy IV do VI, w poszczególnych latach przedstawiało się następująco:

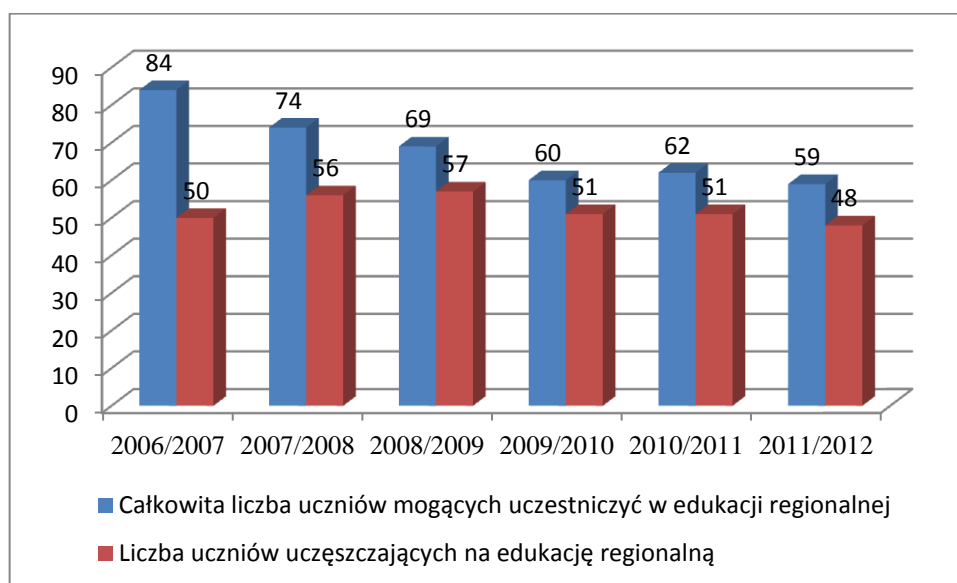
Wykres 1. Uczestnictwo uczniów w edukacji regionalnej w Szkole Podstawowej w Brusach

Źródło: archiwalia Szkoły Podstawowej w Brusach

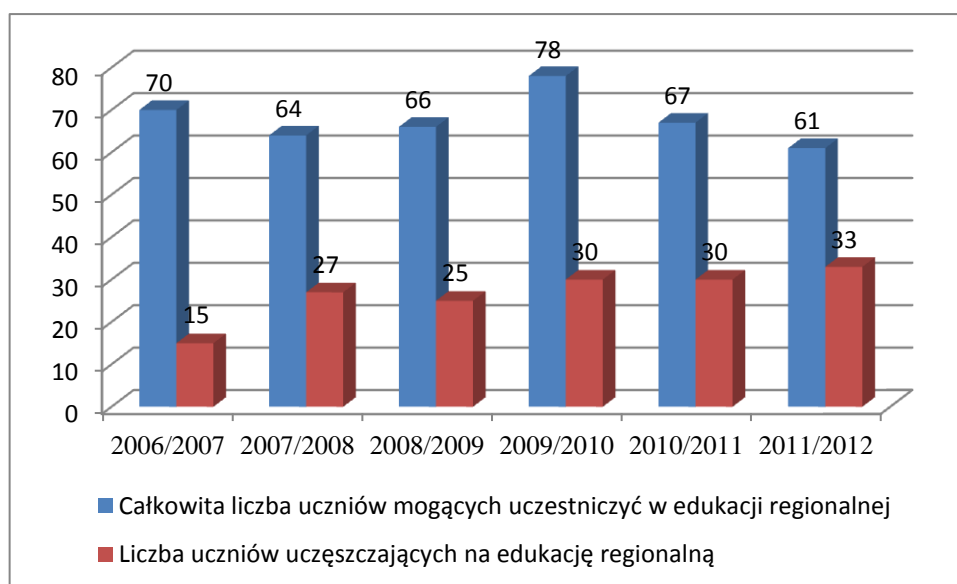
W 2006 roku naukę języka kaszubskiego wprowadzono w Szkole Podstawowej w Czyczkowach i Lubni. Placówka funkcjonująca w Czyczkowach, zajęcia z edukacji regionalnej oferuje już od klasy I. W przypadku szkoły w Lubni nauka tego przedmiotu dla chętnych dzieci rozpoczyna się od klasy IV do VI, z tym, że od przyszłego roku szkolnego język kaszubski zostanie wprowadzony od klasy II.

Wykres 2. Uczestnictwo uczniów w edukacji regionalnej w Szkole Podstawowej w Czyczkowach

Źródło: archiwalia Szkoły Podstawowej w Czyczkowach

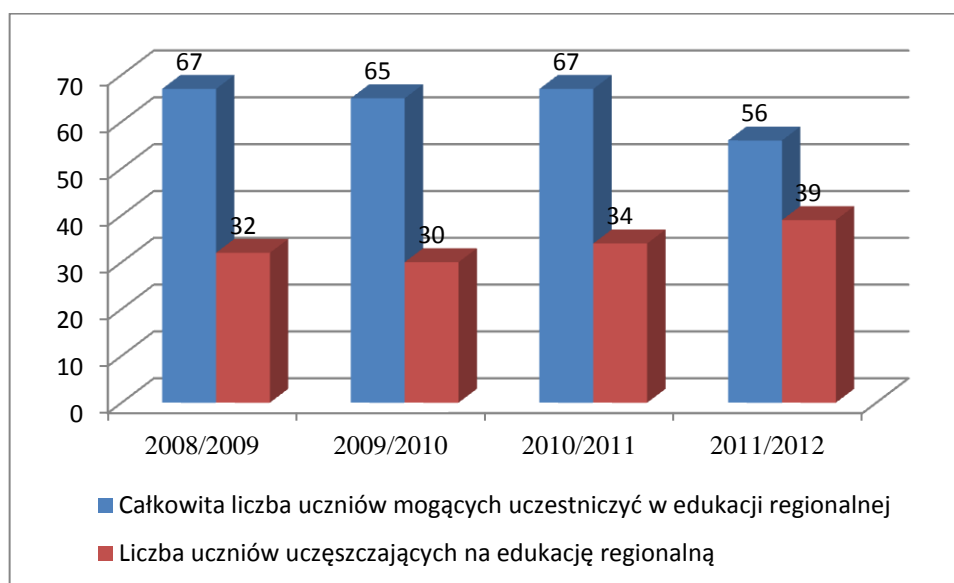
Wykres 3. Uczestnictwo uczniów w edukacji regionalnej w Szkole Podstawowej w Lubni

Źródło: archiwalia Szkoły Podstawowej w Lubni

Szkoła Podstawowa w Leśnie, dla uczniów w klasach IV – VI, edukację regionalną rozpoczęła w 2008 roku. Udział w zajęciach przedstawia poniższy wykres:

Wykres 4. Uczestnictwo uczniów w edukacji regionalnej w Szkole Podstawowej w Leśnie

Źródło: archiwalia Szkoły Podstawowej w Leśnie

3.6 Organizacja i przebieg badań

W ramach przedmiotowych badań, które przeprowadzone zostały w drugiej połowie maja 2012 roku, zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z użyciem odpowiednio:

- ankiety audytoryjnej anonimowej skierowanej do uczniów klas VI uczęszczających na zajęcia z edukacji regionalnej oraz ich rodziców. Anonimowość ankiet sprzyja szczerym i swobodnym wypowiedziom respondentów.
- wywiadu swobodnego, częściowo skategoryzowanego o charakterze jawnym i indywidualnym, który skierowany został do nauczycieli języka polskiego i nauczycieli języka kaszubskiego uczących w klasach IV – VI.

Cztery grupy respondentów: uczniowie, rodzice, nauczyciele języka polskiego, nauczyciele języka kaszubskiego odpowiadali na pytania dotyczące roli języka kaszubskiego w systemie nauczania. Kwestionariusz ankiety skierowany do uczniów, łącznie z metryczką zawierał 15 pytań, w tym 4 pytania otwarte. Pytania wielokrotnego wyboru zawarte w ankiecie, pozwalały respondentom na zaznaczenie odpowiednio jednej lub kilku odpowiedzi. Kwestionariusz ankiety przeznaczony dla rodziców składał się również z 15 pytań, w tym 2 pytań otwartych, gdzie rodzice mieli możliwość swobodnej wypowiedzi oraz wyrażenia własnego zdania na temat edukacji regionalnej

jako przedmiotu szkolnego. Kwestionariusz wywiadu skierowany do nauczycieli języka kaszubskiego zawierał 17 pytań otwartych, które dotyczyły m.in. miejsca i statusu języka i kultury kaszubskiej w danej szkole, opisu realizacji edukacji regionalnej. Ostatnim narzędziem wykorzystywanym w przedmiotowych badaniach był kwestionariusz wywiadu skierowany do nauczycieli języka polskiego, składający się z 9 pytań otwartych, gdzie respondenci mieli możliwość wypowiedzenia się na temat m.in. obecności języka regionalnego w systemie nauczania. W ramach przeprowadzanych wywiadów badacz miał możliwość zadania dodatkowych pytań uzupełniających oraz sprawdzających. Jakkolwiek istnieje bardzo obszerna i aktualna literatura dotycząca zagadnień edukacji regionalnej i języka kaszubskiego, jednakże nikt do tej pory na terenie gminy Brusy nie przeprowadził podobnych badań. Objęcie badaniami szerokiego obszaru (pięć największych miejscowości zlokalizowanych na terenie gminy Brusy) pozwoliło badaczowi na całościowe poznanie interesującego zagadnienia w skali gminy.

Synak w swojej książce *Kaszubska tożsamość ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne* opisuje przeprowadzone pod koniec XX wieku badania dotyczące zasięgu i stopnia posługiwania się językiem regionalnym, a także obecności języka kaszubskiego w szkole. Wówczas zapytano uczniów, rodziców i nauczycieli o stosunek do języka regionalnego w systemie nauczania. Część pytań zawartych w badaniu przeprowadzonym w ramach przedmiotowej pracy dyplomowej zaczerpnięta została z badań wykonanych przez Synaka celem porównania¹⁸⁹.

¹⁸⁹ B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, *op. cit.*, s. 183-215.

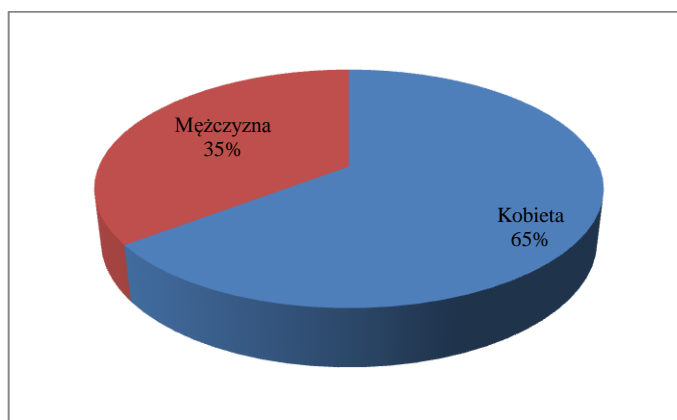
ROZDZIAŁ IV ANALIZA BADAŃ WŁASNYCH

W wyniku przeprowadzonych badań terenowych udało się zebrać materiał badawczy, którego analizy zawiera niniejszy rozdział.

4.1 Charakterystyka respondentów

W badaniach wzięło udział 82 uczniów klas VI uczęszczających na zajęcia z edukacji regionalnej.

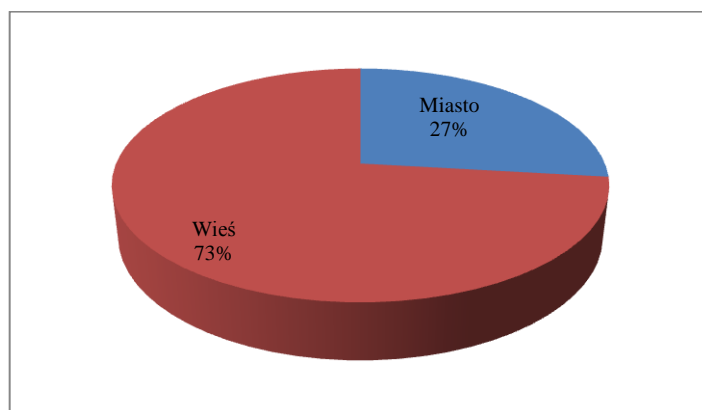
Wykres 5. Płeć uczniów klas VI

Źródło: opracowanie własne

W przebadanej grupie zdecydowaną większość stanowiły dziewczynki (65%). Udział w zajęciach z edukacji regionalnej zgłaszany jest dobrowolnie, na podstawie wypełnionej deklaracji chęci uczestnictwa w zajęciach. Można przypuszczać, że taka różnica między udziałem dziewcząt a chłopców wynika z faktu, iż tematyka regionu, kultury, tradycji i rodzimych obyczajów jest bliższa dziewczynkom aniżeli chłopcom.

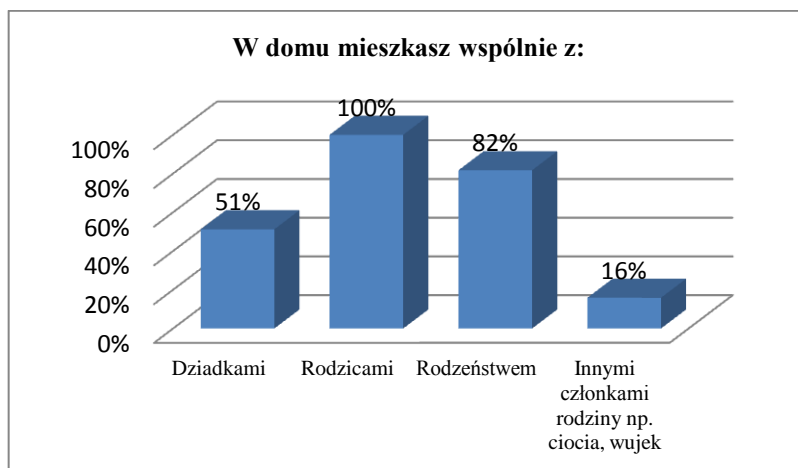
Wykres 6. Miejsce stałego zamieszkania uczniów klas VI

Źródło: opracowanie własne

Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania można wskazać, że większość przebadanej populacji uczniowskiej (73%) mieszka na terenach wiejskich. Warto zauważyć, że w mniejszych grupach społecznych, z uwagi na małą liczbę członków, bezpośrednie i częstsze kontakty, łatwiej jest przekazywać, wzbudzać zainteresowanie i kultywować rodzimą kulturę, tradycję i obyczaje.

Wykres 7. Sytuacja rodzinna uczniów klas VI

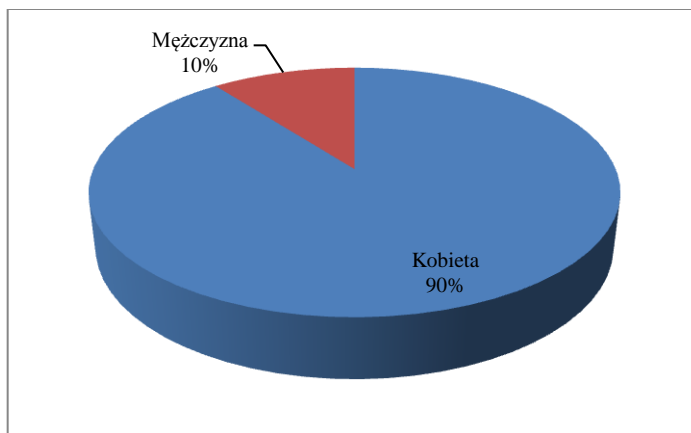

Źródło: opracowanie własne

Część uczniów (51%) pochodzi z rodzin wielopokoleniowych, w których niewątpliwie również dziadkowie odgrywają bardzo ważną rolę w procesie socjalizacji swoich wnuków. Warto zaznaczyć, że aż 76% rodzin wielopokoleniowych zamieszkuje obszary wiejskie, jest to charakterystyczna cecha wsi.

Do drugiej grupy respondentów należało 67 rodziców dzieci klas VI uczących się języka kaszubskiego w ramach zajęć z edukacji regionalnej.

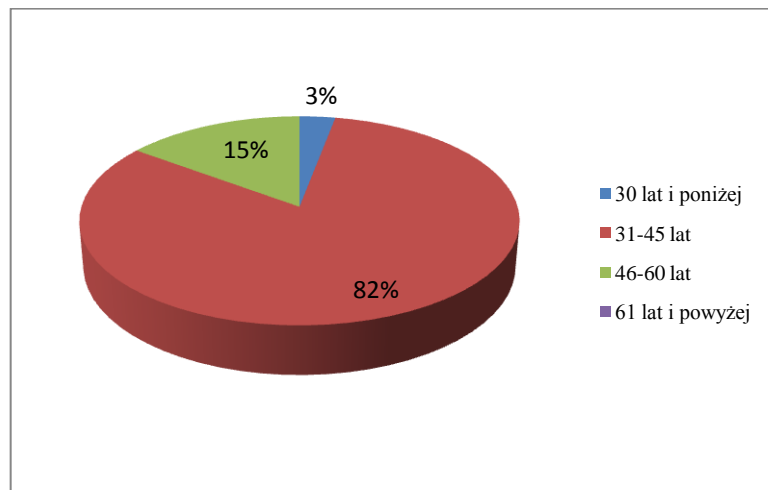
Wykres 8. Płeć rodziców

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowaną większość stanowiły kobiety (aż 60 osób), a mężczyźni zaledwie 7 osób, to jest 10% całej grupy.

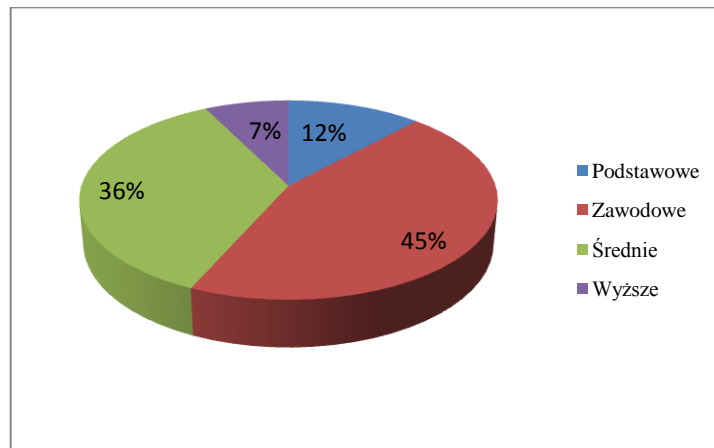
Wykres 9. Wiek rodziców

Źródło: opracowanie własne

Spośród przebadanej grupy większość respondentów (82%) należy do przedziału wiekowego 31 – 45 lat. Zaledwie 10 osób, co stanowi 15% respondentów, mieści się w przedziale 46 – 60 lat i jedynie 2 osoby mają 30 lat lub mniej. W związku z tym, w przebadanej grupie rodziców mamy do czynienia głównie z osobami młodymi, aktywnymi zawodowo, będącymi w wieku produkcyjnym.

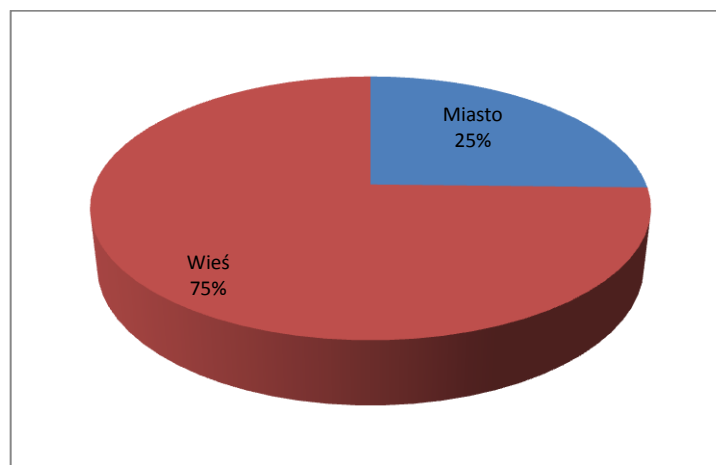
Wykres 10. Wykształcenie rodziców

Źródło: opracowanie własne

Powyższa tabela obrazuje, że prawie połowa przebadanych osób (45%) posiada wykształcenie zawodowe i niewiele mniej (36%) wykształcenie średnie. Wśród respondentów znalazły się także osoby z wykształceniem podstawowym (12%) jak i wyższym, zaledwie 5 rodziców, co stanowi jedynie 7% respondentów. Warto zauważyć, że wykształcenie rodziców silnie determinuje proces socjalizacji i wychowania dzieci. Ponadto na uwagę zasługuje fakt, że 88% rodziców posiadających wykształcenie podstawowe i 80% z wykształceniem zawodowym mieszka na wsi. Prawdopodobnie jest to skutek utrudnionego dostępu do edukacji - szkolnictwa jaki panował dawniej na terenach wiejskich. Dawniej społeczeństwo było bardziej ubogie, nastawione na zdobycie konkretnego zawodu lub pracę w gospodarstwie rolnym.

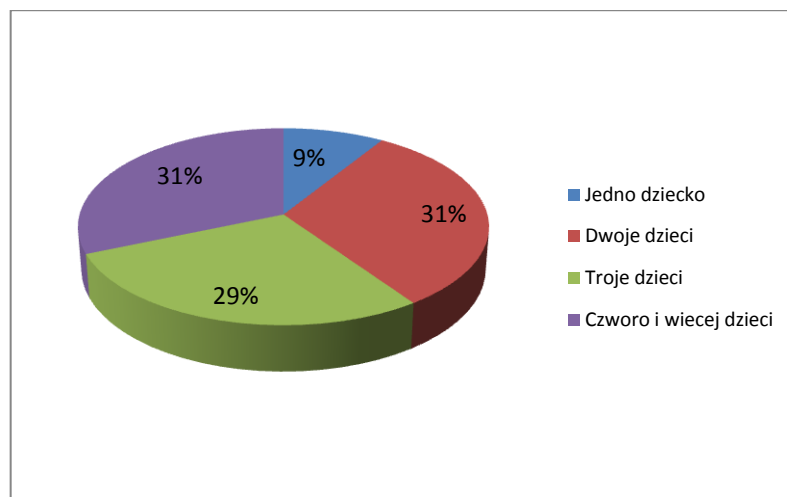
Wykres 11. Miejsce stałego zamieszkania rodziców

Źródło: opracowanie własne

Biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania, podobnie jak było w grupie uczniów, większość rodziców (75%) zamieszkuje obszary wiejskie, natomiast 25% pozostałych osób mieszka w mieście.

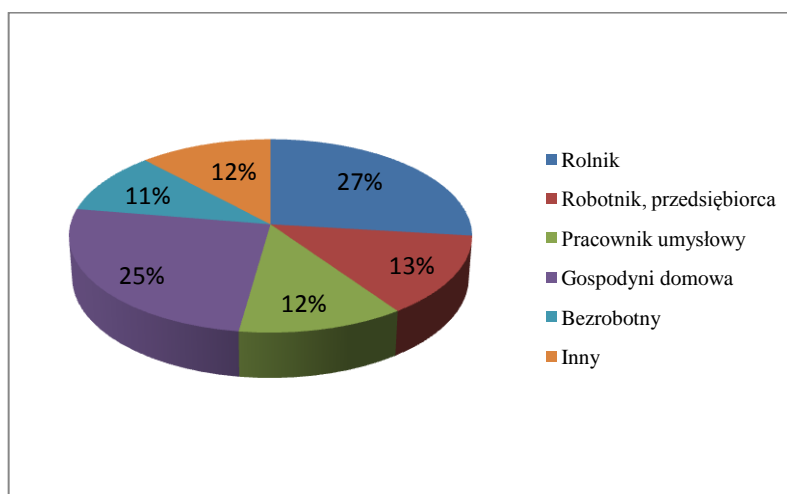
Wykres 12. Ilość dzieci w rodzinie

Źródło: opracowanie własne

Opierając się na otrzymanych informacjach, można wnioskować, że zdecydowana większość respondentów posiada co najmniej dwójkę dzieci, a więc w większości są to rodziny wielodzietne. Warto wskazać, że 86% rodzin w których jest czworo i więcej dzieci oraz 63% z trójką dzieci mieszka na wsi. Jak widać tendencja rodzin wielodzietnych cały czas utrzymuje się głównie na obszarach wiejskich.

Wykres 13. Wykonywany zawód

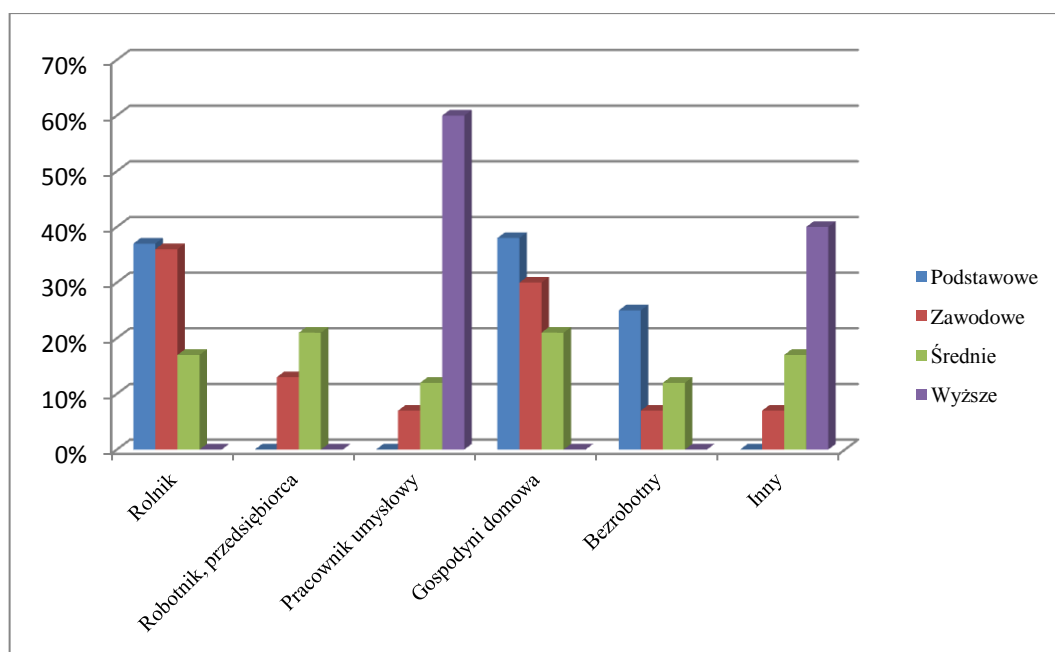

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z powyższymi informacjami, 27% badanych pracuje w rolnictwie i prawdopodobnie posiada własne gospodarstwo rolne. Niewiele mniej – 25% ankietowanych to kobiety - gospodynie domowe. Pozostali respondenci to pracownicy umysłowi, przedsiębiorcy, robotnicy itp. Niepokojący jest fakt, że aż w 11% mamy do czynienia z osobami bezrobotnymi.

Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia oraz wykonywany zawód można określić pozycję społeczną rodzin biorących udział w badaniach.

Wykres 14. Poziom wykształcenia a wykonywany zawód

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość respondentów (88%) posiadająca wykształcenie podstawowe mieszka na wsi. Z powyższego wykresu można zauważyć, że są to wyłącznie rolnicy, gospodynie domowe bądź osoby bezrobotne, które w tych kategoriach zawodowych stanowią większość. W związku z tym, należy przypuszczać, że te rodziny odznaczają się niską pozycją społeczną, a także niskim poziomem dochodów. Większość dzieci pochodzących z tych rodzin pójdzie w ślady rodziców i będzie pracować na gospodarstwie. Niski poziom dochodów utrudnia zdobycie wyższego wykształcenia, a co za tym idzie rozwój kariery zawodowej. W przypadku osób posiadających wykształcenie zawodowe można zaobserwować, że są to głównie rolnicy, gospodynie domowe, robotnicy oraz drobni przedsiębiorcy, a także w niewielkim stopniu pracownicy umysłowi, bezrobotni i inni. Z uwagi na wysoki % osób z wykształceniem zawodowym pracujących w rolnictwie lub będących gospodyniami domowymi, można

wnioskować, że nie posiadają zbyt wysokiego statusu społecznego i wystarczającego poziomu dochodów. W przypadku osób charakteryzujących się średnim wykształceniem, są to zarówno robotnicy, przedsiębiorcy jak i gospodynie domowe oraz w mniejszym zakresie rolnicy, pracownicy umysłowi, bezrobotni i inni. Można tutaj zauważyć duże zróżnicowanie wśród wykonywanych zawodów, co przekłada się na pozycję społeczną i poziom dochodów tych rodzin. Opisując grupę respondentów posiadającą wykształcenie wyższe, na uwagę zasługuje fakt, że są to głównie pracownicy umysłowi. Dzięki temu można stwierdzić, że rodziny te odznaczają się wysokim poziomem społecznym i wystarczającym poziomem dochodów. Daje to lepsze możliwości i warunki w edukacji i karierze zawodowej ich dzieci. Jako ciekawostkę, warto zauważyć, że wśród bezrobotnych jest więcej osób z wykształceniem średnim aniżeli z wykształceniem zawodowym, a także, że wśród rolników nie ma nikogo z wykształceniem wyższym.

Kolejna grupa respondentów, z którymi przeprowadzono wywiady, to nauczyciele języka kaszubskiego. W badaniach udział wzięło 7 kobiet i 1 mężczyzna. Połowa nauczycieli zalicza się do przedziału wiekowego 41 lat i więcej, trzy osoby mieszczą się w wieku 31 – 40 lat, natomiast jedna nauczycielka należy do grupy wiekowej 21 – 30 lat. Wszystkie osoby posiadają wykształcenie wyższe magisterskie, z czego połowa respondentów odznacza się stażem pracy w przedziale 11 – 20 lat, odpowiednio dwie osoby posiadają ponad 20 letni staż pracy i dwie kolejne mieszczą się w przedziale od 4 – 10 lat. Wszyscy badani, aby móc uczyć języka kaszubskiego, ukończyli dodatkowo kilku semestrowe kursy, bądź studia podyplomowe z tego zakresu, które gwarantują stałe uprawnienia do nauczania tego przedmiotu. Powodów dla których badane osoby wybrały nauczanie tak specyficznego przedmiotu jest wiele. Począwszy od szansy otrzymania pracy, zainteresowania kulturą kaszubską i tym co dzieje się w regionie, po przesłanki bardziej osobiste, np.:

- *„Kocham Kaszuby i ten język i chcę przekazać to młodemu pokoleniom.”¹⁹⁰*
- *„Zawsze marzyłam, żeby przekazywać dzieciom i młodzieży informacje na temat naszego dziedzictwa kulturowego.”¹⁹¹*

Większość nauczycieli mieszka na wsi, jedynie trzy osoby pochodzą z miasta. Należy sądzić, że nauczyciele mieszkający na terenach wiejskich dobrze znają

¹⁹⁰ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Kosobudach z dnia 22.05.2012r.

¹⁹¹ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Lubni z dnia 16.05.2012r.

środowisko wychowawcze swoich uczniów. Prawie wszyscy nauczyciele (7 osób) żyją w związku małżeńskim i mają własne dzieci. Jedyne jedna nauczycielka, z uwagi na młody wiek, do tej pory nie założyła własnej rodziny. Większość osób z tej grupy respondentów od urodzenia mieszka na Kaszubach, tutaj mają swoje korzenie i przodków. Z otrzymanych informacji wynika, że wszyscy badani poza pracą sporadycznie używają języka kaszubskiego, także w rozmowach ze swoimi dziećmi, o czym świadczy jedna z wypowiedzi: *„Rozmawiając ze swoimi dziećmi kaszubszczyzny używam bardzo sporadycznie, są to raczej pojedyncze wtrącenia. Natomiast rozmawiamy o Kaszubach, o problematyce tożsamości Kaszubskiej, o losach Kaszubów i Pomorzan.”*¹⁹²

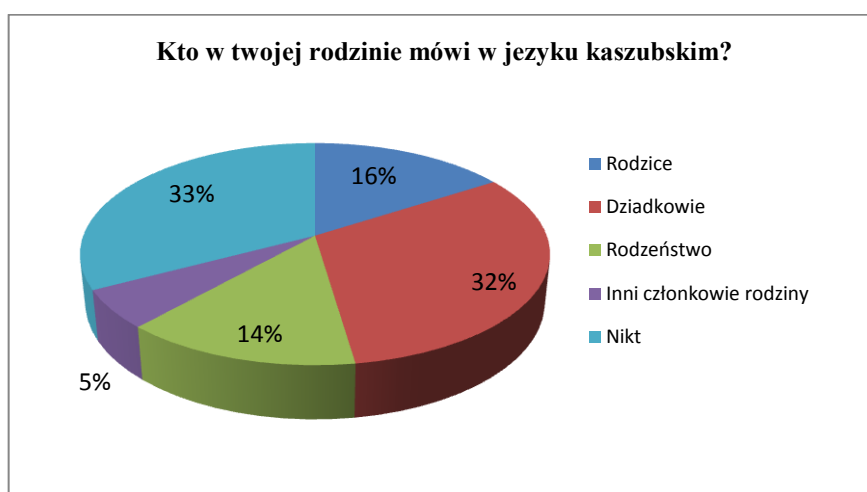
Ostatnią grupę respondentów stanowili nauczyciele języka polskiego (6 kobiet i 1 mężczyzna) pracujący w tych samych placówkach oświatowych, co nauczyciele języka kaszubskiego. Jedna nauczycielka mieści się w przedziale wiekowym 20 – 30 lat, dwie osoby zaliczają się do przedziału 31 – 40 lat, trzy znajdują się w grupie wiekowej 41 – 50 lat i jedna nauczycielka należy do przedziału wiekowego 51 lat i więcej. Wszyscy respondenci wyróżniają się wykształceniem wyższym magisterskim, z czego aż 4 osoby mają ponad 20-letnie doświadczenie zawodowe, 2 nauczycielki posiadają staż pracy w przedziale 11 – 20 lat, a jedna nauczycielka charakteryzuje się niespełna 3-letnim stażem pracy. Jedyne dwie spośród przebadanych osób mieszkają na wsi, pozostałe osoby zamieszkują w mieście. Prawie wszyscy respondenci mają własne założone rodziny, tylko jedna nauczycielka jest stanu wolnego bez dzieci. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że spośród wszystkich respondentów tylko 4 osoby znają język kaszubski, ale tylko 2 nauczycieli czasami używa kaszubszczyzny w codziennym życiu. Ponadto trzech nauczycieli twierdzi, że w swojej pracy w ogóle nie spotyka się z uczniami mówiącymi w języku kaszubskim. Pozostałe cztery osoby wskazują, że mają kontakt z uczniami mówiącymi w języku kaszubskim. Jednakże dwóch nauczycieli spośród tej grupy uważa, że jest to jedynie język wyniesiony z domu.

¹⁹² Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Brusach z dnia 24.05.2012r.

4.2 Język regionalny jako środek porozumiewania się i podstawa odrębności kulturowej Kaszubów

Poniższe zagadnienia odnoszą się do zakresu używania języka kaszubskiego i wskazania sytuacji posługiwania się mową kaszubską, a także oceny identyfikacji respondentów z grupą etniczną i kulturą kaszubską.

Wykres 15. Zakres posługiwania się językiem regionalnym w rodzinach kaszubskich

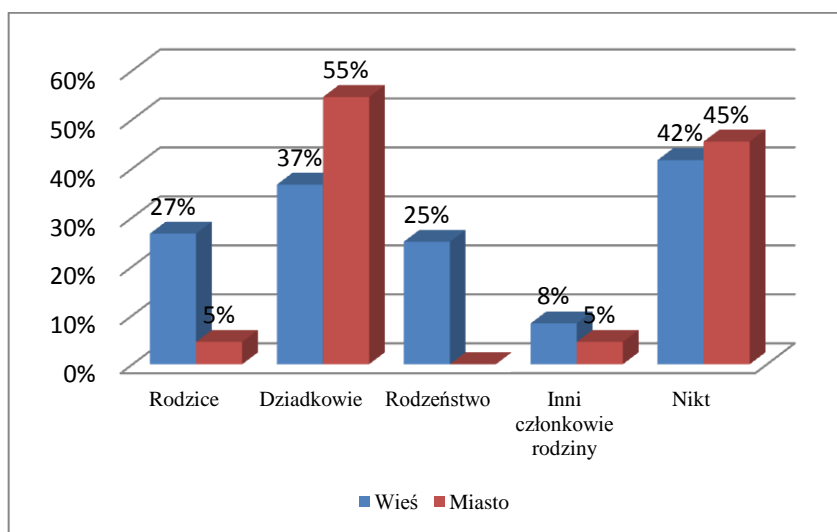

Źródło: opracowanie własne

W 33% rodzin nikt już nie posługuje się mową kaszubską, a w 32% rodzin języka kaszubskiego używają jedynie dziadkowie i to oni w największym stopniu przekazują kaszubszczyznę młodszemu pokoleniu. Biorąc pod uwagę rodziców jak i rodzeństwo badanych uczniów, używanie kaszubszczyzny wygląda podobnie - w granicach 14-16%. Jeżeli jest to starsze rodzeństwo przebadanych uczniów, to można sądzić, że języka regionalnego nauczyli się w szkole i wykorzystują go w codziennym życiu. Potwierdzeniem tego są słowa jednego z uczniów, zapytanego dlaczego bierze udział w zajęciach z edukacji regionalnej: „*Ponieważ każdy z mojej rodziny uczęszczał na ten język.*” Powyższy wykres pokazuje, że współcześnie odchodzi się od używania mowy kaszubskiej w środowisku rodzinnym. Z pokolenia na pokolenie zakres posługiwania się kaszubszczyzną ulega zmniejszeniu.

Sytuacja ta wygląda nieco inaczej biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania:

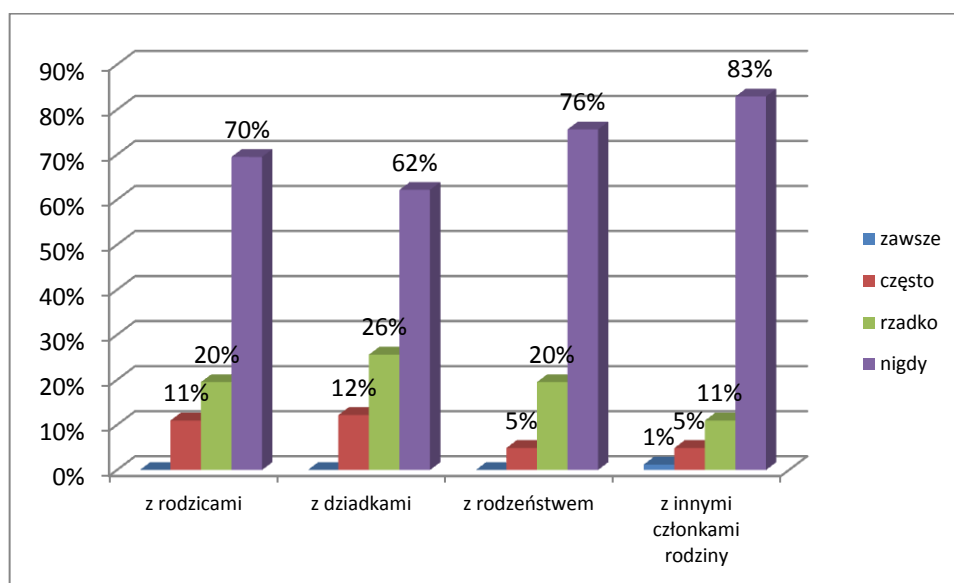
Wykres 16. Zakres posługiwania się językiem regionalnym w rodzinach kaszubskich uwzględniając miejsce zamieszkania

Źródło: opracowanie własne

Patrząc na miejsce zamieszkania respondentów, można zauważyć, że na terenach wiejskich, w języku kaszubskim mówią głównie dziadkowie oraz w nieco mniejszym stopniu rodzice i rodzeństwo. Natomiast w mieście mamy do czynienia z odchodzeniem od języka kaszubskiego - etnolektu używa jedynie starsze pokolenie oraz tylko nieliczni rodzice. Młode osoby zamieszkujące w mieście w ogóle nie posługują się kaszubszczyzną. Powyższy wykres obrazuje, że na wsi częściej można usłyszeć mowę kaszubską niż w mieście.

Wykres 17. Zakres używania języka kaszubskiego przez uczniów podczas rozmów z członkami rodziny

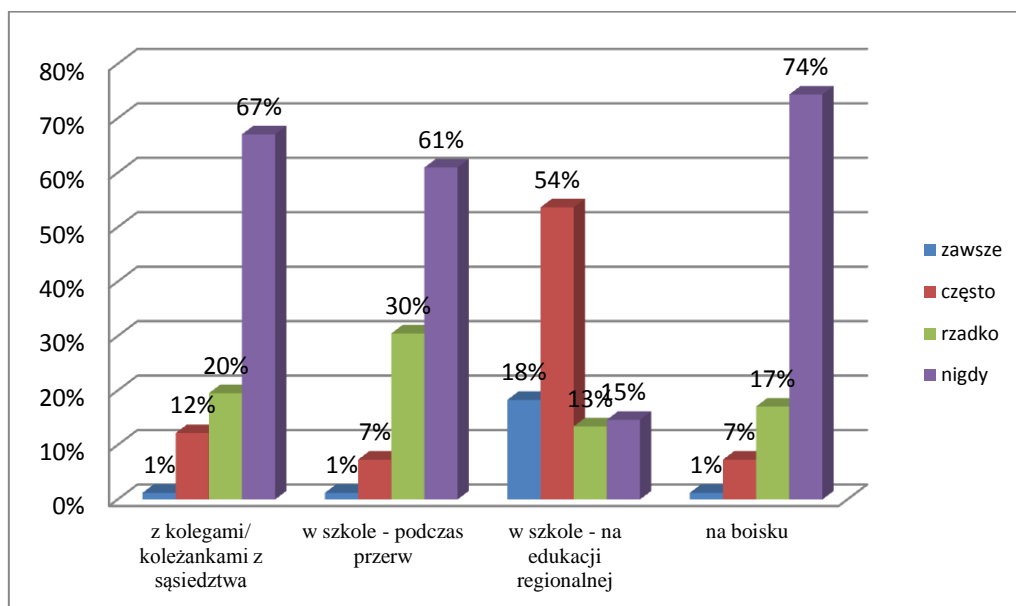
Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzone badania wskazują, że w przeważającej części rodzin w ogóle nie używa się języka kaszubskiego. 26% ankietowanych zaznaczyło, że rzadko rozmawia ze swoimi dziadkami w tym języku, a zaledwie 12% uczniów stwierdziło, że często posługują się kaszubszczyzną podczas kontaktów ze starszym pokoleniem. Jak wynika z powyższych danych młodzi ludzie bardzo rzadko rozmawiają między sobą w języku kaszubskim, raczej są to pojedyncze słowa bądź zwroty, które świadomie bądź mimowolnie przyswoili mieszkając z rodzicami czy dziadkami.

Potwierdzeniem informacji uzyskanych w ankietach są wywiady, które zostały przeprowadzone z nauczycielami języka kaszubskiego. Respondenci, odpowiadając na pytanie: *Czy dzieci kaszubszczyznę znają już ze środowiska rodzinnego, czy może uczą się jej dopiero na zajęciach z edukacji regionalnej?*, stwierdzili, że uczniowie nie znają tego języka, najwyżej pojedyncze słowa, powiedzenia czy zwroty, których nauczyli się od dziadków. Oto jedna z przykładowych opinii: *„Dzieci nie znają kaszubszczyzny ze środowiska rodzinnego. Jeśli znają, to jest ona bardzo zniekształcona i w stanie szczątkowym. Tylko wyjątkowo spotykają się dzieci z kaszubszczyzną żywą w domu, gdy rozmawiają z babcią lub dziadkiem. Większość dzieci poznaje ten język od podstaw w szkole.”*¹⁹³

¹⁹³ Wywiad przeprowadzony z nauczycielem ze Szkoły Podstawowej w Lubni z dnia 17.05.2012r.

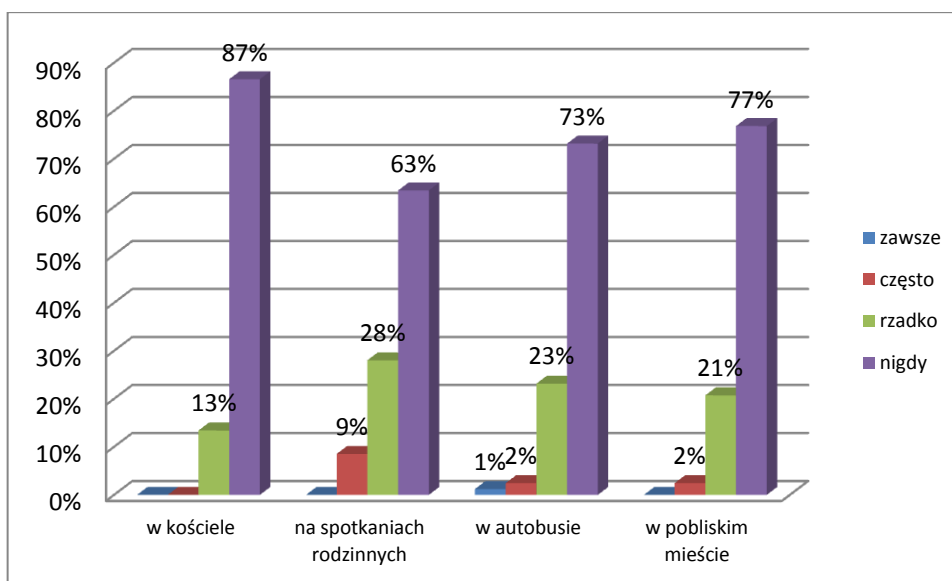
Wykres 18. Zakres używania języka kaszubskiego przez uczniów w szkole i podczas rozmów z rówieśnikami

Źródło: opracowanie własne

Analiza wyników badań przedstawionych powyżej wykazała, że dzieci najczęściej języka kaszubskiego używają w szkole na lekcjach edukacji regionalnej. Cześć uczniów (12%) często rozmawia ze swoimi rówieśnikami w tym języku, zarówno podczas szkolnych przerw jak i na boisku szkolnym. Również nauczyciele, z którymi przeprowadzono wywiady, wskazywali, że uczniowie częściej rozmawiają w języku kaszubskim na przerwach bądź boisku szkolnym niż niekiedy w domach.

Wykres 19. Zakres używania języka kaszubskiego przez uczniów w różnych sytuacjach społecznych

Źródło: opracowanie własne

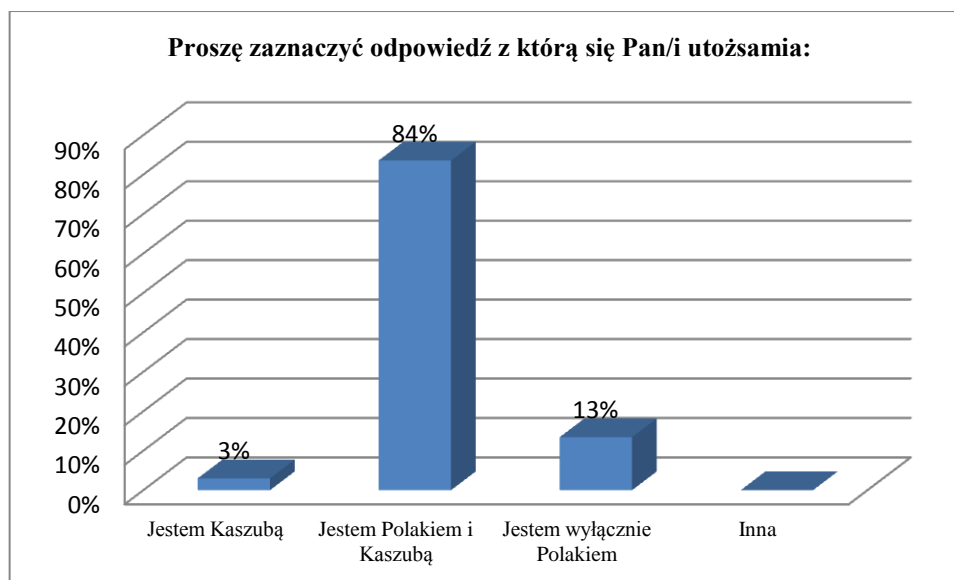
W środowisku poza szkolnym, uczniowie bardzo rzadko posługują się mową kaszubską. Wśród wskazanych sytuacji najczęściej język kaszubski można usłyszeć podczas rodzinnych spotkań, a najrzadziej w kościele.

Reasumując z pewnością można powiedzieć, że młode pokolenie nie używa kaszubszczyzny w codziennym życiu. Uczniowie znają kaszubszczyznę głównie z zajęć edukacji regionalnej, gdzie najczęściej rozmawiają w języku regionalnym. Warto zauważyć, że poza środowiskiem szkolnym, zdecydowana większość dzieci nie posługuje się kaszubszczyzną. Taka sytuacja świadczyć może o niskiej przydatności języka kaszubskiego.

Dodatkowo rodziców zapytano o następującą kwestię: *Czy od urodzenia mieszka Pan/i na terenie Kaszub?* Z otrzymanych odpowiedzi wynika, że 62 osoby, czyli 93%, od urodzenia mieszka na Kaszubach. Natomiast pozostałe osoby pochodzą z innych terenów, tym samym nie są rodowitymi Kaszubami.

Powyższe zagadnienie determinuje kolejne pytanie dotyczące poziomu deklaratywnej tożsamości kulturowej rodziców:

Wykres 20. Poziom deklaratywnej tożsamości kulturowej rodziców

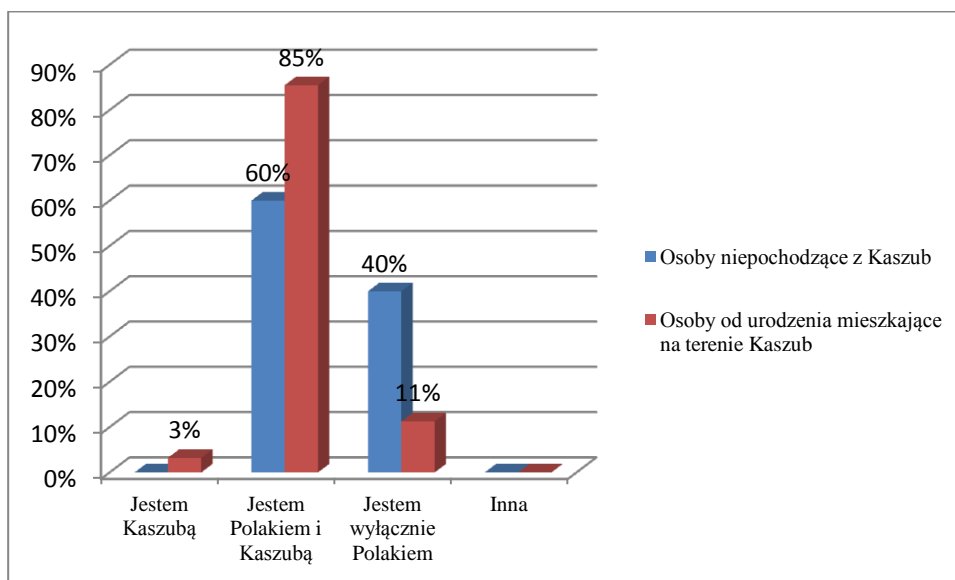

Źródło: opracowanie własne

84% ankietowanych uważa siebie zarówno za Polaków jak i Kaszubów. Zdecydowanie mniej osób (13%) identyfikuje się wyłącznie z Polakami, a zaledwie 3% uznaje siebie wyłącznie za Kaszubów. Z analizy powyższych danych nasuwa się ogólny wniosek, że bycie Kaszubą nie wyklucza bycia Polakiem i odwrotnie. Jak to zostało opisane w I

rozdziale niniejszej pracy, Kaszubi nigdy nie stanowili odrębnego narodu, lecz zawsze byli grupą etniczną posiadającą odrębny język i kulturę. Zaskakujący jest fakt, że 13% rodziców, którzy uważają się wyłącznie za Polaków, wyraziło zgodę, aby ich dzieci uczęszczały na zajęcia z edukacji regionalnej.

Wykres 21. Pochodzenie a identyfikacja z grupą etniczną

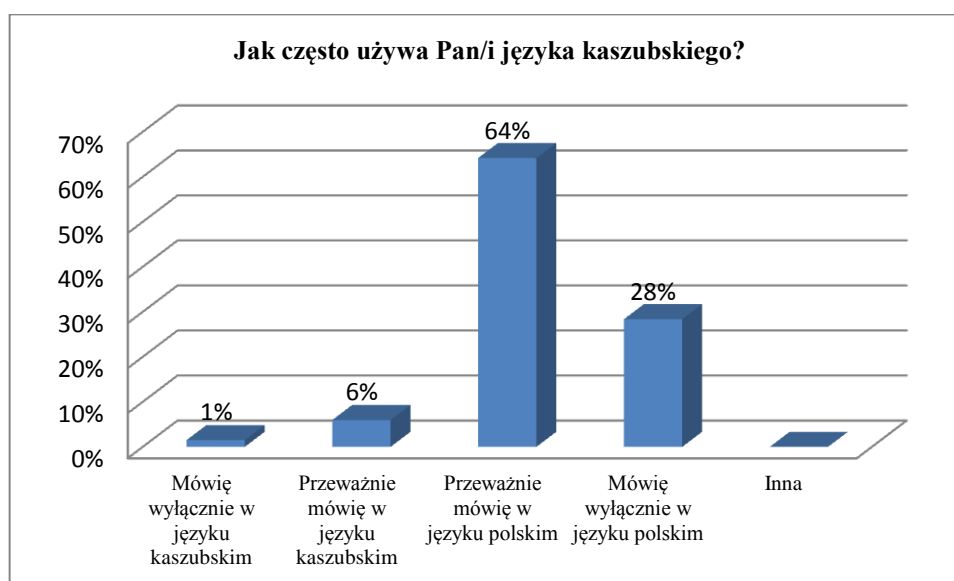

Źródło: opracowanie własne

Co ciekawe, biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania, z którego pochodzą respondenci, 11% osób od urodzenia mieszkających na Kaszubach w żadnym stopniu nie identyfikuje się z kaszubską grupą etniczną, w przeciwieństwie do 60% osób od urodzenia niemieszkających na terenie Kaszub, wywodzących się z innych terenów, którzy z czasem zakorzenili się w kulturze, tradycji i obyczajach tego regionu. Dzięki czemu czują się nie tylko Polakami, ale także Kaszubami. Na podstawie powyższego wykresu można łatwo zauważyć, że samo pochodzenie nie determinuje przynależności etnicznej do danej grupy kulturowej.

Jednym z wyznaczników odrębności etnicznej i tożsamości kulturowej danej grupy jest język występujący w obrębie tej kultury. Biorąc to kryterium pod uwagę, rodziców zapytano o częstotliwość posługiwania się językiem regionalnym:

Wykres 22. Częstotliwość posługiwania się językiem kaszubskim

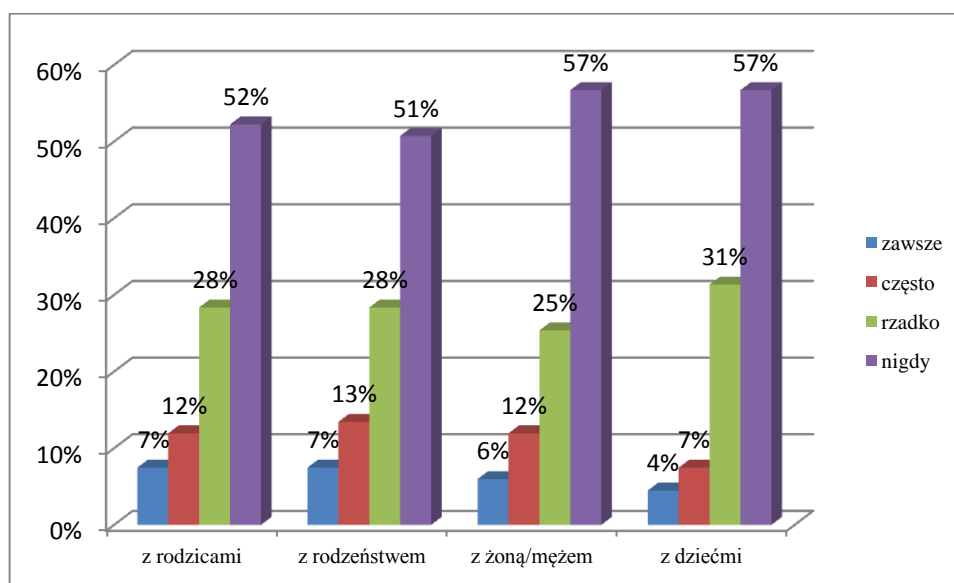
Źródło: opracowanie własne

Analizując powyższy wykres można zauważyć, że 64% respondentów mówi głównie w języku polskim, a tylko sporadycznie używa mowy kaszubskiej. Z kolei 28% badanych odpowiedziało, że rozmawia wyłącznie w języku polskim. Zaledwie 6% rodziców zadeklarowało, że przeważnie mówi w języku kaszubskim i tylko jedna osoba wykazała, że mówi wyłącznie w języku kaszubskim. Powyższe dane pokazują, że użyteczność języka kaszubskiego maleje. Społeczeństwo odchodzi od porozumiewania się tym etnolektem. Warto zaznaczyć, że osoba, która jako jedyna odpowiedziała, że mówi wyłącznie w języku kaszubskim, wcześniej zaznaczyła, że czuje się zarówno Polakiem jak i Kaszubą. Z kolei dwie osoby, które uważają się wyłącznie za Kaszubów, w tym wypadku odpowiedziały odpowiednio: przeważnie mówię w języku kaszubskim i przeważnie mówię w języku polskim. W związku z tym niniejsi respondenci uważają, że nie trzeba mówić w języku kaszubskim, aby być pełnoprawnym Kaszubą.

Powyższe wyniki warto porównać z badaniami przeprowadzonymi pod koniec XX wieku w północnej i centralnej części Kaszub. Respondenci zapytani o tą samą kwestię w większości odpowiadali, że kaszubszczyzna stanowi dla nich główne narzędzie komunikacji społecznej¹⁹⁴. Jakkolwiek badania dotyczyły innego obszaru Kaszub oraz obejmowały dużo większą grupę respondentów, różnica jaka wyszła pomiędzy uzyskanymi danymi, skłania do dalszych analiz i dociekań.

¹⁹⁴ B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, *op. cit.*, s. 182 i n.

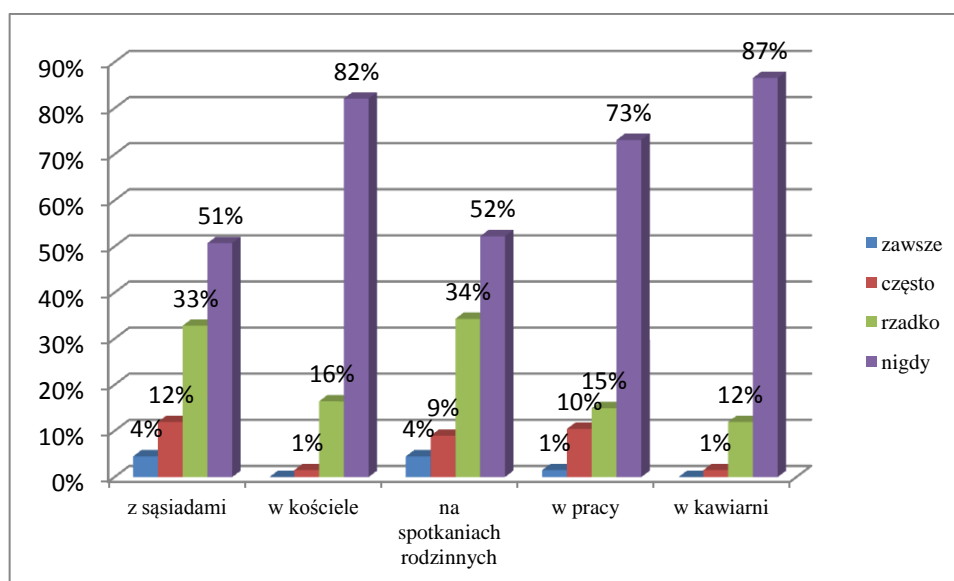
Wykres 23. Zakres używania języka kaszubskiego przez rodziców podczas kontaktów z innymi członkami rodziny

Źródło: opracowanie własne

Osoby dorosłe w języku kaszubskim głównie komunikują się ze swoim rodzeństwem bądź rodzicami. Najrzadziej mowy kaszubskiej używają w kontaktach ze swoimi dziećmi. Większość osób (57%) nigdy nie rozmawia ze swoim dzieckiem w języku regionalnym, a w 31% są to sporadyczne słowa, proste zwroty, powiedzenia.

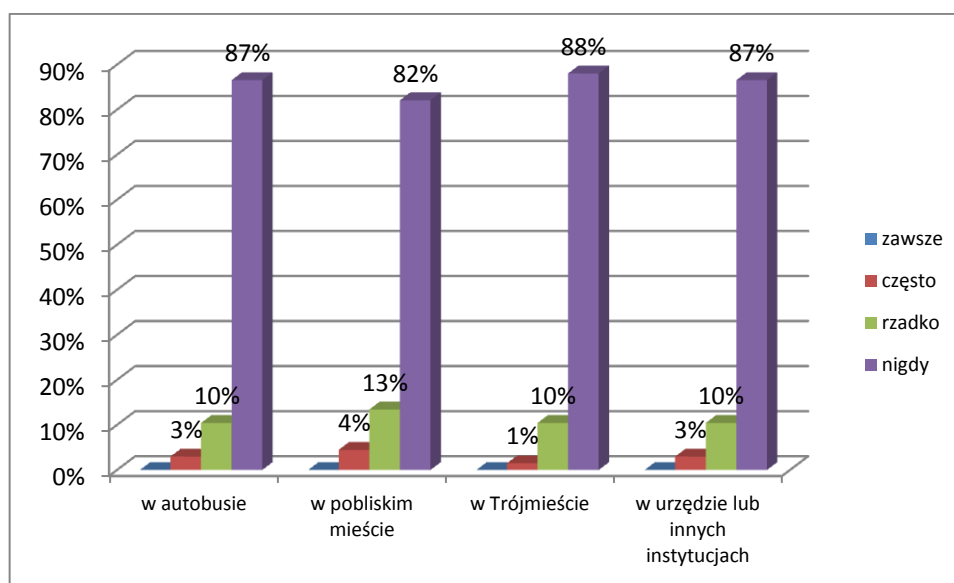
Wykres 24. Zakres używania języka kaszubskiego przez rodziców podczas różnych sytuacji społecznych

Źródło: opracowanie własne

Powyższe dane informują, że poziom użyteczności języka kaszubskiego jest bardzo niski. Respondenci głównie rozmawiają w języku kaszubskim z sąsiadami lub na spotkaniach rodzinnych, chociaż w większości są to jednostkowe sytuacje. Prawie w ogóle nie mówi się po kaszubsku w kościele, zakładzie pracy czy w kawiarniach, miejscach rozrywki.

Wykres 25. Zakres używania języka kaszubskiego przez rodziców w kontaktach bardziej oficjalnych

Źródło: opracowanie własne

Dane zawarte w powyższym wykresie, obrazują, że kaszubszczyzna w ogóle nie jest stosowana w kontaktach bardziej oficjalnych np. podczas załatwiania różnych spraw administracyjnych.

Analizując zebrane dane, nasuwa się wniosek, że Kaszubi wstydzą się używania własnej mowy w kontaktach z innymi ludźmi, spoza ich środowiska lokalnego. Zaledwie niewielki % ankietowanych traktuje kaszubszczyznę jako główny środek porozumiewania się. Obecnie mamy do czynienia z tendencją odchodzenia od masowego używania tego etnolektu oraz zanikaniem kaszubszczyzny w środowiskach rodzinnych. Warto zauważyć, że rodzice biorący udział w badaniach, należą do tej grupy społeczeństwa, gdzie za czasów szkolnych kaszubszczyzna była wyśmiewana i tępiona. Może stąd wynika główna przyczyna niskiej znajomości języka regionalnego wśród rodziców. Nauczyciele języka kaszubskiego w przeprowadzonych wywiadach także potwierdzili, że współcześnie rodzice nie znają mowy kaszubskiej. Również w tym miejscu należałoby odnieść się do badań opisanych przez Synaka. Już w tamtym

czasie, pomimo wysokiej użyteczności kaszubszczyzny, zauważalna była tendencja osłabienia a nawet odchodzenia od posługiwania się językiem regionalnym w kontaktach z młodszym pokoleniem. Środowisko rodzinne powoli przestawało być głównym przekaznikiem języka i kultury kaszubskiej¹⁹⁵.

W trakcie prowadzonych wywiadów z poszczególnymi nauczycielami edukacji regionalnej, poruszono zagadnienie dotyczące wpływu nauki języka kaszubskiego na zachowanie tożsamości kulturowej. Wszystkie osoby udzielające wywiadu jednoznacznie stwierdziły, że język kaszubski bez wątpienia przyczynia się do podtrzymania tożsamości kulturowej Kaszubów. Najczęściej odpowiadano, że:

- *„Jego znajomość uświadamia odrębność kulturową i ukazuje różnice między językami kaszubskim i polskim.”*¹⁹⁶
- *„Język kaszubski podtrzymuje tożsamość kulturową, łączy pokolenia, przyczynia się do tworzenia więzi w Małą Ojczyznę.”*¹⁹⁷
- *„Sądzę, że tak, ponieważ większość dzieci swój pierwszy kontakt z językiem kaszubskim ma dopiero w szkole. W domach nie posługuje się tym językiem i uważam, że jest to jedyna okazja, aby podtrzymywać te wartości.”*¹⁹⁸

Nauczycieli zapytano także o to czy obecnie obserwujemy ożywienie czy odchodzenie od używania mowy kaszubskiej. Respondenci jednogłośnie uważają, że współcześnie mamy do czynienia ze znacznym ożywieniem i propagowaniem języka kaszubskiego, głównie poprzez realizację zajęć z edukacji regionalnej w szkołach oraz media. Jedna z osób pytanych podkreśla: *„W naszym regionie nastąpiło ogromne ożywienie kaszubszczyzny, która w poprzednich pokoleniach była zapomniana. Kiedyś wszelkie objawy języka kaszubskiego były tępione przez nauczycieli. Dzieci używające słów kaszubskich były wyśmiewane. Dlatego też rodzice dzieci, które obecnie uczą się kaszubszczyzny, nie znają wcale tej mowy.”*¹⁹⁹

¹⁹⁵ Ibidem, s. 186 i n.

¹⁹⁶ Wywiad przeprowadzony z nauczycielem ze Szkoły Podstawowej w Lubni z dnia 17.05.2012r.

¹⁹⁷ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Kosobudach z dnia 22.05.2012r.

¹⁹⁸ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Brusach z dnia 23.05.2012r.

¹⁹⁹ Wywiad przeprowadzony z nauczycielem ze Szkoły Podstawowej w Lubni z dnia 17.05.2012r.

4.3 Miejsce edukacji regionalnej i języka kaszubskiego w systemie nauczania

W celu zbadania zagadnień związanych z nauką języka kaszubskiego wszystkim respondentom zadane zostały pytania dotyczące zarówno edukacji regionalnej jak i nauki samego języka kaszubskiego, wykorzystywanych metod nauczania, a także chęci udziału w zajęciach. Większość nauczycieli języka kaszubskiego podczas udzielonych wywiadów podkreślała wysoki status i miejsce kultury kaszubskiej w ich szkołach. Oto przykładowa wypowiedź: *„Język kaszubski i kultura kaszubska zajmuje ważną pozycję w szkole. Wszystkie dzieci mają kontakt z kulturą kaszubską na co dzień, uczestniczą w zajęciach regionalnych, reprezentują szkołę na zewnątrz, z sukcesami biorąc udział w licznych konkursach, przeglądach, kółkach itp.”*²⁰⁰ Jedynie jedna z nauczycielek wskazała, że w jej szkole język kaszubski traktowany jest na równi z innymi przedmiotami i pomimo przychylności dyrekcji do tego języka, część nauczycieli *„traktuje kaszubszczyznę z lekceważeniem”*.²⁰¹

Następnym pytaniem zawartym w kwestionariuszu wywiadu z nauczycielami języka kaszubskiego było: *Czy Pana/i zdaniem edukacja regionalna jest ważnym elementem w całym procesie nauczania? Proszę uzasadnić swoją wypowiedź.* Jak wynika z przeprowadzonych badań, wszyscy respondenci udzielili pozytywnych odpowiedzi, wskazując na wysoką wartość poznawczą tych zajęć, podczas których uczniowie zdobywają wiedzę na temat regionu w którym żyją, kultury, tradycji, panujących zwyczajów. Wiedza ta wzbudza w uczniach świadomość odrębności językowej i kulturowej oraz ich przynależności do grupy etnicznej jaką są Kaszubi. *„Dzieci uczą się o tym co bliskie, a nie zawsze znane i doceniane.”*²⁰² Ponadto w edukacji regionalnej nauczyciele upatrują także inne pozytywne aspekty: *„Dzieci w przyszłości będą mogły lepiej zrozumieć problematykę, specyfikę lokalną, będą miały świadomość pewnych różnic występujących między ludźmi (...) jednocześnie uczą się tolerancji dla ludzi z innych regionów.”*²⁰³

²⁰⁰ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Kosobudach z dnia 22.05.2012r.

²⁰¹ Wywiad przeprowadzony z nauczycielem ze Szkoły Podstawowej w Lubni z dnia 17.05.2012r.

²⁰² Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Brusach z dnia 24.05.2012r.

²⁰³ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Czyczkowach z dnia 15.05.2012r.

Kolejnym tematem o którym rozmawiano z nauczycielami były formy realizowanej edukacji regionalnej: wymiar godzin, rodzaje zajęć itp. We wszystkich szkołach edukacja regionalna realizowana jest w wymiarze trzech godzin tygodniowo, z czego dwie godziny odbywają się w klasie, a jedna realizowana jest w formie wycieczek, spotkań z twórcami ludowymi. Na zajęciach dzieci uczą się mówienia, pisania i czytania w języku kaszubskim, a także wykonują ćwiczenia praktyczne typu malowanie na szkle, haftowanie, gotowanie potraw regionalnych. Są to zajęcia obowiązkowe dla dzieci, których rodzice zadeklarowali ich chęć uczestnictwa w nauczaniu języka kaszubskiego.

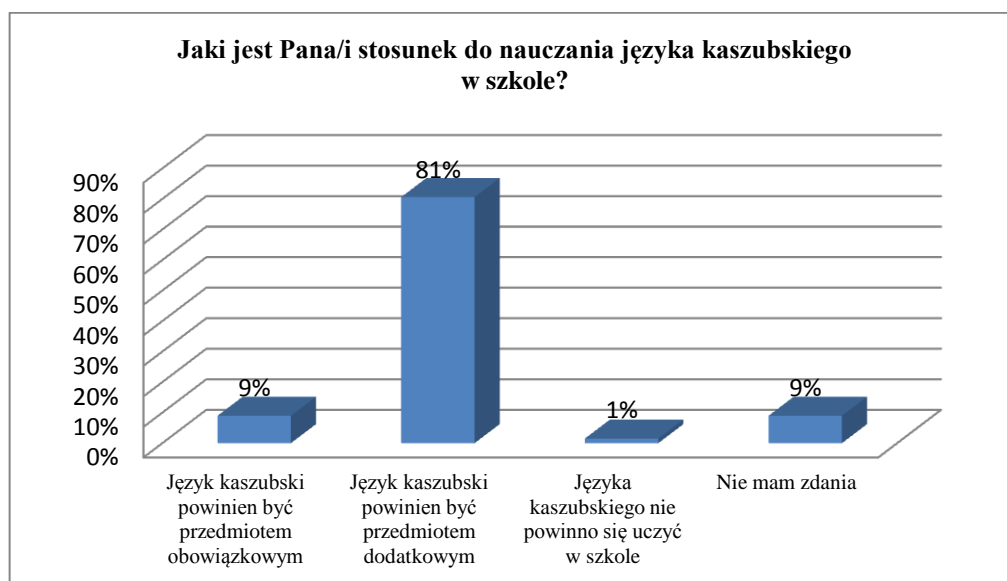
W dalszej części wywiadów nauczycielom kaszubszczyzny postawiono następujące pytanie: *Czy w szkole dzieci uczą się tego samego języka (gwary), co wyniesiony z domu, czy też jest to inna odmiana kaszubszczyzny?* Wszyscy badani jednoznacznie odpowiedzieli, że w szkole dzieci poznają literacki język kaszubski. Jednak zdarza się, że na zajęciach dzieci rozmawiają językiem wyniesionym z domu, który jest jedną z gwar języka kaszubskiego. Jedna z nauczycielek stwierdziła, że: *„dzieci muszą być świadome, że literacki w podręczniku, w książce jest taki, a u nas mówi się trochę inaczej.”*²⁰⁴ Pedagodzy w nauczaniu języka regionalnego starają się dobrać teksty literackie dotyczące najbliższych regionów.

Kwestionariusz wywiadu skierowany do nauczycieli języka kaszubskiego zawierał również pytanie o techniki, metody nauczania wykorzystywane w pracy z dziećmi, aby nabyły kompetencji językowych w zakresie języka kaszubskiego. Respondenci wskazywali na wszelkie metody aktywizujące, gry i zabawy, metody praktyczne – mówienie, słuchanie, czytanie, pisanie, rozumienie, metody podające, czyli wykład, pogadanka, opowiadanie, opis, metody problemowe. Dodatkowo uczniowie korzystają z podręczników, słowników, czasopism kaszubskich, a także własnoręcznie wykonują przeróżne prace manualne: rysunki, plecionki, hafty. Dzieci często biorą udział w przedstawieniach teatralnych, projekcjach filmowych o tematyce regionalnej. Organizowane są wycieczki do ciekawych miejsc regionu, muzeów, galerii.

²⁰⁴ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Czyczkowach z dnia 15.05.2012r.

W celu poznania opinii rodziców dotyczących zajęć z edukacji regionalnej, respondentom zadano następujące pytania:

Wykres 26. Stosunek rodziców do nauczania języka kaszubskiego w szkole

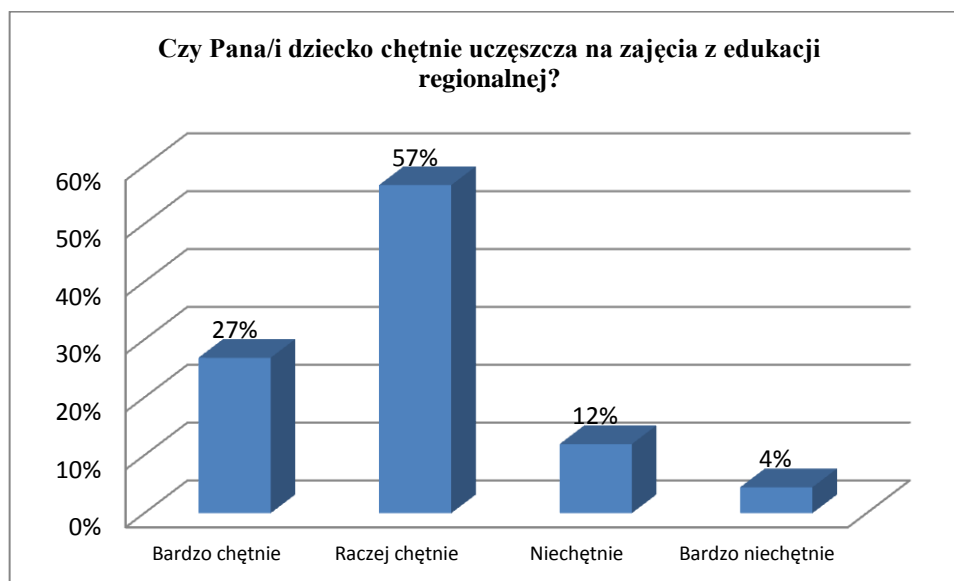

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie niniejszego wykresu można zauważyć, że zdecydowana większość rodziców (81%) uważa, że język kaszubski powinien być przedmiotem dodatkowym. Zaledwie 9% respondentów jest zdania, aby język kaszubski stał się przedmiotem obowiązkowym. Edukacja regionalna jest specyficznym przedmiotem szkolnym, nie każdy kto mieszka na Kaszubach czuje się Kaszubą i identyfikuje się z tą grupą etniczną. Dlatego ważne jest, aby uczeń sam zdecydował czy chce uczyć się na przedmiotowe zajęcia czy też nie²⁰⁵.

²⁰⁵ Zob. też: B. Synak, *Kaszubska tożsamość...*, op. cit., s. 214 i n.

Wykres 27. Poziom uczęszczania dzieci na zajęcia z edukacji regionalnej w opinii rodziców

Źródło: opracowanie własne

Dane zamieszczone w powyższym wykresie pozwalają stwierdzić, że większość dzieci bardzo i raczej chętnie uczęszcza na edukację regionalną. Jednak niepokojący jest fakt, że aż 16% dzieci chodzi na przedmiotowe zajęcia tylko dlatego, że musi. Podczas przeprowadzonych wywiadów nauczyciele języka kaszubskiego wskazywali, że część uczniów po pierwszym roku nauki chce zrezygnować z udziału w zajęciach. Jednak deklaracja, którą podpisali ich rodzice obliguje go do uczestnictwa w zajęciach przez cały etap kształcenia.

Uczniowie mając wskazać co podoba im się na zajęciach z edukacji regionalnej, w 48% odpowiedzieli, że wszystko, a w szczególności wykonywanie prac manualnych i plastycznych, śpiewanie piosenek, nauka tańców kaszubskich, poznawanie własnej kultury i historii, udział w konkursach i przedstawieniach teatralnych. Oto kilka przykładowych odpowiedzi: *podoba mi się to że czasami malujemy na szkle lub malujemy kaszubskie postacie, podobają mi się piosenki, wycieczki, haft kaszubski, malowanie na szkle, strój jaki mają Kaszubi i historia Kaszub, zajęcia warsztatowe, konkursy recytatorskie, spotkania z twórcami, wieczornice*. Niewiele mniej, bo aż 41% uczniów, wskazało, że najbardziej podobają im się darmowe wycieczki organizowane w ciekawe miejsca regionu. Zaledwie 10% uczniów wymieniło, że główną zaletą uczestnictwa w tych zajęciach jest nauka języka kaszubskiego, zwyczajów i historii Kaszub, czego potwierdzeniem są takie wypowiedzi: *możemy się nauczyć naszego*

regionalnego języka i kaszubskich zwyczajów, dowiedzieć się o historii Kaszubów i umiemy również śpiewać piosenki kaszubskie i mówić tym językiem. Ponadto jeden z uczniów na to pytanie odpowiedział w następujący sposób: *Nauczycielka jest bardzo fajna, ciekawie prowadzi zajęcia.* Przedmiotowa wypowiedź świadczy o przyjaznych relacjach między nauczycielem a uczniami, co na pewno przekłada się na regularne i chętne uczestnictwo w zajęciach.

W celu obiektywnej oceny prowadzonych zajęć z zakresu języka i kultury kaszubskiej uczniów zapytano także o to, co nie podoba im się na zajęciach z edukacji regionalnej. Aż 35% młodych respondentów wskazywało, że nie podoba im się gramatyka, nauka wierszy na pamięć oraz dużo pisanie i czytania w języku kaszubskim. 28% uczniów nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Można przypuszczać, że po prostu nie mają żadnych zastrzeżeń co do omawianych zajęć. Natomiast 15% dzieci odpowiedziało, że nie podoba im się sposób prowadzenia lekcji, program nauczania oraz negatywnie oceniło nauczycieli. Dzieci odpowiadały: *Nie pasuje mi nauczycielka i nudne lekcje, które prowadzi. Nie rozumiem co mówi nauczycielka. Na zajęciach z edukacji regionalnej nie podoba mi się brak humoru i zabawy na lekcji. Również nie podoba mi się tok prowadzonej lekcji.* Ponadto pozostali respondenci (10%) podobnie jak w poprzednim pytaniu, potwierdzili, że wszystko im się podoba. Chęć uczestniczenia w zajęciach zależy od sposobu prowadzenia lekcji i samej osoby nauczyciela, którego zadaniem jest nie tylko przekazywanie wiedzy, ale także wzbudzanie zainteresowania przedmiotem. Nieliczne osoby – 6%, wymieniło, że przeszkadza im ilość godzin przeznaczonych na zajęcia z edukacji regionalnej: *nie podoba mi się to że trzeba mieć tak dużo lekcji, trzy godziny to stanowczo za dużo.* 5% uczniów wskazało, że wszystko im się nie podoba, co świadczy o tym, że nie są zadowoleni z uczestnictwa w przedmiotowych zajęciach. Warto zauważyć, że wszystkie te osoby w poprzednim pytaniu wskazały, że wycieczki są dla nich najbardziej atrakcyjne i głównie z tego powodu zadeklarowały chęć uczestnictwa w zajęciach. Tylko jedna osoba odpowiedziała, że nie podoba jej się pisanie sprawdzianów i kartkówek.

Biorąc pod uwagę zainteresowanie językiem i kulturą kaszubską, uczniów zapytano również o dodatkowe zajęcia, w których uczestniczą, a które powiązane są z tematyką kaszubskości.

Wykres 28. Udział uczniów w konkursach i przedstawieniach związanych z kulturą kaszubską

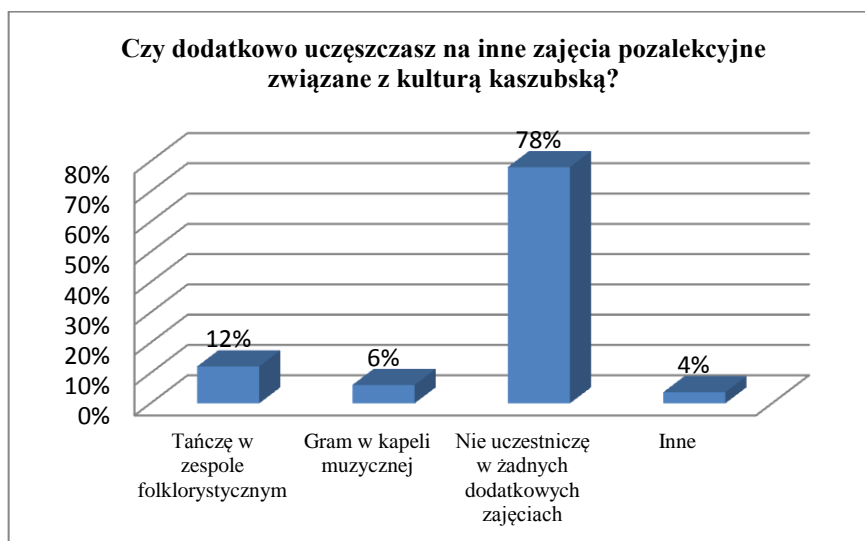

Źródło: opracowanie własne

Jak widać z powyższego wykresu, większość osób nie bierze udziału w żadnych konkursach związanych z kulturą i językiem kaszubskim. Uczniowie ci ograniczają się jedynie do uczestnictwa w zajęciach z edukacji regionalnej. Pozostała część respondentów (44%) aktywnie uczestniczy w różnorodnych konkursach takich jak: Rodnô Mòwa, Czytanie Remùsa, Konkurs kolędy kaszubskiej, Konkurs wielkanocnej pisanki, Kaszubskie dyktando oraz bierze udział w przedstawieniach teatralnych, jasełkach, uroczystościach szkolnych itp. Dzieci z wielkim zaangażowaniem i chęcią przygotowują się do wszystkich konkursów i uroczystości. Świadczy to o żywym zainteresowaniu językiem i kulturą kaszubską, chęcią jej propagowania wśród społeczeństwa i utrzymania odrębności zarówno kulturowej jak i etnicznej. Jako potwierdzenie należy tutaj przytoczyć wypowiedź nauczycielki języka kaszubskiego udzieloną podczas przeprowadzonego wywiadu: „Kiedy robię jakieś przedstawienia z kaszubskiego, to nie mam problemu z tym, że nie mogę znaleźć osób do poszczególnych ról. Są zawsze chętni wręcz biją się o to, kto jaką rolę będzie miał.”²⁰⁶

²⁰⁶ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Czyczkowach z dnia 15.05.2012r.

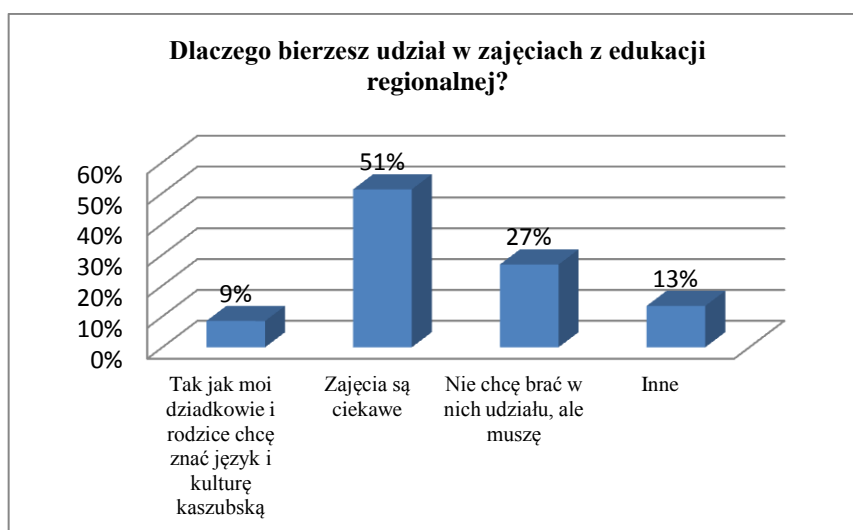
Wykres 29. Udział uczniów w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych związanych z kulturą kaszubską

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z powyższym wykresem, zdecydowana większość uczniów (78%) nie uczestniczy w żadnych dodatkowych zajęciach związanych z kulturą regionalną. Jedynie 12% uczniów dodatkowo tańczy w zespole folklorystycznym, gdzie poznają ludowe tańce i pieśni, a także 6% ankietowanych gra w kapeli muzycznej, gdzie również zdobywają nowe wiadomości o kulturze kaszubskiej.

Wykres 30. Powody uczestniczenia w zajęciach z edukacji regionalnej

Źródło: opracowanie własne

51% uczniów z chęcią uczestniczy w zajęciach z edukacji regionalnej ponieważ są ciekawe. Niestety 27% badanych twierdzi, że na lekcje edukacji regionalnej uczęszcza tylko dlatego, że musi. Dla 13% ankietowanych, innymi powodami dla których uczą się

języka i kultury kaszubskiej są organizowane darmowe wycieczki oraz możliwość podwyższenia średniej ocen na koniec roku. Jedynie 9% badanych deklaruje chęć uczęszczania na edukację regionalną, kierowało się pragnieniem poznania języka i kultury kaszubskiej, którą znają i posługują się zarówno ich rodzice jak i dziadkowie. Z zestawienia niektórych danych wynika, że osoby, którym na edukacji regionalnej podobają się jedynie wycieczki, w tym zagadnieniu w 92% zaznaczyły, że zajęcia są ciekawe lub nie chcą brać w nich udziału, ale muszą.

W ramach prowadzonych badań rodziców zapytano o następującą kwestię: *Czy edukacja regionalna powinna być przedmiotem szkolnym? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.* Z zebranego materiału badawczego wynika, że dla 33% rodziców edukacja regionalna powinna być obowiązkowym przedmiotem szkolnym. Potwierdzeniem tego są następujące wypowiedzi respondentów: *Młode pokolenie powinno znać kulturę, tradycje, obyczaje swych przodków i powinni to pielęgnować, przekazywać następnym pokoleniom. Dziecko uczy się tradycji, które dziadkowie ich znali. Przez pokolenia te tradycje zanikają. A szkoła w tych czasach najbardziej je przypomina. Każde dziecko powinno znać język kaszubski no bo przecież my jesteśmy Kaszubami.* Innego zdania jest 24% respondentów, którzy uważają, że edukacja regionalna nie powinna być przedmiotem szkolnym. Rodzice wskazują na dużą liczbę zajęć z pozostałych przedmiotów, naukę innych języków obcych, które są bardziej przydatne, brak zainteresowania językiem i kulturą kaszubską ze strony ich dzieci. Część rodziców (16%) sądzi, że edukacja regionalna powinna być tylko i wyłącznie przedmiotem dodatkowym. Rodzice swoje stanowisko argumentowali następująco: *Nie można narzucać z góry kto ma być Kaszubą, tylko dlatego, że się mieszka na terenie Kaszub. Dzieci niechętnie uczą się tego języka, ponieważ jest on bardzo mało używany wśród otoczenia w którym się wychowują. Uczeń powinien zdecydować czy chce uczyć się tego przedmiotu czy nie - czy jest nim zainteresowany. Moim zdaniem edukacja regionalna nie jest aż tak potrzebna żeby była przedmiotem szkolnym. Na lekcjach WOS-u uczniowie uczą się na temat regionu itp.* Wśród respondentów znalazło się także 27% osób, które nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie. Warto przytoczyć jedną z uzyskanych wypowiedzi, świadcząca o postrzeganiu edukacji regionalnej przez część z rodziców: *Może być ten przedmiot nauczany w szkole, ale nie trzy razy w tygodniu, a historia raz w tygodniu, to jest śmieszne. Co jest ważniejsze?*

Zdumienie budzi rozbieżność między powyższymi odpowiedziami respondentów, a danymi przedstawionymi w Wykresie 22. Przedmiotowa niezgodność może być przyczyną niewłaściwie sformułowanego pytania w kwestionariuszu ankiety. W związku z tym, zagadnienie to wymaga odrębnego i bardziej szczegółowego badania.

W ramach przedmiotowego podrozdziału, nauczyciele języka kaszubskiego udzielili odpowiedzi na następujące pytanie dotyczące frekwencji i aktywności uczniów podczas zajęć. Większość pedagogów zapewniała o chętnym i aktywnym uczestnictwie uczniów w zajęciach oraz wysokiej frekwencji wynikającej z ciekawej oferty dydaktycznej. Ponadto wskazywali na liczne sukcesy osiągnięte w konkursach o charakterze ponadlokalnym, które są ogromną zachętą dla uczniów. Jedynie dwie nauczycielki jasno podkreśliły, że te dzieci, które na początku roku szkolnego wyraziły chęć uczestniczenia w zajęciach, teraz muszą na nie chodzić obowiązkowo, stąd tak wysoka frekwencja. Ponadto jedna z respondentek odpowiedziała, że tak naprawdę różne motywacje skłaniały uczniów do udziału w tych zajęciach (wycieczki, namowa innych osób, możliwość uzyskania dobrych ocen i podwyższenia średniej), które teraz determinują ich aktywność na lekcjach. Dwie osoby odpowiedziały, że z czasem chęć i aktywność niektórych uczniów słabnie i wręcz nie chcą już uczęszczać na przedmiotowe zajęcia. Jeden z nauczycieli ujął to następująco: *„Na początku dzieci chętnie i aktywnie uczestniczą w tych zajęciach. Problem pojawia się później w klasie V i VI. Dzieci uczestniczą w wielu różnorodnych kołach zainteresowań, mają mnóstwo dodatkowych zajęć, a więc narzekają, że język kaszubski jest na 7 i 8 godzinie lekcyjnej. Dzieci niechętnie będą uczestniczyć w tych zajęciach, gdy nadal będą to trzy godziny lekcyjne w tygodniu realizowane na ostatnich godzinach. Jest to dla nich zbyt wiele. Zadeklarowali się na początku klasy IV i teraz muszą chodzić na zajęcia aż do końca klasy VI, ponieważ są z tego rozliczani.”*²⁰⁷

W trakcie wywiadów z nauczycielami edukacji regionalnej, poruszono zagadnienie związane z dalszą przyszłością i rozwojem nauki języka kaszubskiego. Wszystkie osoby udzielające wywiadu zgodnie stwierdziły, że kaszubszczyzna nie jest na tyle powszechna, aby wprowadzać ją do innych przedmiotów, a także taka sytuacja zrodziłaby wiele dodatkowych trudności dla uczniów. Większość z nich język

²⁰⁷ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Brusach z dnia 23.05.2012r.

kaszubski poznaje dopiero w szkole, a więc wprowadzenie kaszubszczyzny do innych przedmiotów szkolnych byłoby równoznaczne np. z nauczaniem matematyki w języku angielskim.

Ponadto nauczycieli zapytano również o kwestię: *Gdyby mógł/mogła Pan/i dokonać zmian w zakresie realizacji edukacji regionalnej, to co Pan/i by zmienił/a, patrząc z perspektywy swojego doświadczenia zawodowego. Jak powinna wyglądać tak edukacja żeby było lepiej?* Większość nauczycieli jest zadowolonych z obecnego programu nauczania jakim kierują się w realizacji edukacji regionalnej i w tej kwestii nic by nie zmienili. Natomiast jedna z nauczycielek zmniejszyłaby liczbę godzin lekcyjnych przeznaczonych na naukę języka kaszubskiego. Uważa, że 3 godziny tygodniowo to za duże obciążenie dla uczniów. Kolejna respondentka sądzi, że należy poprawić współpracę między szkołą a środowiskiem rodzinnym dziecka: *„Należy tak organizować zajęcia, aby włączać rodziców, dziadków w organizację imprez, zapraszać na występy, przeglądy twórczości itp.”*²⁰⁸ Taka zmiana miałaby spowodować wzrost posługiwania się kaszubszczyzną w środowisku rodzinnym ucznia.

W celu uzyskania obiektywnego obrazu wpływu, jaki wywiera nauka języka kaszubskiego na rozwój intelektualny i społeczny uczniów, przeprowadzono również krótkie wywiady z nauczycielami języka polskiego. Na zadane pytanie: *Czy uważa Pan/i, że posługiwanie się językiem narodowym i językiem regionalnym przynosi większe efekty w nauce szkolnej niż posługiwanie się jednym językiem? Proszę uzasadnić swoją wypowiedź.* Większość respondentów jednoznacznie nie wymieniła pozytywnych bądź negatywnych skutków posługiwania się zarówno językiem narodowym jak i regionalnym. Nauczyciele twierdzą, że oba języki mogą ze sobą zgodnie współwystępować, podobnie jak to się dzieje w przypadku języków obcych niemieckiego czy angielskiego. Jedynie jedna z wypowiedzi nauczycielek różni się od pozostałych: *„Znajomość ortografii, gramatyki i składni kaszubskiej pozwala ograniczyć popelnianie błędów w języku polskim.”*²⁰⁹

Następnie nauczycieli języka polskiego zapytano o obecność kaszubszczyzny na języku polskim. Jak wykazała analiza transkrypcji wywiadów, trzech nauczycieli

²⁰⁸ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Brusach z dnia 24.05.2012r.

²⁰⁹ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Kosobudach z dnia 09.05.2012r.

uważa, że dzieci w ogóle nie używają języka kaszubskiego na ich lekcjach. Co ciekawe są to nauczyciele, którzy wcześniej odpowiedzieli, że nie znają języka regionalnego. Pozostałe osoby twierdzą, że dzieci sporadycznie i raczej nieświadomie używają słów, krótkich zwrotów pochodzących z kaszubszczyzny. Świadczy o tym poniższa wypowiedź: „Zdarza się, że uczniowie używają słów, które są regionalizmami. Są to uczniowie, którzy ogólnie mają słabe wyniki w nauce i ubogi zasób słów.”²¹⁰

W trakcie wywiadów kolejne pytanie zadane nauczycielom brzmiało: *Czy zdarza się, że na lekcjach języka polskiego uczniowie popełniają błędy językowe związane z używaniem obu języków. Jakiego typu są to błędy i kiedy najczęściej występują?* Te same osoby, które w poprzednim pytaniu odpowiedziały twierdząco, uważają, że dzieci popełniają drobne błędy językowe, które sporadycznie pojawiają się w wypowiedziach uczniów, dotyczące głównie fleksji, leksyki. Oto przykładowe opinie:

- „Zdarzają się błędy w odmianie wyrazów typu wiatr – wiater; sweter – sweter.”²¹¹
- „Czasami jest to widoczne w pisowni. Na Kaszubach są problemy ze zmiękczeniem spółgłosek w mowie i w pisowni (ki; gi). Stosunkowo rzadko stosuje się zaimki.”²¹²

Twierdzące odpowiedzi z poprzedniego pytania, dały podstawę do poruszenia kolejnego problemu, a mianowicie: *Czy język kaszubski nauczany w szkole przyczynia się do powstawania i utrwalania błędów w polszczyźnie?* Troje nauczycieli nie ma zdania na ten temat, a pozostała część sądzi, że pomimo występowania błędów językowych, nie ma takich zależności między tymi dwoma językami.

Jedno z ostatnich pytań zadanych nauczycielom języka polskiego dotyczyło wyrażenia opinii na temat nauki języka kaszubskiego na szczebli kształcenia podstawowego. Dwóch nauczycieli uważa, że jest to bardzo dobry pomysł edukacyjny, gdyż w tym wieku najbardziej kształtuje się osobowość i tożsamość dziecka. Natomiast pozostała część polonistów ma obojętny stosunek do nauczania języka kaszubskiego. Niemniej zdają sobie sprawę, jak ważne jest przekazywanie dorobku kulturowego.

²¹⁰ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Lubni z dnia 07.05.2012r.

²¹¹ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Kosobudach z dnia 09.05.2012r.

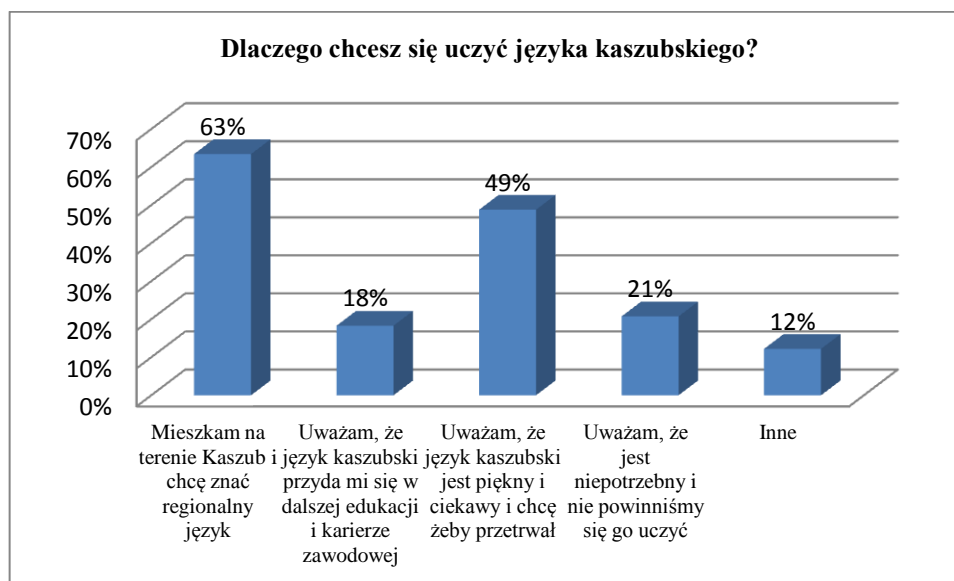
²¹² Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Lubni z dnia 07.05.2012r.

Na końcu prowadzonych wywiadów nauczycieli zapytano o metody jakie stosują w pracy z uczniami, żeby poprawnie mówiły i pisały w języku polskim. Okazuje się, że zazwyczaj nauczyciele stosują te metody, które ujęte zostały w podstawie programowej do nauczania języka polskiego. Pedagodzy zwracają szczególną uwagę na to, aby dzieci poprawnie wymawiały i pisały w języku narodowym.

4.4 Język kaszubski jako szansa w dalszej edukacji i karierze zawodowej

Niniejszy podrozdział ma na celu pokazanie wpływu nauki języka kaszubskiego na dalszą edukację i karierę zawodową uczniów oraz rzeczywistych korzyści, jakie niesie znajomość etnolektu.

Wykres 31. Przyczyny uczenia się języka kaszubskiego przez uczniów klas VI

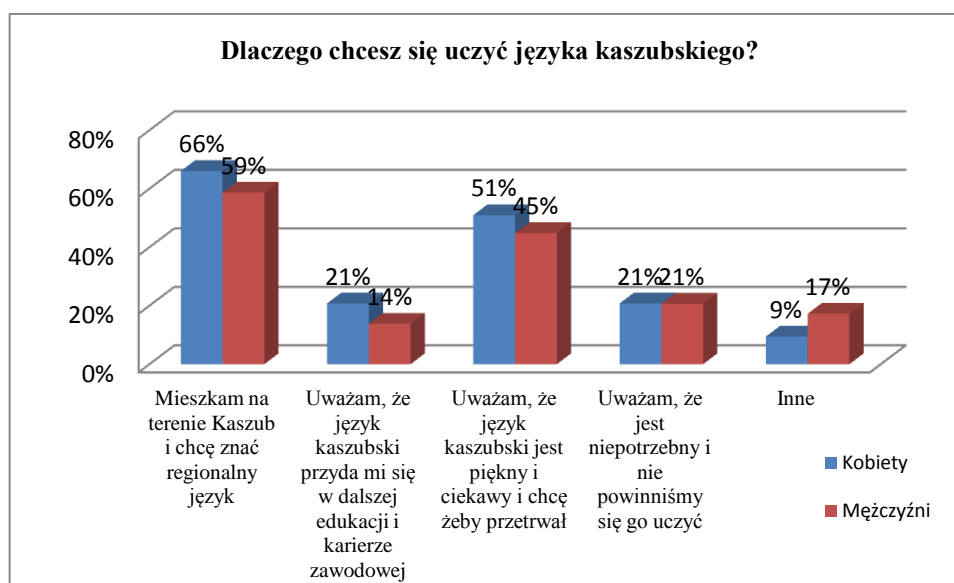

Źródło: opracowanie własne

W ramach powyższego zagadnienia, uczniowie mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź. Z analizy danych uzyskanych podczas ankiety wynika, że zdecydowana większość uczniów (63%) uczestniczy w zajęciach z edukacji regionalnej, dlatego, że chce poznać język swoich przodków i mowę swojej społeczności lokalnej. Prawie połowa respondentów (49%) uważa, że jest to piękny język i warto żeby przetrwał kolejne pokolenia. 21% dzieci jest zdania, że język kaszubski jest niepotrzebny. Dla 18% uczniów nauka kaszubszczyzny jest szansą, dodatkowym atutem w dalszej

edukacji i karierze zawodowej. 12% uczniów podało inne pobudki dla których biorą udział w omawianych zajęciach. Najczęściej wymienianymi były wycieczki po regionie oraz podwyższenie średniej ocen. Warto podkreślić interesującą zależność, że 64% ankietowanych odpowiadających, że nie chcą brać udziału w zajęciach z edukacji regionalnej, ale muszą (Wykres 26), w tym pytaniu wskazało, że języka kaszubskiego nie powinno być w szkole, gdyż nie jest on przydatny w życiu.

Wykres 32. Przyczyny nauki języka kaszubskiego uwzględniając płeć uczniów

Źródło: opracowanie własne

Z przytoczonych danych wynika, że płeć nie determinuje konkretnych przyczyn nauki języka kaszubskiego. Jak widać dziewczynki jak i chłopcy w zbliżonym stopniu kierowali się podobnymi bodźcami.

W niniejszych badaniach również rodziców zapytano, czym kierowali się wyrażając zgodę uczestnictwa ich dziecka w zajęciach z edukacji regionalnej. Zdania rodziców były znacznie podzielone w tej kwestii. Dla 40% rodziców najważniejsze jest to czego chce ich dziecko. Kierując się ich zdaniem wyrazili zgodę na uczestnictwo w tych zajęciach, czego dowodem są poniższe przykładowe wypowiedzi:

- *Moje dziecko chce się tego języka uczyć i chce żeby ten język przetrwał.*
- *Jest to decyzja mojego dziecka. Myślę, że to lubi.*

Kolejna grupa rodziców stanowiąca 30% respondentów, twierdzi, że taką decyzję podjęło, aby ich dziecko miało możliwość poznania języka i kultury regionu, w którym

żyją oraz aby cały ten dorobek kulturowy mogły przekazywać następnym pokoleniom. Świadczą o tym poszczególne wypowiedzi respondentów:

- *Uważam, że dobrze zrobiłam zapisując swoje dziecko na język kaszubski, ponieważ w przyszłości będzie mogła uczyć języka oraz pozna tajniki tego języka.*
- *Ponieważ mieszkam na terenie Kaszub i chcę żeby moje dzieci znały język regionalny.*
- *Moje dziecko uczęszcza na zajęcia z edukacji regionalnej i uczy się języka kaszubskiego ponieważ chce poznać zwyczaje i kulturę tego regionu, a także nauczyć się języka kaszubskiego. Aby w przyszłych latach przekazać swoją wiedzę o Kaszubach potomkom.*
- *Jest to język regionalny, może przydać się w dalszej edukacji.*

Analizując zebrane informacje, należy również wyodrębnić grupę rodziców (9%), którzy uważają, że edukacja regionalna jest przedmiotem obowiązkowym i nie mieli możliwości innego wyboru, jak tylko uczestnictwa ich dziecka w tych zajęciach. Najczęściej argumentowano:

- *U nas w szkole jest obowiązkowy język kaszubski.*
- *Syn chodzi na kaszubskie zajęcia dlatego że ma w planie język kaszubski. Osobiście jest niezainteresowany bo myli mu się z innymi językami.*
- *Te zajęcia są obowiązkowe dlatego moje dziecko na nie chodzi.*

Następne 4% respondentów zadeklarowało chęć uczestnictwa ich dzieci w edukacji regionalnej ze względu na wyższą średnią na świadectwie oraz atrakcyjne wycieczki. Oto kilka wypowiedzi:

- *Moje dziecko uważało, że z tego przedmiotu będzie miało bardzo dobre oceny i podniesie to jej średnią ocen. Poza tym miały być ciekawe wycieczki.*
- *Chcieliśmy z mężem, żeby córka poznała język kaszubski, zwyczaje i miejsca Kaszub. Miał to być sposób na dodatkowe atrakcje w szkole i podniesienie średniej ocen. Niestety wyobrażenia nie spełniły się w rzeczywistości. Główny problem to mało przygotowania ze strony nauczyciela i słaby program.*

Ponadto dwóch rodziców na powyższe pytanie odpowiedziało w odmienny sposób niż pozostali, dlatego zostali wyodrębnieni:

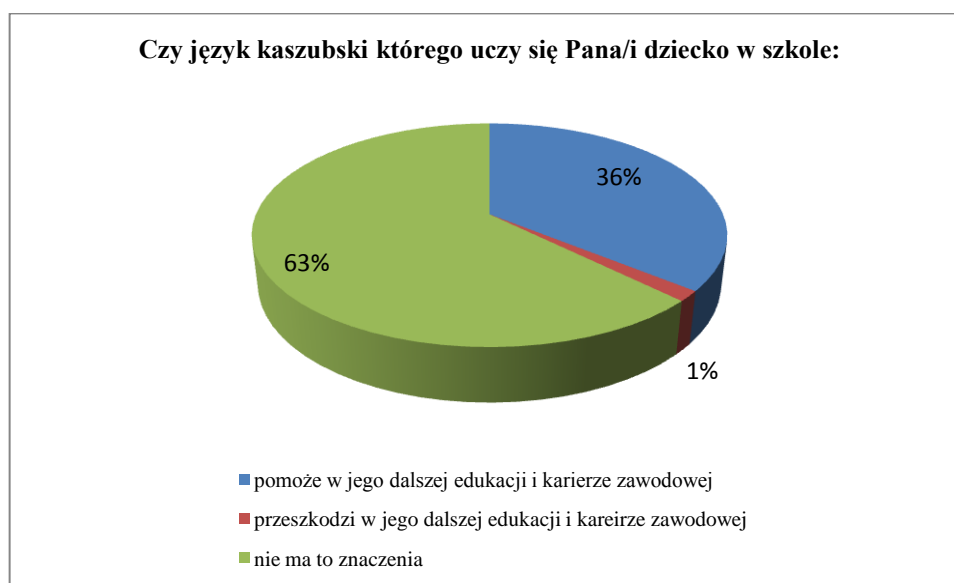
- *Ponieważ zapisując go obiecywana nam niewiadomo co, a rodzice posłuchali nauczyciela, a teraz są tego konsekwencje, że dzieci niechętnie muszą chodzić i nie*

jest to jeden przypadek. Rodzice mówią o tym, ale nikt nie chce się wypowiadać na głos.

- *Początkowo był to dobrowolny wybór mojego dziecka. Jednak poziom zajęć i niekompetencja osoby prowadzącej lekcje, bardzo zniechęciły moje dziecko.*

Należy wspomnieć, że 13% ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na przedmiotowe pytanie.

Wykres 33. Przydatność języka kaszubskiego w dalszej edukacji i karierze zawodowej w opinii rodziców

Źródło: opracowanie własne

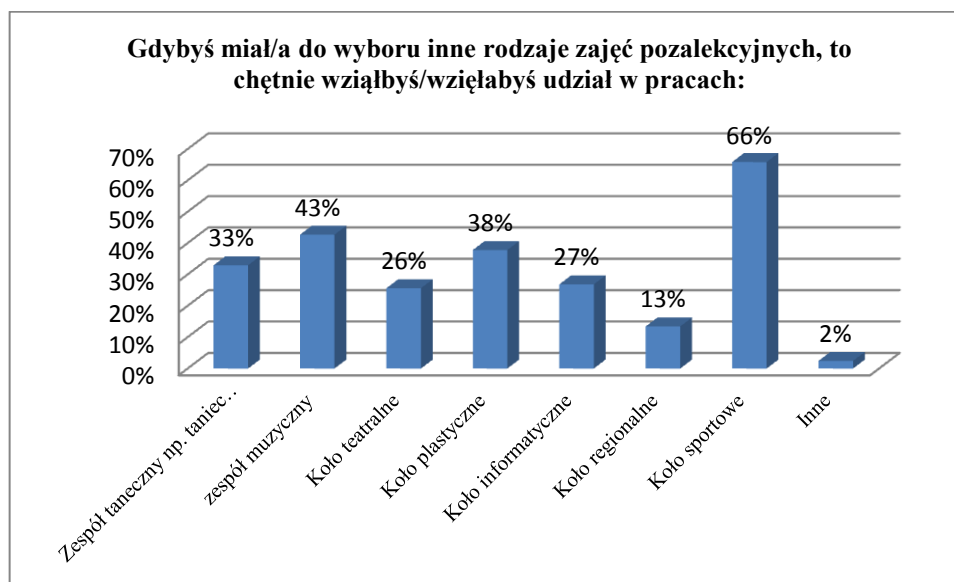
Dla 63% rodziców nauka języka kaszubskiego ani nie pomoże, ani nie zaszkodzi w dalszym rozwoju edukacyjnym i zawodowym ich dzieci. Zadowolający jest fakt, że 36% respondentów w znajomości kaszubszczyzny widzi szansę awansu społecznego ich dzieci. Zaledwie jedna osoba wskazuje na negatywne skutki, jakie niesie ze sobą porozumiewanie się w języku regionalnym.

W ramach przeprowadzonych wywiadów, nauczycieli języka kaszubskiego poproszono o podanie pozytywnych aspektów wynikających dla uczniów z nauki języka kaszubskiego. Warto zauważyć, że dla pięciu nauczycieli, najważniejszymi zaletami uczęszczania na edukację regionalną jest zdobycie wiedzy o regionie i kulturze w której żyją uczniowie, ich rozwój intelektualny i społeczny:

- „Uczniowie rozwijają się językowo, kulturowo i społecznie. (...) Rozwija się ich wyobraźnia i wrażliwość. Wzmacnia się ich przywiązanie do ziemi ojczystej. Budzi się świadomość kaszubska.”²¹³
- „Poznaje język swoich przodków, kulturę, obrzędy, tradycję, poezję, zwyczaje, miejsca związane z historią Kaszub i obecnie Kaszuby ich przyrodę.”²¹⁴
- „Nauka języka kaszubskiego ma wpływ na naukę języka polskiego. Uczniowie doskonalą technikę czytania, recytowania, dostrzegają różnice w ortografii, budowie zdania, słownictwie.”²¹⁵

Dla pozostałej części respondentów pozytywnymi skutkami nauki języka kaszubskiego jest możliwość skorzystania z darmowych wycieczek, podwyższenia średniej ocen na każdy koniec roku szkolnego, nagrody za udział w konkursach. Oto przykładowa wypowiedź: „Dla dzieci największą frajdą są konkursy, liczne nagrody, wyjazdy związane właśnie z tymi konkursami, to że mogą pokazać się na scenie podczas różnych przedstawień (...) No i myślę też, że wycieczki takie edukacyjne związane z naszym regionem i nie tylko.”²¹⁶

Wykres 34. Poziom zainteresowania uczniów innymi zajęciami pozalekcyjnymi

Źródło: opracowanie własne

Wykres jasno wskazuje, że uczniowie mając do wyboru inne alternatywne zajęcia pozalekcyjne, jedynie w 13% wybraliby uczestnictwo w kole regionalnym. Wysoki

²¹³ Wywiad przeprowadzony z nauczycielem ze Szkoły Podstawowej w Lubni z dnia 17.05.2012r.

²¹⁴ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Kosobudach z dnia 21.05.2012r.

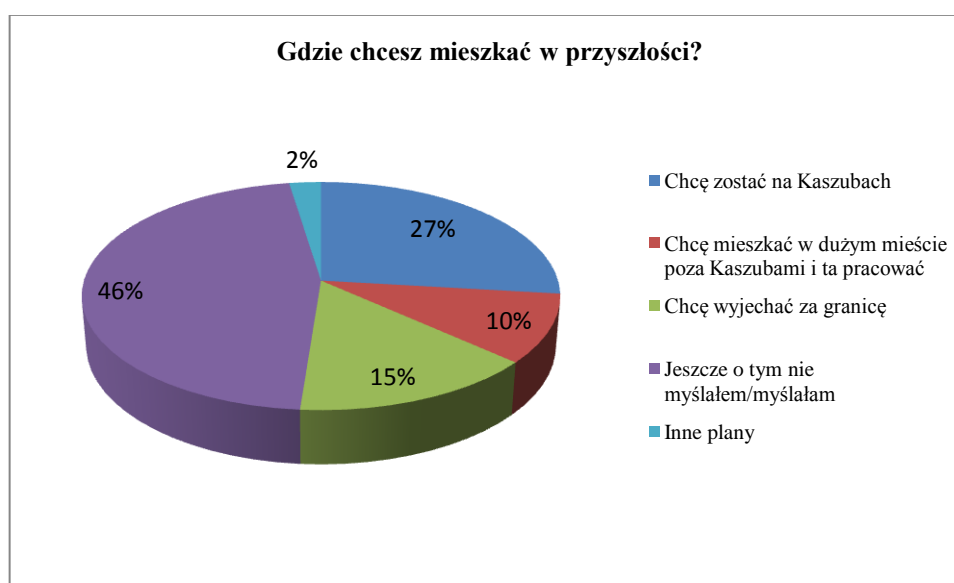
²¹⁵ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Kosobudach z dnia 22.05.2012r.

²¹⁶ Wywiad przeprowadzony z nauczycielką ze Szkoły Podstawowej w Leśnie z dnia 14.05.2012r.

procent uczniów chętnie wzięłoby udział w zajęciach sportowych, muzycznych bądź plastycznych. Analizując powyższe dane, można zauważyć, że uczniowie nie są aż tak bardzo zainteresowani poznawaniem tradycji i kultury regionalnej. Większość młodych respondentów uważa, że są ciekawsze zajęcia pozalekcyjne niż koło regionalne. Świadczy to o niskim zainteresowaniu poznawaniem rodzimej kultury.

W celu zbadania dalszych planów życiowych respondentów, uczniom zadano następujące pytanie: *Kim chciałbyś/chciałabyś zostać w przyszłości?* Jak wynika z analizy badań, 24% uczniów nie wie kim chce zostać w przyszłości i w jakim zawodzie pracować. Natomiast 16% ankietowanych wskazało, że w przyszłości chciałoby zostać nauczycielami, w tym również języka kaszubskiego. Co ciekawe, aż 11% uczennic zadeklarowało, że po ukończeniu edukacji zostaną fryzjerkami. Niewielka część uczniów – 5% wybrało pracę w rolnictwie. Prawdopodobnie są to uczniowie mieszkający na wsi, których rodzice posiadają własne gospodarstwo rolne. Pozostała część młodych respondentów w jednostkowych przypadkach wskazywała takie zawody jak: policjant, sędzia, weterynarz, mechanik, kominiarz, rzeźnik, projektant mody, kierowca, farmaceuta, informatyk, architekt itd. Większość z wymienionych zawodów wymaga posługiwania się poprawną polszczyzną. Z uwagi na niski stopień użyteczności etnolektu, dzieci powinny bardziej skupić się na nauce języka polskiego aniżeli kaszubskiego.

Wykres 35. Plany życiowe uczniów

Źródło: opracowanie własne

Dane statystyczne podane w wykresie informują, że prawie połowa uczniów (46%) nie ma jeszcze sprecyzowanych planów życiowych. Na pewno dla 27% badanych, którzy chcą mieszkać na terenie Kaszub, znajomość mowy regionalnej będzie pomocna. W przypadku 25% ankietowanych, którzy chcą opuścić teren Kaszub i zamieszkać w większej metropolii bądź wyjechać za granicę i tam podjąć pracę, język kaszubski będzie nieprzydatny i z czasem zostanie zapomniany.

Na zakończenie wywiadów, nauczycieli edukacji regionalnej zapytano: *Czy znają dalsze losy swoich byłych uczniów? Ilu z nich zostało na Kaszubach i czy przydała im się nauka języka kaszubskiego?* Większość nauczycieli twierdzi, że ich byli uczniowie nadal mieszkają na terenie Kaszub. W przypadku dalszej kontynuacji nauki języka kaszubskiego zdania są podzielone. Część nauczycieli twierdzi, że tylko pojedyncze osoby podjęły dalszą naukę tego języka - większość uczniów swoją późniejszą edukację rozpoczęła w większych miastach, gdzie na pewno nie ma możliwości nauki kaszubszczyzny. Jednak pozostała część nauczycieli uważa, że ich byli podopieczni uczą się w Kaszubskim Liceum Ogólnokształcącym bądź już jako studenci działają w Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim. Jak wynika z powyższych informacji tylko nieliczni uczniowie mają szansę kontynuowania nauki języka regionalnego w dalszym etapie kształcenia.

ZAKOŃCZENIE

Współcześnie w całej Unii Europejskiej kładzie się ogromny nacisk na utrzymanie i zachowanie różnorodności kulturowej. Tak jak dawniej nie dostrzegano wysokiej wartości kultur grup mniejszościowych i tym samym starano się, aby wszystko, co odrębne, zostało całkowicie wyparte ze społeczeństwa, tak teraz można zaobserwować powrót i zainteresowanie tym, co odmienne kulturowo i etnicznie. Aktualne zmiany cywilizacyjne i wielość aktów prawnych gwarantują grupom etnicznym zachowanie i przede wszystkim rozwój własnej tożsamości etnicznej, a także dbanie o swoiste dziedzictwo kulturowe ze wszystkimi jego elementami, także językowymi.

Doskonałym przykładem są tutaj Kaszubi - grupa etniczna zamieszkująca północną część Polski. Społeczność ta silnie powiązana jest z historią i dziejami narodu polskiego. Oprócz cennego dziedzictwa kulturowego, zachowanej tradycji, zwyczajów i obrzędów, Kaszubi mogą pochwalić się własnym językiem, który ustawowo uznany został za jedyny w Polsce język regionalny. Dzięki temu Kaszubi mają możliwość nauki języka i kultury kaszubskiej w placówkach oświatowych, już od pierwszego etapu kształcenia. Język stanowi ważne kryterium etniczności i odrębności kulturowej. Obecnie to właśnie szkoła jest głównym miejscem podtrzymywania tożsamości kulturowej i przekazywania specyficznych wartości kulturowych młodszemu pokoleniu.

Zagadnienia poruszane w niniejszej pracy dotyczą miejsca i roli języka kaszubskiego w systemie nauczania oraz jego praktycznej funkcji w kontaktach społecznych. Badania przeprowadzone zostały w pięciu szkołach podstawowych na terenie gminy Brusy, w południowej części Kaszub. Do tej pory, na tym obszarze nie prowadzono podobnych postępowań badawczych. Pod koniec XX wieku, głównie w centralnej i północnej części Kaszub zrealizowano badania dotyczące zasięgu i społecznej funkcji mowy kaszubskiej, a także obecności języka kaszubskiego w szkole. Warto zaznaczyć, że od tamtego czasu wiele się zmieniło, kaszubszczyzna nie była uznawana za język regionalny, a edukacji regionalnej jako przedmiotu szkolnego nie było w instytucjach oświatowych.

Przedmiotem niniejszych badań było: nauczanie języka kaszubskiego w placówkach szkolnych, natomiast celem głównym: poznanie form i metod nauczania języka kaszubskiego oraz walorów i ewentualnych ograniczeń posługiwania się kaszubszczyzną w sytuacjach komunikacji społecznej.

Analiza zebranego materiału pozwala na weryfikację wcześniej sformułowanych hipotez szczegółowych:

- 1. Język kaszubski nauczany w szkole wspiera i umacnia tożsamość kulturową uczniów.** Analiza zebranych danych potwierdziła słuszność niniejszej hipotezy szczegółowej. Język kaszubski nauczany w ramach zajęć z edukacji regionalnej kształtuje tożsamość kulturową jednostki oraz odgrywa ważną rolę w procesie socjalizacji. Jak wynika z przeprowadzonych badań, uczniowie głównie w szkole, na lekcjach edukacji regionalnej, przerwach między zajęciami czy na boisku szkolnym posługują się językiem kaszubskim. Jednak pomimo tak ważnej roli języka regionalnego w zachowaniu odrębności etnicznej i umacnianiu tożsamości kulturowej, współcześnie w środowisku rodzinnym mamy do czynienia z odchodzeniem od używania języka kaszubskiego. Wśród przebadanych rodzin, w 33% nikt już nie używa języka kaszubskiego, a w 32% kaszubszczyznę posługuje się jedynie starsze pokolenie. Wyniki pokazują, że młode osoby zamieszkujące w mieście w ogóle nie używają języka etnicznego. W związku z tym, środowisko rodzinne przestało być głównym przekaznikiem języka i kultury kaszubskiej. Rodzice ankietowanych uczniów uważają, że aby być Kaszubą i w pełni identyfikować się z tą grupą etniczną nie trzeba mówić w języku kaszubskim.
- 2. Nauczanie języka kaszubskiego w szkole nie przeszkadza w opanowaniu języka polskiego.** Z przeprowadzonych wywiadów z nauczycielami zarówno języka kaszubskiego jak i języka polskiego, można wnioskować, że nauczanie kaszubszczyzny rzeczywiście nie przeszkadza w nauce poprawnej polszczyzny. Nauczyciele jednomyślnie twierdzą, że oba języki mogą ze sobą zgodnie współwystępować, podobnie jak to się dzieje z językami obcymi, np. angielskim. Zarówno rodzice jak i pedagodzy nie sądzą, że kaszubszczyzna może być powodem trudności w nauce szkolnej. W związku z tym przedmiotowa hipoteza potwierdziła się.
- 3. Język kaszubski nie stanowi przeszkody w dalszej edukacji i podjęciu pracy zawodowej.** W wyniku przeprowadzonych badań możemy stwierdzić częściową poprawność postawionej hipotezy. Analiza materiału badawczego pokazuje, że użyteczność języka kaszubskiego maleje. Społeczeństwo odchodzi od porozumiewania się tym etnolektem. Dane zebrane podczas badań obrazują, że kaszubszczyzna w ogóle nie jest stosowana w sytuacjach bardziej oficjalnych.

Nasuwa się wniosek, że pomimo życzliwego podejścia do kaszubszczyzny, Kaszubi wręcz wstydzą się używania mowy kaszubskiej w kontaktach z innymi ludźmi, spoza ich środowiska lokalnego. Ponadto młodzi respondenci w 21% uważają, że nauka języka kaszubskiego jest niepotrzebna. Odpowiadając na pytania dotyczące dalszych planów życiowych i kariery zawodowej, często wskazywali, że chcieliby wykonywać takie zawody, które niewątpliwie wymagają bardzo dobrej polszczyzny, aniżeli znajomości języka regionalnego. W przypadku rodziców ankietowanych uczniów, 36% respondentów jest przekonanych o korzyściach jakie niesie ze sobą nauka języka regionalnego w przyszłości ich dzieci. Zaskakujący jest jednak fakt, że aż 63% rodziców uważa, że nauka kaszubszczyzny ani nie pomoże ani nie przeszkodzi w dalszym rozwoju edukacyjnym i zawodowym ich pociech. Jeżeli ankietowani sądzą, że nauka kaszubszczyzny nie wniesie nic przydatnego w życiu ich dzieci, to jaki jest cel tej nauki? Edukacja regionalna realizowana jest w wymiarze trzech godziny tygodniowo. Ten czas dzieci mogłyby wykorzystywać na zajęcia, które rzeczywiście będą przydatne w ich dalszej edukacji i życiu.

4. **Język kaszubski sprzyja nawiązywaniu relacji międzyludzkich i podnosi kompetencje komunikacyjne.** Analizując otrzymane dane można stwierdzić częściową poprawności niniejszej hipotezy. Młodzi respondenci w znacznej większości nie używają języka kaszubskiego w kontaktach międzyludzkich. Pomimo tego, że szkoła podnosi prestiż społeczny kaszubszczyzny, widoczna jest tendencja odchodzenia od powszechnego jej stosowania. Z badań wynika, że uczniowie sporadycznie rozmawiają w języku kaszubskim ze swoimi dziadkami, jeszcze rzadziej ze swoimi rodzicami. W przypadku środowiska rówieśniczego kaszubszczyznę okazjonalnie używają w rozmowach z kolegami, koleżankami z sąsiedztwa lub podczas szkolnych przerw i zabaw na boisku. W sytuacjach oficjalnych tylko jednostki i to sporadycznie używają języka regionalnego.

Pozytywna weryfikacja hipotez szczegółowych pozwala wnioskować częściowe potwierdzenie hipotezy głównej: **Język kaszubski nie tylko wspiera i umacnia rodzimą tożsamość, kulturę, tradycję, lecz także sprzyja powodzeniom w nauce szkolnej oraz pomaga lepiej zrozumieć innych i samego siebie.**

Z uwagi na obecne propagowanie różnorodności kulturowych, wzrost znaczenia grup mniejszościowych i etnicznych, edukacja regionalna, a w szczególności język

kaszubski zajmuje istotne miejsce w dzisiejszym systemie nauczania. Poprzez naukę kaszubszczyzny w szkołach, wzrosło znaczenie i zainteresowanie językiem i kulturą kaszubską. Pomimo tego, że większość rodziców nie posługuje się kaszubszczyzną w codziennym życiu, to chcą, aby ich dzieci uczestniczyły w zajęciach, na których poznają język i kulturę regionu z którego pochodzą i w którym żyją. Prawdopodobnie dlatego, że uważają język kaszubski za ważny środek podtrzymywania rodzimej tożsamości kulturowej. Jak wynika z przeprowadzonych badań, dla wszystkich respondentów język kaszubski stanowi wysoką wartość kulturową. Jednak jest zanikającą formą porozumiewania się w środowisku rodzinnym. Pomimo przychylnego odniesienia do nauki kaszubszczyzny, większość rodziców w znajomości tego języka nie widzi ani pozytywnego ani negatywnego wpływu na dalszą edukację i karierę zawodową ich dzieci. Zachowanie i umacnianie tożsamości kulturowej wśród młodego społeczeństwa jest szansą na przetrwanie danej kultury. Dlatego należałoby się zastanowić nad fakultatywnością i formami nauczania tego przedmiotu, aby rzeczywiście spełniał swoją społeczną rolę.

Dzięki zastosowanym metodom badawczym udało się skutecznie zebrać materiał do badań, który pozwolił na rozwiązanie postawionych problemów badawczych oraz realizację wyznaczonego celu badawczego.

Warto zauważyć, że rodzice biorący udział w badaniach, należą do grupy osób, w której za czasów ich młodości kaszubszczyzna była wyśmiewana i tępiona przez nauczycieli. Może stąd wynika niski zakres posługiwania się językiem kaszubskim, który kiedyś był dla nich źródłem poniżenia i kompleksów.

Przy okazji niniejszych badań pojawiły się niezwykle istotne problemy, które wymagają przeprowadzenia oddzielnego postępowania badawczego. Z analizy otrzymanego materiału wynika, że osoby które od urodzenia nie mieszkały na terenie Kaszub niekiedy bardziej czują się Kaszubami i przynależą do tej grupy etnicznej aniżeli osoby od urodzenia zamieszkałe na Kaszubach, gdzie mają swoje rodzinne korzenie i przodków. Na podstawie tych informacji można zauważyć, że samo pochodzenie nie determinuje poczucia przynależności do danej grupy etnicznej.

Niniejsze badania przeprowadzone zostały na terenie jednej gminy, w południowej części Kaszub, dlatego nie mogą być podstawą do bezdyskusyjnych generalizacji odnoszących się do całego obszaru Kaszub.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

1. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie *warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługujących się językiem regionalnym* (t.j. Dz. U. 2007, Nr 214, poz. 1579 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 06 stycznia 2005 r. *o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (t.j. Dz. U. 2005, Nr 17, poz. 141, z późn. zm.).

II. Opracowania

1. Aleksander Z., *Socjolingwistyczna analiza problemów językowych i edukacyjnych w zbiorowościach regionalnych (na przykładzie Kaszubów)*, „Rocznik Gdański”, 1993, t. LIII.
2. Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2003.
3. Bauman T., Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
4. Bernstein B., *Odtwarzanie kultury*, Warszawa 1990.
5. *Bliżej regionu i ucznia*, red. E. Mazurkiewicz, Gdańsk 1993.
6. Błachowski A., Gauda A., Olszewska B., Pająkowska - Kensik M., *Etnografia: ścieżka edukacji regionalnej: podręcznik dla nauczycieli*, t. I, Lublin 2003.
7. Burszta J., *Kultura ludowa – kultura narodowa. Szkice i rozprawy*, Warszawa 1974.
8. Cirocka B., *Po co Kaszubom język?*, „Pomerania”, 2011, nr 6.
9. Czerwińska T., Pająk A., Sorn L., *Program nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach. Z kaszëbsczim w szkòle*, Gdańsk 2007.
10. Czucha Z., *Kaszubi w Unii Europejskiej*, „Pomerania”, 2010, nr 10.
11. Czykwin E., Misiejuk D., *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*, Białystok 2002.
12. Dutkiewicz W., *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*, Kielce 2000.

13. *Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki*, red. B. Śliwerski, Kraków 1992.
14. *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999.
15. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 2003.
16. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 1993.
17. *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1991.
18. *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993.
19. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, red. T. Pilch, Warszawa 2003.
20. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. V, red. T. Pilch, Warszawa 2006.
21. *Jana Drzeżdżona nie dokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna*, red. K. Kossak – Główczewski, Gdańsk 1995.
22. Janke S., *Język u wagi*, „Pomerania”, 2003, nr 1-2.
23. Jankowski Z., *Posażna skrzynia*, „Pomerania”, 2003, nr 7-8.
24. *Język i społeczeństwo*, red. M. Głowiński, Warszawa 1980.
25. Joć I., *Wiązać z regionem*, „Pomerania”, 2001, nr 2.
26. Jurkowski A., *Ontogeneza mowy i myślenia*, Warszawa 1975.
27. Knopik K., *Warto uczyć*, „Pomerania”, 2011, nr 7-8.
28. Kurcz I., *Język a psychologia, podstawy psycholingwistyki*, Warszawa 1992.
29. Labuda G., *Historia Kaszubów na tle historii Pomorza*, „Pomerania”, 1989, nr 2.
30. Labuda G., *Kaszubi i ich dzieje. Pisma wybrane*, Gdańsk 1996.
31. Labuda G., *O Kaszubach*, Gdynia 1991.
32. Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2008.
33. Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2006.
34. Majewicz A. F., *Języki świata i ich klasyfikacje*, Warszawa 1989.
35. Markowski A., Pawelec R., *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa 2001.
36. Maszke A., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Rzeszów 2008.
37. *Metodologia pedagogiki społecznej*, red. nauk. T. Pilch, R. Wroczyński, Wrocław – Warszawa – Kraków - Gdańsk 1974.
38. *Miasto i Gmina Brusy*, red. Urząd Miejski w Brusach, Bydgoszcz 2009.
39. Mistrz R., *Edukacja w świecie regionu*, „Pomerania”, 2010, nr 10.
40. Mordawski J., Synak B., *Kaszubi*, „Geografia w Szkole”, 1995, nr 4.
41. Nagajowa M., *Kształcenie języka ucznia w szkole podstawowej*, Warszawa 1985.

42. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Kaszubszczyzna = Kaszëbizna*, red. nauk. E. Breza, Opole 2001.
43. *Nieznane Kaszuby co je nót wiedzec o Kaszëbach*, red. Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie, b. m. r. w.
44. Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
45. Nikitorowicz J., *Kreowanie tożsamości dziecka: wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005.
46. Nikitorowicz J., *Pogranicze tożsamość edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995.
47. Nowak S., *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970.
48. Nowak S., *Studia z metodologii nauk społecznych*, Warszawa 1965.
49. *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*, red. E. Jędrzejko, Katowice 1998.
50. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996.
51. Ostrowska R., Trojanowska I., *Bedecker kaszubski*, Gdańsk 1974.
52. *Oświata etniczna w Europie Środkowej*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Opole 2001.
53. *Pedagogia Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz, K. Kossak-Głowczewski, Gdańsk 1997.
54. Pioch D., *Gòdóm i pizã pò kaszëbskù. Program do nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach*, Gdańsk 2001.
55. Popowska – Taborska H., *Język czy dialekt? – raz jeszcze o statusie kaszubszczyzny*, „Język polski”, 1988, nr 2-3.
56. Popowska-Taborska H., *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje badań. Dzieje języka. Zabytki. Etymologie*, Gdańsk 2006.
57. *Problem statusu językowego kaszubszczyzny*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk 1992.
58. Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008.
59. Sapir E., *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978.
60. Sołoma L., *Metody i techniki badań socjologicznych*, Olsztyn 1999.
61. Sorn L., *Uczyć się na nowo*, „Pomerania”, 2010, nr 1.
62. Synak B., *Kaszubska tożsamość ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1998.
63. Synak B., *Różnić się pięknie*, „Pomerania”, 2000, nr 3.
64. Synak B., *Tożsamość kaszubska dziś i jutro*, „Pomerania”, 1990, nr 9.
65. Szczesiak E., *Nie lada wyzwania*, „Pomerania”, 2010, nr 1.

66. Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Warszawa 1984.
67. *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, red. S. Gali, Łódź 1998.
68. Treder J., *Pod lupą językoznawcy*, „Pomerania”, 2003, nr 1-2.
69. Węglińska M., *Jak pisać pracę magisterską? Poradnik dla studentów*, Kraków 2008.
70. Wicherkiewicz T., *Mądrze i dalekosiężnie*, „Pomerania”, 2001, nr 3.
71. *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 2001.
72. Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995.

III. Netografia

1. <http://brusy.pl/index.php?a=7&lg=pl&id=1> 14.05.2012r.
2. http://www.kaszubi.pl/?p=page&page_id=962 18.01.2012r.
3. <http://naszekaszuby.pl/modules/artykuly/article.php?articleid=47> 18.01.2012r.
4. <http://szkola.interklasa.pl/f019/strona/pol/gryf.html> 18.01.2012r.
5. <http://zmyslykaszub.pl/h,2,pl,.html> 18.01.2012r.

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Obszar wspólnie zajmowany przez Kaszubów.....	12
Rysunek 2. Gryf pomorski.....	16
Rysunek 3. Flaga kaszubska	16
Rysunek 4. Nuty kaszubskie.....	17
Rysunek 5. Obszar gminy Brusy	57

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Uczestnictwo uczniów w edukacji regionalnej w Szkole Podstawowej w Brusach	58
Wykres 2. Uczestnictwo uczniów w edukacji regionalnej w Szkole Podstawowej w Czyczkowach	59
Wykres 3. Uczestnictwo uczniów w edukacji regionalnej w Szkole Podstawowej w Lubni	59
Wykres 4. Uczestnictwo uczniów w edukacji regionalnej w Szkole Podstawowej w Leśnie	60
Wykres 5. Płeć uczniów klas VI	62
Wykres 6. Miejsce stałego zamieszkania uczniów klas VI	63
Wykres 7. Sytuacja rodzinna uczniów klas VI	63
Wykres 8. Płeć rodziców	64
Wykres 9. Wiek rodziców	64
Wykres 10. Wykształcenie rodziców	65
Wykres 11. Miejsce stałego zamieszkania rodziców	65
Wykres 12. Ilość dzieci w rodzinie	66
Wykres 13. Wykonywany zawód	66
Wykres 14. Poziom wykształcenia a wykonywany zawód	67
Wykres 15. Zakres posługiwania się językiem regionalnym w rodzinach kaszubskich	70
Wykres 16. Zakres posługiwania się językiem regionalnym w rodzinach kaszubskich uwzględniając miejsce zamieszkania	71
Wykres 17. Zakres używania języka kaszubskiego przez uczniów podczas rozmów z członkami rodziny	72
Wykres 18. Zakres używania języka kaszubskiego przez uczniów w szkole i podczas rozmów z rówieśnikami	73
Wykres 19. Zakres używania języka kaszubskiego przez uczniów w różnych sytuacjach społecznych	73
Wykres 20. Poziom deklaratywnej tożsamości kulturowej rodziców	74
Wykres 21. Pochodzenie a identyfikacja z grupą etniczną	75
Wykres 22. Częstotliwość posługiwania się językiem kaszubskim	76
Wykres 23. Zakres używania języka kaszubskiego przez rodziców podczas kontaktów z innymi członkami rodziny	77

Wykres 24. Zakres używania języka kaszubskiego przez rodziców podczas różnych sytuacji społecznych	77
Wykres 25. Zakres używania języka kaszubskiego przez rodziców w kontaktach bardziej oficjalnych.....	78
Wykres 26. Stosunek rodziców do nauczania języka kaszubskiego w szkole	82
Wykres 27. Poziom uczęszczania dzieci na zajęcia z edukacji regionalnej w opinii rodziców.....	83
Wykres 28. Udział uczniów w konkursach i przedstawieniach związanych z kulturą kaszubską.....	85
Wykres 29. Udział uczniów w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych związanych z kulturą kaszubską.....	86
Wykres 30. Powody uczestniczenia w zajęciach z edukacji regionalnej	86
Wykres 31. Przyczyny uczenia się języka kaszubskiego przez uczniów klas VI.....	91
Wykres 32. Przyczyny nauki języka kaszubskiego uwzględniając płeć uczniów	92
Wykres 33. Przydatność języka kaszubskiego w dalszej edukacji i karierze zawodowej w opinii rodziców	94
Wykres 34. Poziom zainteresowania uczniów innymi zajęciami pozalekcyjnymi	95
Wykres 35. Plany życiowe uczniów	96

ANEKSY

Drodzy Uczniowie jestem studentką Uniwersytetu Gdańskiego i przygotowuję pracę magisterską nt. roli języka kaszubskiego w systemie nauczania.

Uprzejmie proszę o wypełnienie poniższej ankiety. Właściwe odpowiedzi należy zaznaczyć symbolem „x” lub odpowiedzieć pisemnie, jeżeli wymaga tego pytanie. Badania są anonimowe, a ich wyniki wykorzystane będą wyłącznie w celach naukowych.

Za udzieloną pomoc w badaniach serdecznie dziękuję.

1. Płeć:
 - a. Kobieta
 - b. Mężczyzna
2. Miejsce stałego zamieszkania:
 - a. Miasto
 - b. Wieś
3. W domu mieszkasz wspólnie z:
 - a. Dziadkami
 - b. Rodzicami
 - c. Rodzeństwem
 - d. Innymi członkami rodziny np. ciocia, wujek
4. Wykonywany zawód przez rodziców:
 - a. Rolnicy
 - b. Robotnicy, przedsiębiorcy
 - c. Pracownicy umysłowi
 - d. Gospodyni domowa
 - e. Bezrobotni
 - f. Inny:
5. Kto w twojej rodzinie mówi w języku kaszubskim?
 - a. Rodzice
 - b. Dziadkowie
 - c. Rodzeństwo
 - d. Inni członkowie rodziny:.....
 - e. Nikt
6. W jakich sytuacjach najczęściej używasz języka kaszubskiego?

Przykładowe sytuacje, w których używa się języka kaszubskiego	Częstotliwość używania języka kaszubskiego			
	zawsze	często	rzadko	nigdy
W domu: z rodzicami z dziadkami z rodzeństwem z innymi członkami twojej rodziny				
Z kolegami/koleżankami z sąsiedztwa				
W kościele				
Na spotkaniach rodzinnych				
W szkole – podczas przerw				
W szkole - na zajęciach z edukacji regionalnej				

W autobusie				
Na boisku				
W pobliskim mieście				

7. Co podoba Ci się na zajęciach z edukacji regionalnej?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. Co nie podoba Ci się na zajęciach z edukacji regionalnej?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9. Czy bierzesz udział w konkursach dotyczących kultury kaszubskiej?

a. Tak

b. Nie

Jeżeli **tak**, to w jakich?

.....

.....

.....

.....

10. Czy dodatkowo uczęszczasz na inne zajęcia pozalekcyjne związane z kulturą kaszubską?

a. Tańczę w zespole folklorystycznym.

b. Gram w kapeli muzycznej.

c. Nie uczestniczę w żadnych dodatkowych zajęciach.

d. Inne. Jakie?

11. Dlaczego bierzesz udział w zajęciach z edukacji regionalnej?

a. Tak jak moi dziadkowie i rodzice chcę znać język i kulturę kaszubską.

b. Zajęcia są ciekawe.

c. Nie chcę brać w nich udziału, ale muszę.

d. Inne. Jaki?

12. Dlaczego chcesz się uczyć języka kaszubskiego? (**UWAGA:** można wybrać kilka odpowiedzi)

- a. Mieszkam na terenie Kaszub i chcę znać regionalny język.
- b. Uważam, że język kaszubski przyda mi się w dalszej edukacji i karierze zawodowej.
- c. Uważam, że język kaszubski jest piękny i ciekawy i chcę żeby przetrwał.
- d. Uważam, że jest niepotrzebny i nie powinniśmy się go uczyć.
- e. Inne. Jaki?

13. Gdybyś miał/a do wyboru inne rodzaje zajęć pozalekcyjnych, to chętnie wziąłbyś/wzięłabyś udział w pracach: (**UWAGA:** można wybrać kilka odpowiedzi)

- a. Zespół taneczny np. taniec towarzyski, balet
- b. Zespół muzyczny
- c. Koło teatralne
- d. Koło plastyczne
- e. Koło informatyczne
- f. Koło regionalne
- g. Koło sportowe np. piłka nożna, lekkoatletyka
- h. Inne. Jakie?

14. Kim chciałbyś/chciałabyś zostać w przyszłości?

.....

.....

.....

15. Gdzie chcesz zamieszkać w przyszłości?

- a. Chcę zostać na Kaszubach.
- b. Chcę zamieszkać w dużym mieście poza Kaszubami i tam pracować.
- c. Chcę wyjechać za granicę.
- d. Jeszcze o tym nie myślałem/myślałam.
- e. Inne plany. Jakie?.....

Szanowni Państwo jestem studentką Uniwersytetu Gdańskiego i przygotowuję pracę magisterską nt. roli języka kaszubskiego w systemie nauczania.

Uprzejmie proszę o wypełnienie poniższej ankiety. Właściwe odpowiedzi należy zaznaczyć symbolem „x” lub odpowiedzieć pisemnie, jeżeli wymaga tego pytanie. Badania są anonimowe, a ich wyniki wykorzystane będą wyłącznie w celach naukowych.

Za udzieloną pomoc w badaniach serdecznie dziękuję.

1. Płeć:

- c. Kobieta
- d. Mężczyzna

2. Wiek:

- a. 30 – poniżej
- b. 31 – 45
- c. 46 – 60
- d. 61 - powyżej

3. Wykształcenie:

- a. Podstawowe
- b. Zawodowe
- c. Średnie
- d. Wyższe

4. Miejsce stałego zamieszkania:

- c. Miasto
- d. Wieś

5. Ilość dzieci w rodzinie:

- e. Jedno dziecko
- f. Dwoje dzieci
- g. Troje dzieci
- h. Czworo i więcej

6. Wykonywany zawód:

- g. Rolnik
- h. Robotnik, przedsiębiorca
- i. Pracownik umysłowy
- j. Gospodyni domowa
- k. Bezrobotny/a
- l. Inny. Jaki?

7. Czy od urodzenia mieszka Pan/i na terenie Kaszub?

- a. Tak
- b. Nie

8. Proszę zaznaczyć odpowiedź z którą się Pan/i utożsamia:

- a. Jestem Kaszubą
- b. Jestem Polakiem i Kaszubą
- c. Jestem wyłącznie Polakiem
- d. Inna:

9. Jak często używa Pan/i języka kaszubskiego?

- a. Mówię wyłącznie w języku kaszubskim.
- b. Przeważnie mówię w języku kaszubskim.
- c. Przeważnie mówię w języku polskim.
- d. Mówię wyłącznie w języku polskim.
- e. Inna:

10. W jakich sytuacjach najczęściej używa Pan/i języka kaszubskiego?

Przykładowe sytuacje, w których używa się języka kaszubskiego	Częstotliwość używania języka kaszubskiego			
	zawsze	często	rzadko	nigdy
W domu: z rodzicami z dziadkami z rodzeństwem z żoną/mężem z dziećmi z wnukami				
Z sąsiadami				
W kościele				
Na spotkaniach rodzinnych				
W pracy				
W autobusie				
W kawiarni				
W pobliskim mieście				
W Trójmieście				
W urzędzie lub innych instytucjach				

11. Jaki jest Pana/i stosunek do nauczania języka kaszubskiego w szkole?

- a. Język kaszubski powinien być przedmiotem obowiązkowym.
- b. Język kaszubski powinien być przedmiotem dodatkowym.
- c. Języka kaszubskiego nie powinno się uczyć w szkole.
- d. Nie mam zdania.

12. Czy Pana/i dziecko chętnie uczęszcza na zajęcia z edukacji regionalnej?

- a. bardzo chętnie
- b. raczej chętnie
- c. niechętnie
- d. bardzo niechętnie

13. Dlaczego Pana/i dziecko uczęszcza na zajęcia z edukacji regionalnej i uczy się języka kaszubskiego?

.....
.....
.....
.....

14. Czy edukacja regionalna powinna być przedmiotem szkolnym? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.

.....
.....
.....
.....
.....

15. Czy język kaszubski którego uczy się Pana/i dziecko w szkole:

- a. pomoże w jego dalszej edukacji i karierze zawodowej
- b. przeszkodzi w jego dalszej edukacji i karierze zawodowej
- c. nie ma to znaczenia

Kwestionariusz wywiadu z nauczycielami języka kaszubskiego

1. Czy od urodzenia mieszka Pan/i na Kaszubach?
2. Gdyby miał/a Pan/i dzieci, to czy starałbyś/staralabyś się z nimi rozmawiać w języku kaszubskim?
3. Czy ze swoimi dziećmi rozmawiasz w języku kaszubskim?
4. Od jak dawna uczy Pan/i języka kaszubskiego w ramach zajęć z edukacji regionalnej? Jakie wykształcenie trzeba posiadać, żeby nabyć tego typu kompetencje? Dlaczego zainteresowało Pana/Panią prowadzenie zajęć związanych z kulturą kaszubską?
5. Jakie jest miejsce i status języka i kultury kaszubskiej w Pana/i szkole?
6. Czy Pana/i zdaniem edukacja regionalna jest ważnym elementem w całym procesie nauczania? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
7. Jak wygląda nauczanie języka kaszubskiego? Czy są to zajęcia obowiązkowe, ile godzin tygodniowo itp.?
8. Czy w szkole dzieci uczą się tego samego języka (gwary), co wyniesiony z domu, czy też jest to inna odmiana kaszubszczyzny?
9. Czy dzieci kaszubszczyznę znają już ze środowiska rodzinnego, czy może uczą się jej dopiero na zajęciach z edukacji regionalnej?
10. Jakie techniki, metody nauczania wykorzystuje Pan/i w pracy z dziećmi, aby nabyły kompetencji językowych w zakresie języka kaszubskiego?
11. Czy Pana/i zdaniem dzieci chętnie uczą się języka kaszubskiego? Jaka jest frekwencja, aktywność uczniów podczas zajęć –z czego to wynika?
12. Proszę wymienić pozytywne aspekty wynikające z nauki języka kaszubskiego przez dzieci.
13. Czy język kaszubski jako element edukacji regionalnej przyczynia się do podtrzymania tożsamości kulturowej? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź?
14. Czy uważa Pan/i, że przedmiotowy etnolekt powinien być używany także na innych przedmiotach np. matematyki? Czy i w jakim stopniu włączać naukę pisania i czytania do pozostałych przedmiotów?
15. Czy według Pana/i obecnie mamy do czynienia z ożywieniem czy może z odchodzeniem od mowy kaszubskiej? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
16. Gdyby mógł/mogła Pan/pani dokonać zmian w zakresie realizacji edukacji regionalnej, to co Pan/Pani by zmienił/a, patrząc z perspektywy swojego

doświadczenia zawodowego. Jak powinna wyglądać taka edukacja żeby było lepiej?

17. Czy zna Pan/i dalsze losy swoich byłych uczniów? Ilu z nich zostało na Kaszubach i czy przydała im się nauka języka kaszubskiego?

Kwestionariusz wywiadu z nauczycielami języka polskiego

1. Czy zna Pan/i język kaszubski?
2. Czy posługuje się Pan/i kaszubszczyzną w codziennym życiu?
3. W swojej pracy ma Pan/i do czynienia z uczniami, którzy mówią również w języku kaszubskim? Czy jest to język wyniesiony „z domu” czy może z zajęć z edukacji regionalnej?
4. Czy uważa Pan/i, że posługiwanie się językiem narodowym i językiem regionalnym przynosi większe efekty w nauce szkolnej niż posługiwanie się jednym językiem? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
5. Czy zdarza się, że na lekcjach języka polskiego dzieci mówią w języku regionalnym?
6. Czy zdarza się, że na lekcjach języka polskiego uczniowie popełniają błędy językowe związane z używaniem obu języków? Jakiego typu są to błędy i kiedy najczęściej występują?
7. Czy język kaszubski nauczany w szkole przyczynia się do powstawania i utrwalania błędów w polszczyźnie?
8. Czy uważa Pan/i, że nauka języka kaszubskiego na szczeblu kształcenia podstawowego to dobry pomysł? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.
9. Język kaszubski w rodzinach niektórych uczniów jest środkiem porozumiewania się. Jakie metody nauczania stosuje Pan/i w pracy z uczniami, żeby poprawnie mówiły i pisały w języku narodowym?

OŚWIADCZENIE

Ja, niżej podpisana oświadczam, iż przedłożona praca dyplomowa została wykonana przeze mnie samodzielnie, nie narusza praw autorskich, interesów prawnych i materialnych innych osób.

.....

data

.....

własnoręczny podpis